

2

**Millî Mücadele
Döneminde
Isparta**

**Isparta
During
the National Struggle**

Nuri Köstüklü

Millî Mücadele Döneminde Isparta

*Nuri Köstüklü**

Özet

Mondros Mütarekesi'ni takip eden günlerde bütün ülke genelinde olduğu gibi, Isparta halkı da büyük bir endişe içinde idi. Mütareke'den yaklaşık 5 ay sonra 28 Mart'ta İtalyanların Antalya'ya asker çıkarması ve işgallerini Burdur- Isparta istikametinde yaymaya çalışmaları, Isparta'da tepki ile karşılandı. Güneyden gelen bu tehlikenin yanı sıra Yunanların 15 Mayıs'ta İzmir'i işgal etmeleri, Isparta halkını galeyana getirdi. Isparta ve hemen bütün ilçelerinde aynı gün ve takip eden günlerde İzmir'in işgali ve İtalyan işgalleri çeşitli yollarla protesto edildi, mitingler yapıldı. Bu protestoların ve millî tepkinin oluşmasında Isparta'da başta Hafız İbrahim (Demiralay) olmak üzere Belediye Başkanı, Askerlik Şubesi Başkanı ve eşraftan ileri gelenlerin öncülük ettiği görülmüştür. İlçelerde ise, yine belediye başkanları, müftüler, askerlik şube başkanları ve halktan ileri gelenler başı çekmiştir. Isparta Sancağında oluşan millî refleks, kısa sürede teşkilatlanmaya dönüştü. Isparta ve ilçelerinde, ileride Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını alacak millî cemiyetler kuruldu. Bu cemiyetlerin ve bölgedeki bazı askerî ve yerel idarecilerin teşvik ve gayreti ile milis gönüllü kuvvetler oluşturuldu. Bu gönüllü kuvvetlerin başında sayabileceğimiz Demiralay milis kuvveti, Denizli'nin batısındaki cephede işgalci Yunan ordusuna karşı büyük kahramanlıklar sergiledi. Bütün ilçeleriyle birlikte Isparta halkı, personel desteğinin yanı sıra cephenin yiyecek- giyecek gibi diğer ihtiyaçlarının karşılanmasında elinden gelen yardımı yaptı. Vatan savunmasında gösterilen bu duyarlılık ve fedakârlıklar kolay şartlarda olmuyordu. Konya Valisi Cemal ve dönemin Isparta Mutasarrıfı Talat'ın baskıları, bazı azınlık grupları ile Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlılarının karşı propagandaları ve bölgeye yayılan Delibaş İsyanı'nın olumsuz etkilerine rağmen bütün Isparta halkı Millî Mücadele'nin sonuna kadar vatan savunmasında maddi-manevi üzerine düşen fedakârlığı yaptı. Mevcut verilere göre, İstiklâl Savaşı'nda şehit olan üçyüze yakın Ispartalının künyelerine ulaşılmıştır. Şüphesiz ileride Isparta ve ilçelerine ait *Vefayâta Mahsus Vukuat Defterleri* ve ilgili diğer kaynakların araştırmaya açılması ile şehit sayısının artması kuvvetle muhtemeldir.

Anahtar Kelimeler

Millî Mücadele, Türk İstiklal Savaşı, Isparta, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi

* Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi A. Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Tarih Eğitimi Anabilim Dalı, nkostuklu[at]erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4583-284X

Isparta During the National Struggle

Abstract

In the days following the Armistice of Mudros, the people of Isparta were in great anxiety, as was the case throughout the country. About 5 months after the armistice, the Italians' landing of soldiers in Antalya on March 28 and their efforts to spread their occupation in the direction of Burdur-Isparta was met with a reaction in Isparta. In addition to this danger from the south, the Greek occupation of Izmir on May 15 made the people of Isparta agitated. On the same day and in the following days, the occupation of İzmir and the Italian occupations were protested in various ways and rallies were held in Isparta and almost all its districts. In Isparta, Hafız İbrahim (Demiralay), the mayor, the head of the Military Branch, and prominent people from the notables led these protests and the national resistance. In the districts, mayors, muftis, heads of military branches and prominent members of the public took the lead. The national reflex that emerged in Isparta Sanjak turned into an organization in a short time. National societies were established in Isparta and its districts, which would later be called Association for Defence of National Rights. With the encouragement and effort of these societies and some military and local administrators in the region, militia volunteer forces were formed. The Demiralay militia, which we can count at the head of these volunteer forces, displayed great heroism against the invading Greek army on the front west of Denizli. The people of Isparta, together with all its districts, did their best to meet the needs of the front, such as food and clothing, as well as personnel support. These sensitivity and sacrifices in the defense of the homeland were not made under easy conditions. Despite the pressures of Konya Governor Cemal and Isparta Governor Talat, the counter-propaganda of some minority groups and supporters of the Freedom and Entente Party, and the negative effects of the Delibaş Revolt that spread throughout the region, all Isparta people made their moral and material sacrifice in defense of the homeland until the end of the National Struggle. According to the available data, the tags of nearly three hundred Ispartans who were martyred in the War of Independence were reached. Undoubtedly, it is highly probable that the number of martyrs will increase in the future with the opening of Vefayâta Mahsus Incident Books (Death Records Books) and other related sources belonging to Isparta and its districts for research.

Keywords

National Struggle, Turkish Independence War, Isparta, History of Republic of Türkiye

1. Giriş

1877-1878 Osmanlı- Rus Savaşı, Balkan Savaşı ve I. Dünya Savaşları ile sürekli toprak kaybeden Osmanlı Devleti, Mondros Mütarekesi ile son vatan coğrafyası Anadolu'yu da kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. Bir başka ifade ile Anadolu'da Türk siyasi hâkimiyetine son verilmek üzere idi. Vatan coğrafyasında bağımsız- hür yaşama hakkının elinden alınmak üzere olduğunu gören Türk Milleti, Mustafa Kemal Paşa ve kadrosunun öncülüğünde yeniden dirilişin destanını yazma iradesini ortaya koydu. Millî Mücadele olarak adlandırılan bu hareket, tabii ki kolay olmayacaktı. Başını İngilizlerin çektiği İtilaf siyaseti bir an önce "şark meselesi" dedikleri hedefi gerçekleştirmek için baskılarını artırırken, ihanet veya gaflet çizgisinde bulunan veya henüz durumun vahametini fark edemeyen bazı dâhili şer odakları da millî refleksi törpülemeye çalışıyorlardı. Bütün bu zorluklara ve imkânsızlıklara rağmen hemen bütün vatan coğrafyasında kısa sürede Millî Mücadele ruhu vücut bulmaya başladı.

Mondros Mütarekesi ile birlikte zaten diken üstünde bulunan Isparta halkı, İtalyan işgallerinin Isparta istikametinde genişlemeye başlaması ve akabinde Yunanların da İzmir'i işgali ve Anadolu içlerine yayılmaları karşısında millî sorumluluğunu idrak ederek, "vatan savunması" yolunda elinden geleni yapma gayreti içine girdi. Şimdi bu gelişmeleri mercek altına almak istiyoruz.

2. Yunan ve İtalyan İşgallerine Karşı Isparta'da Oluşan Millî Refleks: Mitingler, Protestolar

İzmir'in işgali haberi Denizli'de tepkilere yol açarken, aynı günlerde Isparta sancağı da Yunan işgalini protesto etmeye başladı. Nitekim 15 Mayıs günü İzmir'in işgalini öğrenen Yalvaç halkı, aynı gün Sadaret Makamına (Başbakanlığa) gönderdiği bir telgrafla Yunan işgalini protesto etti. Müftü Hüseyin Efendi, Belediye Reisi Abdullah, İdare Meclisi üyeleri, ulema ve eşrafın imzalarını taşıyan protestonamede: Yalvaç ilçesi halkının bu kadar haksız ve feci işgali kanının son damlasını akıtarak önlemek istediği, belirtiliyor ve bütün ahalinin bu uğurda ölmeye yemin ettiği yazılıyordu. Yine aynı protestonamede: "Biz namusumuz ile yaşayacağız, namusumuz ile öleceğiz. Türk milleti zilletle yaşayamaz. Bu kadar hakir bir zillete katlanarak yaşamak isteyen bir Türk ve Müslüman düşünülemez. Biz daha ölmedik. Büyük hakanımıza şanlı tarihimizin son kurbanı olacağız. Gayret borcumuz ya İzmir ya ölümdür. Vatan için ölmeye âmâdeyiz."¹ deniliyordu.

Keçiborlu halkı da işgale hemen tepkisini gösterdi. İşgalin ilk günü, 15 Mayıs'ta, Keçiborlu ahali adına Belediye Reisi Ali tarafından Sadâret Makamına gönderilen protestonamede: "Eğer İzmir'in işgalinde İtilaf devletlerinin oylarının katıldığı doğru ise, bu millet bilmek ister. Yoksa Yunanlar pek çabuk kırılır. Bu millet, bu memleket hiçbir zaman Yunan mezâliminde kalmaz, kalmayacaktır."² ifadeleri yer almıştı.

¹ BTTD, sayı: 10, s. 22; Sami Coşar, *İstiklâl Harbi Gazetesi*, 16.5.1919.

² Nuri Köstüklü, "Millî Mücadele'de Keçiborlu", *A.Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, Kasım 1988, sayı: 2, s. 258 vd.

İzmir'in işgaline Uluborlulular da kayıtsız kalmadı. Bu tarihlerde Uluborlu Askerlik Şubesi Başkanı olan aslen Uluborlulu Kahramanzade Miralay Hamdi Bey (Baykara), halkı okulda ve camide toplayarak, memleketin durumu hakkında konferanslar verdi ve alınacak tedbirleri açıkladı. Her yerde olduğu gibi, Uluborlu halkı da telaş ve heyecan içindeydi.³ Bu arada Şarkikaraağaç ilçesinde tepkiler başladı. Müftü Hacı Ahmet Efendi oldukça yaşlı olmasına rağmen, silaha sarıldı, ilçe halkını vatanın işgaline karşı uyarmaya başladı.⁴

İzmir'in işgalinin ilk gününde Isparta'nın hemen hemen bütün ilçelerinde işgal, bu şekilde protesto edilirken, ileride Isparta Sancağında millî hareketin teşkilatlanmasında çok önemli hizmeti görülecek olan Hafız İbrahim Bey (Demiralay), 16 Mayıs sabahı, kendi nahiyesi olan Gelendost'un Afşar nahiyesine geldi. Vatansever biri olan Nahiye Müdürü Hasan Fikri Bey'e⁵ meseleyi açtı ve süvari jandarma vasıtasıyla civar köylerin ileri gelenlerini nahiyeye davet etmesini rica etti. Aradan birkaç saat geçmeden civar köylerden gelenler, öğleden önce Hafız İbrahim'in Afşar'daki kendi evinde toplanmaya başladı. Esasen Cuma günü Afşar'ın pazarı olduğundan kalabalık bir halk da evde ve evin civarında toplanmıştı. Hafız İbrahim, kayınpederi Boybeyzade Hasan, dayısı Hüseyin Avni, kardeşi Salih ve Nahiye Müdürü Hasan Fikri Beyler'in de hazır bulunduğu topluluğa İzmir'in işgal edildiğini anlattı. Bunun üzerine bütün kalabalığı üzüntü ve asabiyet sardı. Daha sonra Hafız İbrahim, orada bulunanlara yaptığı konuşmada: "İzmir'in işgali meselesini İstanbul Hükûmetinin siyaset masası değil, ancak Türk'ün kendi kuvvet ve silahı halledecektir." diyerek her köyün gücü yettiğince silah almasını söyledi. Orada bulunan ahâli söylenilenleri tereddütsüz kabul etti ve hemen silah tedarikine başlandı.⁶ Böylece daha işgalin ikinci günü Isparta'da köylere varıncaya kadar, düşmana karşı silahlı direniş fikri kabul edilmiş ve bu yolda çalışmalara hemen başlamıştır. Bu durum aynı zamanda bize, Millî Mücadele ruhunun teşkilatlanmaya başladığını göstermektedir. Nitekim ileride değineceğimiz gibi, bir hafta sonra 22 Mayıs'ta Eğirdir ilçesinde İzmir'in işgalinden dolayı, sırf Yunanlara karşı Eğirdir ahali tarafından 700 kişilik bir mücahit kuvveti oluşturuldu.⁷

Yunan işgaline karşı ilçelerde bu şekilde millî tepkiler gösterilirken Isparta merkezinde olağanüstü gelişmeler yaşanıyordu. O kadar ki, zaten az sayıda olan Ispartalı Rumlardan bazıları bile işgale tepki gösterdiler. Bir bakıma azınlıkların Türk idaresinde rahat ve huzur içinde yaşadıklarının bir delili olarak, işgal üzerine Rum mahallelerini bir sessizlik kaplamış, eğlence yerleri gazinolar kapanmıştır. Bu durumu görmüş olan Sayın Şefik Seren'in anlattığına göre, kendi fotoğrafhanelerinde kalfa olarak çalışan Triyakos

³ Said Demirdal, *Bütünıyla Uluborlu*, İstanbul: 1968. s. 161.

⁴ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 56.

⁵ Hasan Fikri Bey, Millî Müdafaa Vekilliği yapmış olan General Kâzım Özalp'ın kayın biraderidir.

⁶ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 56.

⁷ ATASE Arş., Kl: 401, D: 4, Fh: 6

isminde bir Rum'un evinde, işgali öğrenen Rumların ileri gelenleri toplanmışlar: "Eyvah! Yunanlar İzmir'e çıkmış. Bu bizim sonumuz olacak ve hiçbir zaman Yunanlar Anadolu'da tutunamazlar. Fakat savaş sonunda yenilseler de artık burada duramayız." diye birbirleriyle dertleşmişlerdir.⁸

İşgali ilk önce yerli Rumlardan öğrenen Isparta halkı, işgale tepki göstermekte gecikmedi. İleride Hafız İbrahim'in başkanlığındaki Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinde de görev alacak olan ve henüz bu tarihte 22 yaşında bulunan Akkaşzade Süleyman Turgut -aynı zamanda Isparta Gençler Yükselme Cemiyeti Başkanındır- dayısı olan Hürriyet İtilaf Fırkası Isparta Şb. Bşk. Böcüzade Süleyman Sami'ye gelerek: "Dayı! Yunanlar İzmir'i işgal etmişler. Bir miting yapmamız lâzım. Fakat Mutasarrıf Talat Bey, buna izin verme taraftarı değil, ne yapayım?" diye sormuştur. Süleyman Sami: "Ben izin alabilirim sen şimdi sâkin ol. Ben şimdi Talat Bey'le konuşayım" cevabını vermiştir. Ancak Mutasarrıf Talat Bey, kendisiyle konuşan Süleyman Sami'nin bu isteğini kabul etmemiştir.⁹ Bunun üzerine Akkaşzade Süleyman Turgut, "ben izin alırım" diyerek Mutasarrıfın odasına girmiş ve tabancasını çekerek: "Ya izin verirsiniz ya burada sizi de kendimi de öldürerek bir neticeye bağlarım." demek suretiyle bu konuda kesin tavrını ortaya koymuştur. Neticede miting hazırlıkları başlamıştır. 11 Haziran 1919 günü¹⁰ Hükûmet konağı önünde yapılan bu mitinge, köylerden gelenlerle birlikte 15.000 civarında halk katıldı. Bunun yanı sıra mitingde, Rumların temsilcileri 9 tane papaz ve diğer din adamları da bulunuyordu. Konuşmalar başlamadan önce Hükûmet Konağı ile Özel İdare binası arasına siyah bir bayrak çekilmişti. İlk sözü Süleyman Sami almış ve uzunca Wilson prensiplerinden bahsettikten sonra, "işgalin yersiz olduğunu ve halkı isyana götüreceği"ni söylemiştir.¹¹ Bu konuşmadan sonra Gençler Yükselme Cemiyeti adına Akkâşzade Süleyman Turgut, kürsüye çıkarak halkı ağlatan ve heyecana getiren vatanperverâne sözlerle dolu bir nutuk verdi. Bunu, okullar adına Derelizade Hâfız Hakkı tarafından okunan nutuk izledi. Sonra da Cemiyeti Müderrisîn (Cemiyet-i İlmiye) adına Hafız İbrahim Bey, uzun bir konuşma yaptı. Bu nutukların ardından Mutasarrıf Talat Bey hükûmet balkonundan kısa bir konuşma yaparak, halkı memnun ve mesrur etti. Bütün bu konuşmalar aynen İtilaf Devletleri temsilcilerine, Paris Barış Konferansı'na telgrafla bildirildi.¹² Isparta'daki bu mitingden bir gün sonra 12 Haziran'da Uluborlu halkı, Sadâret'e gönderdiği telgrafla, Yunan işgallerini protesto etti. Uluborlular gönderdikleri protestonamede: "İhtiyarımız, gencimiz yemin etti. Yunanlıları bu topraklara sokmayacağız."¹³ dediler.

Yunan işgallerine karşı bu şekilde tepkiler çığ gibi büyürken, İngiliz desteklediği alan Yunanlar, Anadolu içlerine doğru işgal sahalarına devamlı genişletiyorlardı. İşgal ettikleri yerlerdeki Türklere insanlık dışı muâmeleler yapıyorlardı. Bu günlerde

⁸ Emekli Hâkim Sayın Şefik Seren'le 1987 yılında İzmir'deki evinde bizzat görüşüp, temin ettiğimiz bu bilgiler banda alınmış ve deşifre edilmiş olarak özel arşivimizde bulunmaktadır (Nuri Köstüklü).

⁹ İlk günlerde millî harekete karşı menfi tutumları görülen Mutasarrıf Talat Bey, daha sonraları bu tutumundan vazgeçmiştir.

¹⁰ Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne*, s. 337-338; ATASE Arş., KI: 401, D: 4, Fh: 103.

¹¹ Bu konuşmanın tam metni bkz., Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne*, s. 338-342.

¹² Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne*, s. 342.

¹³ *BTTD*, sayı: 22, s. 43.

İzmir'den Isparta'ya gelen Uçkurcuoğlu Ali, Mühendis Ömer Lütfi ve Süleyman Turgut, birlikte Hafız İbrahim'in evine gittiler. Uçkurcuoğlu Ali, Yunanların, Türklere yaptığını anlattıkça, Hafız İbrahim diz çöküp oturduğu yer minderinden ayağa fırlayarak, deli gibi odanın etrafında dolaşmaya başladı. Orada bulunanlara: "Çocuklar! Başka çare yok... Silaha sarılmak lâzım... Cihâd lâzım. Cihad-ı fi sebili'llah lâzım" diye haykırdı.¹⁴

İşgale karşı gösterilen bu ferdi tepkiler, kısa sürede toplu tepkilere dönüştü. Daha bir hafta önce Isparta'da miting yapıldığı halde, 20 Haziran'da Hafız İbrahim'in önderliğinde ikinci bir miting düzenlendi. Bu mitingin öncekinden farkı -biraz aşağıda anlatılacağı gibi- aynı zamanda silahlı bir gösteri mahiyetinde oluşudur. 20 Haziran'da yapılacak olan bu miting, Yunan işgaline olduğu kadar, İtalyan işgallerine de bir tepkiydi. Çünkü daha önce Antalya'ya asker çıkaran İtalyanlar, Burdur ve Isparta yönüne ilerlemekte idiler. 24 Nisan'da (1919) Konya İstasyonunu işgal eden İtalyanlar, Antalya- Konya istikametinde işgal sahalarını birleştirmek, yani Burdur ve arkasından Isparta'yı kontrollerine almak istiyorlardı. İtalyanların bu niyetleri bölgedeki Türk makamları tarafından da biliniyordu. Kolordu Askeralma Heyeti Başkanı İsmail Hakkı, 26 Mayıs 1919'da 57. Tümen Komutanı'na gönderdiği telgrafta; Antalya'daki İtalyan temsilcinin 25 Mayıs'ta Burdura geldiği ve bir gün sonra da iktisadi incelemeler adı altında Isparta ve Eğirdir'e gittiğini, ama esas maksatlarının bu bölgeleri kendi işgal mıntıkları olarak gördüklerini¹⁵ belirtti. Burdur Mutasarrıfı Vasfi Bey de İtalyanların Burdur'dan Isparta ve Eğirdir'e kadar uzanan sahayı işgal niyetinde olduklarını 13 Haziran'da Isparta Mutasarrıfı Talat Bey'e bildirdi. Bu haber üzerine Mutasarrıf Talat, şehrin ileri gelenleri ile alınacak önlemler konusunda toplantı yaptı.¹⁶ Yani İtalyanlar, daha önce Londra ve St. Jean de Mourenne gizli antlaşmalarıyla kendilerine vaat edilen Batı ve Güney-Batı Anadolu bölgelerine sahip olabilmenin hesapları içindeydiler. Bir taraftan Denizli istikametindeki Yunan işgalleri, diğer taraftan Isparta'yı da içine alan İtalyan yayılcılığının yaşandığı böyle bir ortam içerisinde millî refleksin inşası yönünde miting hazırlıkları yapılıyordu.

Miting yapılması için Cemiyet-i İlmiye namına Hükûmete müracaatta bulunuldu ve izin alındı. Jand. Bl. K. Mustafa Bey'in yardımı ve süvari jandarmalardan Tekelioğlu Mehmet, Hacı Ali, Çavuş'un Osman ve Hasan Çavuş'lar vasıtasıyla merkez, kasaba, nahiye ve köylerdeki halk mitinge çağrıldı. Aradan fazla süre geçmeden eli silah tutan köylü-kentli bütün halk ellerinde pala, bıçak, tek tüfek, silah namına ne varsa onlarla katile katile mitingin yapılacağı Isparta Hükûmet Meydanı'nı doldurmaya başladı. 18.000 kişinin bulunduğu mitingin¹⁷ yapılacağı alana, Ulucami'deki vaaz kürsüsü getirilmiş ve kürsünün her iki yanına siyah matem bayrağı konulmuş idi. Şehrin bütün minarelerinden müezzinler hazin sesleri ile "tekbir" alıyor, halkın coşkun duygularına, gözyaşı karışıyordu, Kürsüye ilk çıkan Hafız İbrahim, "Allah- u Ekber âzam-ı kebîra"

¹⁴ Turgut Akkaş, "İbrahim Demiralay", *Ün (Isparta Halkevi Mecmuası)*, Nisan 1939, sayı: 61, s. 859.

¹⁵ ATASE Arş., Kl:403, D:1, Fh: 88.

¹⁶ TİTE Arş., Kl:114, Fh:53188.

¹⁷ TBMM GCZ, C.I, Ankara 1985, s. 62.

Ertesi gün ise "Isparta Mücâhidleri Namına Tahirpaşazade İbrahim" tarafından Konya Vilâyetine ve 2. Ordu Müfettişliğine bir telgraf çekildi. 23.6.1919 tarih ve 3349 sayılı taşıyan bu telgrafta: "Yunanların ve İtalyanların Isparta istikametine doğru ilerlemelerinin ne gibi bir siyasi maksada dayandığı" soruluyor ve "zillet ve meskenetle yaşamaya, mesudâne şehadeti tercih ederiz" deniyordu.¹⁹ Bu telgrafın arkasından 24 Haziran'da Sadârete, Paris Konferansı'na, Wilson Cenaplarına, İtilaf temsilcilerine, Paris'te Osmanlı Devleti temsilcilerine ve matbuata işgalleri protesto eden bir telgraf çekildi. Bu telgrafta, bütün kasaba ve civar köylerden olmak şartıyla belki de üçbin imza vardı. Zaten bu yüzden, Isparta Telgrafhanesi 24 saat sırf bu protesto telgrafıyla meşgul olmuştur.²⁰

Bu protesto telgrafından dört gün sonra -ileride anlatılacağı üzere- İtalyanların Burdur'u işgal etmeleri pek tabiidir ki, İtalyan işgalinin Isparta'ya yaklaştığını gösteriyordu. Bu bakımdan İtalyan işgallerine tepkiler artmaya başladı. Özellikle, Burdur Askeralma Bölge Başkanı (Ahz-ı asker Kalem Reisi) Miralay İsmail Hakkı Bey'in²¹ gayretleriyle, Isparta, Uluborlu ve Çivril merkezlerinde her sınıf halktan, İtalyanlara protesto metni sunmak üzere, "tebliğ heyetleri" seçildi. İsmail Hakkı, 2. Ordu Müfettişliği'ne gönderdiği 4.7.1919 tarihli bir telgrafta, tebliğ heyetlerinin harekete hazır olduğunu belirterek, aşağıda sureti yazılı protesto metninin uygun olup olmadığı konusunda iradelerini istedi. Tebliğ heyetlerince İtalyanlara verilecek protesto metni özetle şöyle idi: "Ezici çoğunluğu Müslüman olan bu bölgeye İtalyan askerinin gelmesi Wilson prensiplerine, Osmanlı barış anlayışına aykırıdır. Uğruna canımızı vermektan hiçbir şekilde çekinmeyeceğimiz millî istiklalimiz aleyhinde gördüğümüz asker sevkini protesto ederiz. Geri aldırılmasını vekâletini taşıdığımız ... kaza ahalisinin kesin genel fikrine dayalı olarak tebliğ ederiz."²² 2. Ordu Müfettişi bir gün sonra 5 Temmuz'da verdiği cevapta, protesto tebliğine memur edilecek heyetlerin ahaliden olması gerektiğini bildirerek, yukarıdaki protesto metnini uygun bulduğunu söyledi.²³

İtalyan işgallerine karşı gösterilen bu tepkiler sonucu olmalı ki, İtalyanlar silahlı ve donanımlı kuvvetler yerine yalnızca birkaç subay ile 16 Ağustos 1919 günü Isparta'ya geldiler. Beraberinde getirdikleri 20 kadar süvariye şehir dışında bırakmışlardı. İtalyanlar, niyetlerinin asayiş amacıyla küçük bir müfreze bulundurmamak istediklerini söylemişlerse de Isparta halkı kesin karşı tavır koymuştur. Nitekim bu tepkilerden olarak, muhtemelen 1919 Ağustos ortalarında Isparta ahalisi tarafından İtalyan

¹⁹ HTVD, sayı: 6, ves. no: 125; Bayar, *Ben De Yazdım*, C. 7, s. 2128-2129; ATASE Arş. Kl: 243, D. 16, Fh: 97-2

²⁰ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 60.

²¹ Araştırmamızda özellikle Burdur bölgesindeki millî teşkilatlanmada adı sıkça geçecek olan Miralay İsmail Hakkı (Küçük) 1289 (1873) Filibe doğumlu olup, babasının adı Hasan annesinin adı Fatma Libas'tır. 1 Haziran 1307'de Harp Okuluna girmiş, 31 Temmuz 1319'da Binbaşı, 6 Teşrin-i evvel 1328'de Miralay (Albay) olmuştur. Eşi 1291 Macaristan doğumlu Martha (Madam Marten) Hanımdır. Çocuğu yoktur. (Özata, *İlk Çağlardan*, s. 143-144).

²² ATASE Arş. Kl: 243, D. 17, Fh: 35-2.

²³ ATASE Arş. Kl: 243, D. 17, Fh: 35-1.

işgallerini protesto için 8.000 kişilik bir miting daha yapıldı. Bu mitingde alınan kararlar, Isparta'daki mülki askerî makamlar tarafından şiddetli bir dille İtalyanlara bildirildi. Bunun üzerine Burdur'daki İtalyan süvari bölüğü geri dönmeye mecbur oldu.²⁴ Ancak bütün bu tepkilere rağmen, İtalyanlar, Isparta üzerindeki işgalci niyetlerinden vazgeçmiş görünmüyorlardı. Niyetlerini çeşitli iktisadi faaliyetler arkasında gerçekleştirmek istiyorlardı. 1919 Ekim ayı sonlarında, Isparta'dan sözde halı almak için Isparta'ya gelmek istediklerini bu konuda kendilerine izin verilmesi hususunda Burdur Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti vasıtasıyla Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine müracaat ettiler. Isparta teşkilatı da 28 Ekim'de, maksatları yalnızca bu ise izin verileceğini bildirdi. Bunun üzerine İtalyan subayı Isparta'ya geldi. Ancak yanında başka subaylar ve Yahudi tercüman vardı. Gelenler, otomobili Kerimpaşa Hanına bırakarak Şark Halı Şirketine gittiler. İzin verilenden fazla kişinin Yahudi tercümanla gelmiş olması Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hafız İbrahim'in dikkatini çekmişti. Mutasarrıfın da bilgisi dâhilinde, 15 kişilik bir silahlı milis kuvvet oluşturularak, İtalyan subaylar takibe alındı. Cemiyet Reisi Hafız İbrahim'in huzuruna getirilen İtalyan subaylar kendilerine niçin verilen izin dışında fazla kişilerle geldikleri ve belirtilen amacın dışında buldukları soruldu. İtalyanlar cevap olarak; İtalyan Kralının ve Antalya İşgal Komutanının selamını getirdiklerini söyleyerek, memleket müsaade ederse, halkın rahatlığı için, sınai, iktisadi, sıhhi, ticari kurumlar oluşturarak hizmette bulunacaklarını ifade ettiler.²⁵ Aslında İtalyanlar bu açıklamalarla ağızlarındaki baklayı çıkarmışlardı. Çünkü İtalyan işgal metodunun bir gereği olarak bu tür faaliyetleri yapıyorlardı. Trablusgarb'ı da işgal etmeden önce, o bölgede, okullar, hastaneler açmışlar, Banco de Roma vasıtasıyla halka krediler vererek onları kendilerine mecbur bırakmışlar ve sonuç itibarıyla Trablusgarb'ı işgal etmişlerdi. Burdur, Antalya ve Güneybatı Anadolu'nun bazı yerlerinde de benzer faaliyetlerde bulunmuşlardı.²⁶ Dolayısıyla, Isparta'da da aynı yöntemi uygulamak istiyorlardı.²⁷ İtalyanların bu niyet ve yöntemlerini iyi bilen Hafız İbrahim, 50 kadar Kuvâ-yı Milliye ve sivil kıyafetli jandarmadan oluşturulan bir müfreze kontrolünde İtalyanları Isparta'dan uzaklaştırmıştır. Bu gelişmeler 18 Kasım 1919'da Temsil Heyetine arz edilmiştir. Bu olaydan sonra, 1920 yılı Ocak sonlarında İtalyanlar tekrar Isparta'ya gelme girişiminde bulunmuşlarsa da²⁸ sonuç alamamışlardır.

Görüleceği üzere, Denizli Sancağında olduğu gibi, Isparta sancağı da Yunan işgali başladığı günlerden itibaren gerek mitinglerle gerek protestolarla veya başka metotlarla

²⁴ ATASE Arş. Kl: 35, D. 135, Fh: 53-1.

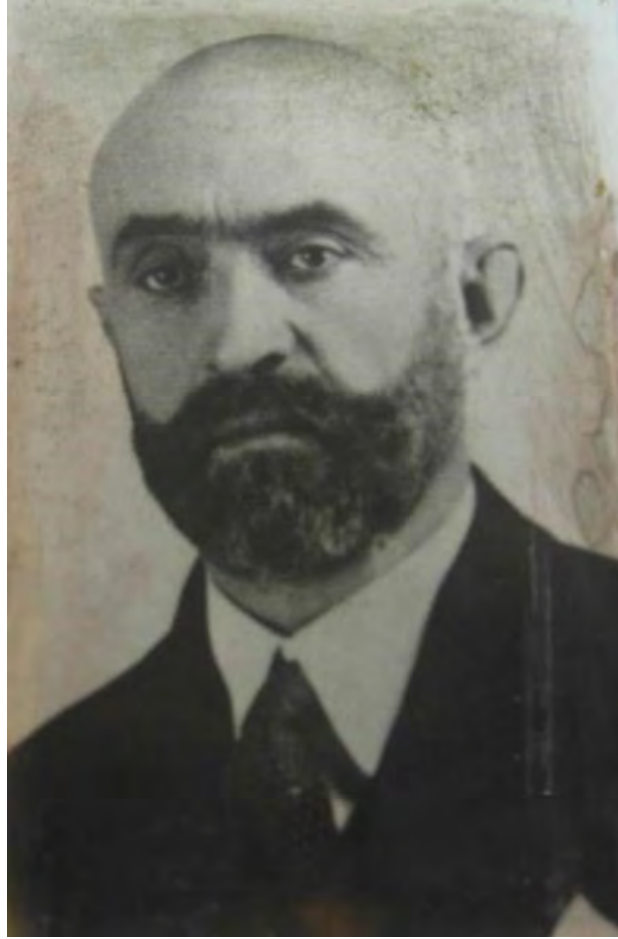
²⁵ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 25

²⁶ İtalyanlar bu dönemde; İzmir, Antalya, Konya, Söke ve Kuşadası'nda Banco de Roma'nın şubelerini açtılar (Çelebi, *Millî Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2002, s. 156)

²⁷ İtalyan işgal metodu hakkında ayrıntılı bir değerlendirme için bkz., Nuri Köstüklü, "Türk Arşivi Belgelerine Göre Anadolu'da İtalyan İşgal Metodu", *Askeri Tarih Bülteni*, Ankara: Ağustos 1989, sayı:27.

²⁸ ATASE Arş. Kl: 809, D. 70, Fh: 38.

düşman işgallerine tepki göstermiştir. Isparta bir taraftan Yunanlara karşı tepki gösterirken, güneyden ilerleyen İtalyan kuvvetlerine karşı da kesin tavrını ortaya koymuştur. İtalyanların Isparta'yı işgal etmeyişlerinin sebepleri arasında, Ispartalıların düşman kuvvetlerine karşı gösterdikleri tepkileri belirtmek yerinde olacaktır.

Resim 1. Hafız İbrahim (Demiralay)

3. Isparta Sancağında Millî Teşkilatlanma

3.1. Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Mondros Mütarekesinden hemen sonra diğer vatan coğrafyalarında olduğu gibi, Isparta'da da cemiyetler kuruldu. Bunlardan Hafız İbrahim'in (Demiralay) kurduğu Cemiyet-i İlmiyye²⁹ millî teşkilatlanmanın öncülüğünü yaptı. Süleyman Turgut'un (Akkaş) başkanı olduğu Gençler Yükselme Cemiyeti de bu gaye için çalıştı. Daha önceki konulardan hatırlanacağı gibi, Yunan işgali başlar başlamaz, Isparta'da miting ve protestoların düzenlenmesinde bu iki cemiyetin önemli rolü olmuştur. Nitekim 20 Haziran 1919'da yapılacak miting için Cemiyet-i İlmiye namına ilgili makamlara

²⁹ Bu cemiyetin İstanbul'da bulunan Cemiyet-i İlmiyye ile hiçbir organik bağı yoktur. Isparta'da kurulmuş müstakil bir cemiyettir.

başvurularak izin alındı. Miting sonunda yayınlanan 21.6.1919 tarihli beyannamenin altına ise “Isparta Millî Müdafaa-i Vataniye Heyeti Namına Tahirpaşazade İbrahim” imzası kondu. Buradan da anlaşılacağına göre, Cemiyet-i İlmiye aynı zamanda “Isparta Millî Müdafaa-i Vataniye Heyeti” idi ve bu heyet, ileride resmen kurulacak olan Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin temelini oluşturdu. Bir gün sonra 22 Haziran’da Başkan Hafız İbrahim, Eğirdir, Yalvaç, Şarkikaraağaç, Uluborlu Müftülükleriyle Belediye Başkanlarına ve Umum Ahaliye bir telgraf göndererek, “muhafazasına dînen mecbur olunan mübarek vatan” için Isparta teşkilatı bünyesinde teşkilatlanmaya davet etti.³⁰ Bazı yerlere de heyetler gönderildi. 23 Haziran’da makina başında durum, Konya Valiliğine ve 2. Ordu Müfettişliğine bildirildi. 2. Ordu Müfettişi Küçük Cemal Paşa, Reis İbrahim Bey’e verdiği cevapta: “Harekât-ı vatanperverânenizden dolayı zât-ı âlilerine memleketin halkına teşekkür ve selâmlar ederim. Teşkilâta hâcet yoktur” demesine rağmen, aynı gün 1779/100 sayılı gizli bir telgrafname ile teşkilata devam etmelerini ve Burdur Ahz-ı asker Kalem Reisi ile haberleşmesini emretti. Bu arada köy ve ilçelere iki gün önce gönderilen beyanname hemen tesirini gösterdi ve oralarda teşkilatlanma başladı. Bir sonraki konuda temas edeceğimiz gibi, buralarda gönüllü kuvvetler oluşmaya başladı. Konya Valisi Cemal Bey, Hafız İbrahim’in tutuklanıp İstanbul Divan-ı Harbi’ne gönderilmesi için Isparta Mutasarrıfı Talat Bey’e baskı yapıyordu. Ancak 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa’nın el altından desteklemesinin de etkisiyle teşkilatlanmaya hız verildi. Her köye varıncaya kadar teşkilat kuruldu. Hatta verimli çalışabilmek için daha sistemli bir teşkilatlanmaya gidildi. Buna göre, Isparta merkez sekiz, nahiyeler üç ve her köy bir mıntıkaya ayrıldı. Buralarda mahalli millî heyetler kuruldu.³¹ Bu heyetlerde, her mıntıka için iki-üç müfettiş ve yeteri sayıda üyeler belirlendi. İleride resmen kurulacak olan Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin çekirdek kadrosunu ve örgütlenmesini oluşturacak olan bu yapılanmada Isparta merkezdeki bölgeler ve buradaki görevliler şu kişilerden oluşmuştur:³²

1. Bölge (Dere, Yenice, Doğancı, Keçeci Mahalleleri); Müfettiş: Dere İmamı Hacı Mehmet Efendi, Haffaf Kadirzade Ali Efendi, Üyeler: Bezirganzade Hacı Hafız İbrahim Efendi, Hacı Ömerzade Yusuf Efendi, Kuşbaşzade Hasan, Hafız Ömer, Başköylüoğlu Hafız Mehmet Efendi, Değirmencioğlu Hacı Tahir, Bitrakzade Hacı Süleyman, İmam Mehmet Ali Efendi.

2. Bölge (Hacıvaz, İlisucu, Hisar Efendi, Sülübey, İğneci Mahalleleri); Müfettiş: Kundakçızade Rıza, Banka muavini Ali, Üyeler: Kadioğlu Mustafa, Vanlızade Hacı Nuri, İmam Kâmil Efendi, Bölükbaşoğlu Ahmet Ağa, Çömerzade Mehmet Efendi.

3. Bölge (Debbağhane, Germiyan, İskender Mahalleleri); Müfettiş: Mehterzade Mehmet Efendi, Ciğerzade Hacı Ali Efendi. Üyeler: Müftüzade Tevfik Efendi, Semerci Şeyh Ali, Yavruzade Nuri, Rüştü Çavuş, Kölezade Hamit Ağa, Cer Ahmetoğlu Mustafa, Bağlızade Nuri, Tokuç Şakir Ağa.

³⁰ Bayar, *Ben De Yazdım*, C.7, s. 2127.

³¹ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 78-79.

³² Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 345- 346.

4. Bölge (Feyzullah ve Karaağaç Mahalleleri); Müfettiş: Kaçkınızade Hacı Ahmet Efendi, Bodurzade Hacı Hasan Efendi, Şeyh Mustafa Efendi. Üyeler: Hamamcı Hacı Hafız, Parmaksızade Hacı Mehmet, Bodurzade Hacı Mehmet, Hasankalezade Şükrü Efendi, Top Osmanoğlu Hafız, Gündüzoğlu Hafız Osman, Ekmekçi Hacı Mustafa, Bakırcı Cafer Efendi.

5. Bölge (Hocazade, Ören, Cami-i atik Mahalleleri); Müfettiş: Müftüzade Hacı Mehmet Efendi, İmamzade Ali Efendi, Mevlevi Ali Dede. Üyeler: Molla Garipzade Ahmet Efendi, Nâdânzade Hacı Hafız Efendi, Handanzade Zühtü, Bellelizade Ahmet, Ekmekçizade Şükrü, Katipzade Ahmet, Kayyum Mustafa Ağa, Hacı Ramazanzade Mustafa Efendi.

6. Bölge (Hacı Elfi ve Şeyh Mahalleleri); Müfettiş: Kavukçuzade Mahmut Efendi, Üyeler: İbrahim Çavuş, Mestan Ağa.

7. Bölge (Yaylazade ve Tekke Mahalleleri); Müfettiş: Karakaşzade Ali Efendi, Fokuroğlu Hacı Osman Ağa. Üyeler: Hallaçzade Hacı Hakkı Efendi, Bölükbaşıoğlu Mehmet Efendi, Şekerzade Hacı Hasan, Topbaş Hacı Mehmet Ağa, Hacı Cumaoğlu Hacı Halil Ağa, Hallaçoğlu Hafız Osman Efendi.

8. Bölge (Çelebiler Mahallesi); Müfettiş: Hamamcızade Hacı Hakkı Efendi, Arapzade Şükrü Efendi. Üyeler: Veli Efendizade Hacı Ali Efendi, Ellialtızade Mustafa Efendi.

Merkezdeki sekiz bölgenin yanı sıra; Deregüme, Lağos ve Kışla köyleri ile Gönen Kasabası da birer bölge kabul edildi ve buralarda da millî heyette görev alacak kişiler isim isim tespit edildi³³.

Bu tarihlerde, Batı Cephesi'nin ihtiyaçlarının sağlanmasında önemli hizmetleri üstlenecek olan Birinci Nazilli Kongresi (6-9 Ağustos 1919) toplanmıştı. Bu kongreye Isparta'dan, yanına gençlerden Uçkurcuzade Ali Efendi verilerek, Müderris Eski Müftü Hacı Hüsnü (Özdamar) gönderildi.³⁴ 19-23 Eylül 1919 tarihlerinde İkincisi yapılan Nazilli Kongresi'ne aynı delegelerle birlikte Akkaşzade Süleyman (Turgut) da katıldı.³⁵ Böylece Isparta millî teşkilatı, Nazilli Heyet-i Merkeziyesi ile bağlantı kurmuş oluyordu. Isparta'dan cepheye sağlanacak desteklerin koordinasyonu hususunda bu önemli bir gelişme idi.

Ağustos 1919'da Heyet-i Temsiliyenin talimatı gereği, ileride Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını alacak olan Isparta Millî Müdafaa-i Vatanîye Heyeti üyelikleri için seçimler yenilendi ve oy birliği ile eski kadro tekrar seçildi. Buna göre şu şahıslar görev aldı; Heyet Reisi: Tahirpaşazade Hafız İbrahim, Üyeler: Tahirpaşazade Hüsnü, Bodurzade Hacı

³³ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 346.

³⁴ Bayar, *Ben De Yazdım*, C. 7, s. 2229.

³⁵ Günver Güneş- Müslime Güneş, "Heyet-i Milliyeden", s. 1268, 1272. Burada (s.1268'de) Uçkoyunuzade Ali Efendi'den bahsedilmektedir. Doğrusu Uçkurcuzade Ali Efendi'dir (Nuri Köstüklü).

Hasan, Ciğercizade Hacı Mustafa, Emir Alizade Hacı Arif, Müderris Şerif, Mevlevî Ali Dede, Ask. Şb. Bşk. Nurullah, 68. Alay 3. Tb. Komutanı Yzb. Hüsnü, Müderris Hacı Hüsnü, Müftü Şakir, Jnd. Bl. Komutanı Yzb. Mustafa, Posta Müdürü Kahvecibaşının Mehmet, Kaçkınızade Hacı Ahmet, Bezirganzade Hacı Hafız İbrahim, Rüştü Çavuş, Em. Tğm. İbrahim, Uçkurcuzade Ali, Akkaşzade Süleyman Turgut ve Süleyman Efendiler.³⁶ Hafız İbrahim'in Isparta'da bulunmadığı zamanlarda, başkanlığa Ask. Şb. Bşk. Nurullah vekâlet ediyordu.³⁷

İsimlerini verdiğimiz Isparta teşkilatının bu kurucu üyelerini sosyal yapıları açısından tahlil ettiğimizde aşağı yukarı çıkan sonuç şudur; Din görevlisi veya din eğitimi almış olanlar ağırlıklı beş kişi, asker beş kişi, eşraf dokuz kişi, bürokrat bir kişi. Bu veriler bize, Isparta'dan her kesimden halkın Millî Mücadele'yi desteklediğini ve bu maksatla teşkilatlandığını gösteriyor. Zaten, yukarıda verilen bölge taksimatı ve burada görev alanlara bakıldığında toplumun hemen her kesiminin temsil edildiği anlaşılır. Toplumun her kesiminden destek alan böyle bir teşkilat muhakkak ki güçlü olacak ve pek büyük hizmetler verecektir.

Ancak, İstanbul Hükûmetine sâdik bazı mülki idareciler, Isparta ve havalisinde millî teşkilatlanmayı engellemeye çalışıyorlardı. Bu durum, Isparta Millî Müdafaa-i Vatanîye Heyeti Reisi tarafından kurye ile Heyet-i Temsiliyeye bildirildi. Bunun üzerine Heyet-i Temsiliye, bu gibi hareket eden vali, mutasarrıf ve kaymakamların değiştirilmesi emrini verdi. Heyet-i Temsiliye âzasından Refet Bey (Bele) ile Beyşehir Süvari Alay Komutanı Kayserili Nazım Bey Konya'da Vali Cemal üzerine, Şarkikaraağaç Süvari Bl. Komutanı Yzb. Fevzi Şarkikaraağaç ve Yalvaç'a, Hafız İbrahim ve Mülâzım Hasan Bey Eğirdir ve Isparta'ya, 68. Alay Komutanı Cevdet Bey Burdur'a "hükûmeti değiştirmek" amacıyla görevlendirildiler. Hafız İbrahim ve beraberindeki kuvvet, 16 Eylül 1919'da Eğirdir'de devlet dairelerini kontrol altına aldı ve idareye el koydu. Bu arada, Millî Mücadele'ye karşı önceleri çekimser davranan Mutasarrıf Talat Bey'in Isparta millî teşkilatını benimsediğini ve desteklediğini belirtmesi üzerine, mutasarrıf makamına el koymaya gerek kalmadı. Hafız İbrahim ve beraberindeki kuvvet, muhtemelen 17 Eylül'de Isparta'ya geldi ve bütün engeller kalktığı için 21 Eylül'de Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti resmen kuruldu.³⁸ Muhtemelen aynı hafta içinde Isparta Mutasarrıfı İstanbul Hükûmeti ile irtibatını kesti ve Heyet-i Temsiliyeye bağlandı.³⁹

Bu zamana kadar gayr-i resmî olarak faaliyet gösteren, yer yer değişik isimler alan Isparta Millî Müdafaa-i Vatanîye Heyeti ve Heyet-i Milliyesi, bundan sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını alarak çalışmalarını sürdürdü. Teşkilât bünyesinde dört şube oluşturuldu. Bunlar; 1. Maliye Şubesi (gelir ile), 2. Harekât-ı Millîye Şubesi (askeralma ve

³⁶ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 79

³⁷ TİTE Arş., KI: 114, Fh: 53188. 17.10.1919 tarihli bu vesikanın altında "Heyet-i Millîye Reisi Nurullah" imzası bulunmaktadır.

³⁸ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 79-80.

³⁹ ATASE Arş., Öz., Arş., KI: 1, D. 2, Fh: 55.

asayiş ile), 3. levazım Şubesi (Cephe ve efrad ihtiyacını temin ile), 4. Kasa Şubesi (hesap işleri ile) meşgul olmak üzere görev bölümü yapıldı.⁴⁰ Bütün bu faaliyetler, 27.9.1919'da bir telgrafla, Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa'ya rapor halinde sunuldu. Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal 28 Eylül'de gönderdiği cevapta Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini, faaliyetlerinden dolayı tebrik etti ve başarılar diledi.⁴¹

Ekim 1919'dan itibaren Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Isparta'da bütün kuvveti eline aldı ve yegâne otorite oldu. Öyle ki Askerlik Şubesini de kontrolü altına aldı. Şube yazıcısı, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin görevlendirdiği Yd. Sb. Çakmakçızade Hilmi ve Uçkurcuzade Ali'nin emrine verildi. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, cephe için asker celp etmeye başladı. Öte yandan Ask. Şb.'nde görevli Yzb. Giritli Enver Bey'e sansür işleri görevi verildi. İstanbul ile haberleşme tamamen kesildi ve Isparta'ya girip çıkanlar kontrol altına alındı. Sancak dâhilinde, işret, kumar, fuhuş ve diğer zararlı zevk ve eğlenceler yasaklandı. Bu durum, bir emirle ilçe Heyet-i Milliyelerine tebliğ edildi. Başkan Hafız İbrahim Bey'in ifadesiyle Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Isparta'daki otoritesi açısından "adeta ufak bir devlet gibi" icrâat yapmaya başladı.⁴² Bir başka ifade ile Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, o günlerde millî sorumluluğu üstlenirken, halkın sosyal, ekonomik hatta eğitim, kültür vb. durumlarına karşı da kayıtsız kalmamıştır.

Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti siyasi alanda da çok önemli görevler yaptı. Millî Mücadele'nin haklılığını göstermek için yabancılar nezdinde çeşitli teşebbüslerde bulundu. Nitekim Antep, Urfa ve Maraş'ta Fransız işgalleriyle başlayan mezâlim, 10 Ekim 1919'da İstanbul'da İtilaf devletleri temsilcilerine, Hariciye Nezâreti vasıtasıyla Avrupa ve Amerikan basınına gönderilen bir yazıyla protesto edildi. Öte yandan Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti İstanbul'da İtilaf Devletleri temsilcilerine 18 Ekim 1919'da gönderdiği bir başka protestonamede, Yunan zulümlerini dile getirerek, "Kuvâ-yı İslâmiye'nin galeyanını teskin için Yunanların bir an evvel İzmir'den def ve ihrac edilmesi"ni istedi.⁴³

Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bu tür teşebbüslerde bulunurken, bir taraftan da İtilaf Devletlerinin, özellikle İtalyan ve Yunanların gerçek niyetlerini ve kamuoyunda olup bitenleri öğrenmek istiyordu. Bu maksatla, 19 Ekim'de Heyet-i Temsiliye Başkanlığına bir telgraf gönderildi. Telgrafta, muhtemel bir düşman işgaline karşı direnişe hazır olunduğu bildirilerek, bu meyanda başka ne gibi tedbirler alınması gerektiği hususunda Heyet-i Temsiliyenin onay ve emirleri beklendi. Buna benzer, daha birçok telgraflar gönderildi. Heyet-i Temsiliye Adına Mustafa Kemal, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine gönderdiği cevapta: İtilaf devletlerinden hiçbirinin Türkiye hakkında iyi niyet taşımadığını, bilhassa İngilizlerin en zararlı olduğu ve İslâm düşmanı İngiliz Hükûmetinin Yunan, İtalyan ve Fransız işgallerinin teşvikçisi olduğunu belirtti. Mustafa

⁴⁰ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 80.

⁴¹ Cum. Arş., A: III-3, D: 14, Fh: 52.

⁴² Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 81.

⁴³ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 81.

Kemal aynı yazısında, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tüzüğüne teşkilat hakkındaki hükümlerinin uygulanmasını ve cihet-i askeriyenin bu konudaki yardımından azami faydalanılmasını emretti.⁴⁴

Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bu şekilde Heyet-i Temsiliyeden aldığı emirler doğrultusunda görev yaptı. Bu tarihlerde Meclis-i Mebûsan seçimleri için hazırlıklar yapılıyordu. Nihayet 30 Kasım'da seçimler sona erdi ve Isparta'dan Konya Polis Müdürü Ispartalı Seyfullah Efendi ile babası Ispartalı olan Harbiye Nâzırı Küçük Cemal Paşa, milletvekili seçildiler.⁴⁵ Cemal Paşa'nın İstanbul'da olması dolayısıyla, yalnızca Seyfullah Efendi'nin bu konuda mütâlaâsı alındı ve Hafız İbrahim tarafından Heyet-i Temsiliyeye bildirildi.⁴⁶ Seyfullah Efendi 30 Aralık'ta Isparta'dan Ankara'ya hareket etti.⁴⁷

Meclis-i Mebûsan seçimlerinin yapıldığı bu sıralarda Türkiye'nin kaderinin sözkonusu olduğu İkinci Büyükelçiler Konferansı başlamıştı (22.12.1919),⁴⁸ Türkiye'nin de davet edilme ihtimalinin bulunduğu bu konferansa, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kendi çapında etki yapabilmek için 24 Aralık'ta Cemiyet önündeki meydanlıkta bir miting düzenledi. 15.000 kişinin katıldığı mitingin sonunda alınan kararlar İstanbul'daki yabancı temsilcilere ve bütün yabancı gazetelere gönderildi. Kararlar arasında, tamamıyla masum ve mazlum olan Türk milleti hakkında Wilson prensiplerinin uygulanması yer alıyordu. Yukarıda adı geçen konferansın yapıldığı günlerde, Atina Hükûmeti de Anadolu'da Rumlar tarafından müstakil bir hükûmet kurulmasına gayret ediyordu. Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Yunan hükûmetinin bu teşebbüsünü duyar duymaz İstanbul'daki İngiltere, Amerika, Fransa ve İtalya temsilcilerine 7 Ocak 1920'de bir yazı göndererek Atina Hükûmetinin bu faaliyetini protesto etti. Öte yandan Tahkik Heyeti'nin de tespit etmesine rağmen, Yunanların insanlık dışı katliamları sürdürmeleri üzerine 11 Ocak'ta, Yunanların bu davranışları İtilaf Devletleri nezdinde ayrıca protesto edildi.⁴⁹

Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, özellikle Yunan işgallerine karşı bu şekilde bazı siyasi teşebbüslerde bulunurken, diğer taraftan askerî tedbirlere başvurmakta gecikmedi. Daha sonraki konularda geniş olarak ele alacağımız gibi, Ocak 1920'den itibaren Yunan

⁴⁴ ATASE Arş., KI:35, D: 135, Fh: 11; KI: 310, D: 44, Fh: 46. Mustafa Kemal daha sonra TBMM'de yaptığı konuşmalarda sık sık İngilizler'in Yunanları kışkırttığından bahsetmiş, Yunanların İngiliz nezaretinde saldırıya geçtiğini söylemiştir. (Kazım Öztürk, *Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları*, Ankara: 1981, s. 87.)

⁴⁵ *Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi 1336*, s. 138; Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne*, s. 342; Seyfullah Efendi'nin yerine daha önce Cemal Paşa'nın dayısı Hamdi Paşa Eğirdir'den mebus aday seçilmişti. Ancak Cemal Paşa, dayısı Hamdi Paşa'nın adaylığını onaylamadı. Bunun üzerine Mustafa Kemal 12. Kor. K. vasıtasıyla gönderdiği telgrafta, Isparta'dan Hamdi Paşa yerine diğer bir uygun kimsenin adaylığını istedi (ATASE Arş., KI: 310, D: 44, Fh: 36). Sonunda, Hamdi Paşa yerine Müftü Şakir Efendi'nin kardeşi Seyfullah Efendi aday gösterildi ve milletvekili seçildi.

⁴⁶ ATASE Arş., KI:310, D: 44, Fh: 51-2.

⁴⁷ ATASE Arş., KI:310, D: 44, Fh: 71.

⁴⁸ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı*, C. 1, s. 81.

⁴⁹ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 83.

kuvvetlerine karşı Sarayköy Cephesi'ne pek çok gönüllü kuvvet gönderildi. Hatta bunların yiyecek, giyecek vs. ihtiyaçlarının çoğunluğunu Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti karşıladı.

Diğer taraftan Ocak sonlarından itibaren Maraş'ta Fransız baskısı artmaya başlamıştı. Hatta öyle ki, Fransızlar Fransız üniforması giydirilmiş Ermeniler'le birlikte⁵⁰ belki de tarihin en büyük mezâlimlerinden birini icra ediyorlardı. Cemiyet, Maraş'taki bu olayları öğrenince, İstanbul'daki İtilaf Devletleri temsilcilerine, Hâriciye Nezâreti vasıtasıyla Amerika ve Avrupa basınına, 29 Ocak'ta gönderdiği telgrafla durumu protesto etti. Bir hafta sonra da 7 Şubat'ta Maraş mezâlimine karşı Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin önderliğinde büyük bir miting düzenlendi.⁵¹ Maraş'taki katliamın bütün şiddetiyle devam etmesi üzerine Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yine aynı makamlara bir protestoname daha gönderdi. Protestonamede: devam eden bu vahşetin "insanlık tarihinin lekesi" olacağı bildirildi.⁵² 10 Şubat 1920'de Mustafa Kemal'in Maraş'a yardım yapılmasını istemesinden sonra diğer bütün şehirlerden yardımlar yapılmış ve Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin öncülüğünde Isparta'dan 200 lira yardım gönderilmiştir.⁵³

Bilindiği üzere, aynı günlerin önemli hadiselerinden biri de 16 Mart'ta İstanbul'un müttefiklerce resmen işgali ve Meclis-i Mebûsanın dağıtılmasıdır. Bazı milletvekilleriyle birlikte Isparta Milletvekili Cemal Paşa'nın Malta'ya sürüldüğü haberi Isparta'ya geldiğinde,⁵⁴ Isparta Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti hemen, Antalya'da İtalyan temsilcisi vasıtasıyla Japonya, Hollanda, İtalya, Amerika, İspanya ve Fransa siyasi temsilcileri nezdinde işgal olayını protesto etti. 22 Mart 1920 tarihini taşıyan protestonamede, İstanbul'un cebren işgali, Türk varlığını imhaya yönelik bir hareket olarak değerlendirildi. Medenî âlem için yüz karası olan bu haksız tecavüzün kaldırılması istendi.⁵⁵

Meclis-i Mebûsanın dağıtılmasından sonra Heyet-i Temsiliye, Ankara'da millî bir meclisin toplanmasına karar vermişti. Diğer sancaklarda olduğu gibi, Isparta'dan 5 milletvekili seçilip Ankara'ya gönderilecekti. Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti hemen faaliyete geçti. Isparta merkezden Hafız İbrahim, Müderris Hacı Hüsnü (Özdamar), Belediye Reisi Nadir (Süldür), Uluborlu'dan Hacı Tahir (Kucur), Yalvaç'tan İsmail Remzi

⁵⁰ Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı*, C. 1, s. 86.

⁵¹ ATASE Ata. Öz., Arş., D: 1136/13-4, Fh: 3-80.

⁵² Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 84; Fransızlar'ın Ermenilerle iş birliği halinde Maraş'ta yaptıkları mezalimle ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bkz., Yaşar Akbıyık, *Millî Mücadele'de Güney Cephesi Maraş*, Ankara: Atam Yay., 1990.

⁵³ Akbıyık, "Millî Mücadele", s. 598.

⁵⁴ Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne*, s. 355.,

⁵⁵ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 84.

(Berkün) milletvekili seçildiler.⁵⁶ Milletvekillerin Isparta'dan ayrılacakları gün halk, Isparta'nın girişinde Piri Efendi Türbesi önünde toplandı. Önce Mutasarrıf Talat Bey bir konuşma yaptı. Arkasından, üzerinde cephe kıyafeti olduğu halde, Hafız İbrahim kürsüye çıktı ve yaptığı konuşmada, şartlar ne olursa olsun İslâmiyete has olan manevi feyz ve kuvvetli azm ile bütün düşmanların tahakkümünü kıracaklarını söyleyerek halka veda etti.⁵⁷ Bu veda konuşmalarından sonra, aynı gün (10 Nisan) milletvekilleri Ankara'ya hareket ettiler. Hafız İbrahim 'den boşalan başkanlığa, cemiyetin 6.4.1920 tarih ve 80/9 sayılı kararıyla üyelerden Mevlevî Şeyh Ali Dede vekâleten tayin edilmişti.⁵⁸ Isparta Milletvekili Hafız İbrahim yaklaşık dört ay Ankara'da kaldı. Daha sonra Mustafa Kemal Paşa ve Müdafaa-i Milliye Vekili Fevzi Paşa'nın onayı ile Isparta, Burdur havalisindeki millî cemiyetleri bilgilendirme ve cepheye gönüllü toplamak gayesiyle Isparta'ya gönderildi. Hatta Müdafaa-i Milliye Vekâletince kendisine, yetkili olduğuna dair bir de vesika verildi.⁵⁹ Hafız İbrahim bundan sonra teşkilatın başında olduğu halde, Kuvâ-yı Milliye teşekkülünde fevkalâde hizmetler verdi.

Hafız İbrahim Bey uzun bir süre Isparta'da kaldıktan sonra Ankara'ya BMM'deki görevine döndü. Bu sırada, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığına Mevlevî Şeyhi Ali Dede seçildi. 25.3.1921'de BMM Reisi Mustafa Kemal Paşa'ya takdim edilen bir rapordan anlaşıldığına göre, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yönetim kurulu şu şahıslardan oluşuyordu; Başkan: Mevlevî Şeyhi Ali Dede, Üyeler: Posta ve Telgraf Müdürü Mehmet Efendi, Jnd. Bl. Komutanı Mustafa Bey, Müderris Şerif Efendi, Afşarzade Rüştü Çavuş, Emir Alizade Hâcı Arif Bey, Tahirpaşazade Hüsnü Bey, Bezirganzade Hâcı Hafız İbrahim Efendi ve Bodurzade Hacı Hasan Efendi.⁶⁰

Önce Isparta Millî Müdafaa-i Vataniye Heyeti adıyla başlayan Isparta'daki millî teşkilat, şartlara göre daha sonra Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını almış ve yukarıda örneklerle anlatıldığı üzere Millî Mücadele'nin sonuna kadar vatan savunmasında çok önemli hizmetler vermiştir.

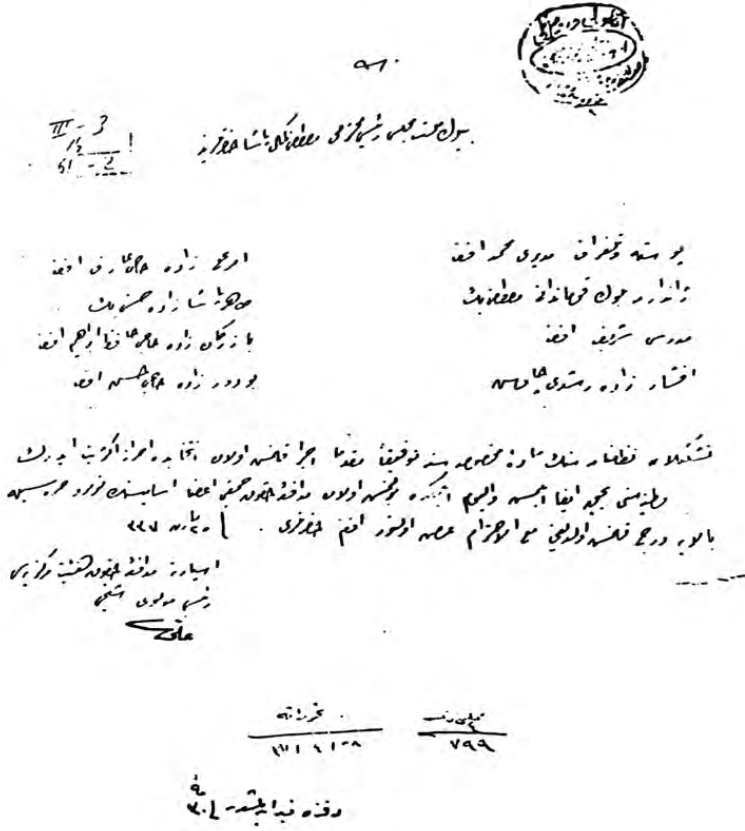
⁵⁶ Süleyman Sami *Kuruluşundan Bugüne*, s. 355; Naci Kum, *Yalvaç Armağanı- (Yalvaç Tarih ve Coğrafyası)*, Yayına hazırlayan: Nuri Köstüklü- Ali Yüncü, Ankara: 2012, s. 96; İlk dönem Isparta milletvekillerinin kısa hayat hikayesi ve Meclis faaliyetleri için bkz., Turgut Ermumcu, "I. Dönem TBMM'de Isparta Milletvekilleri ve Meclis Çalışmaları", *SDÜ Fen-Ed. Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Mayıs 2010, sayı:21, s. 139-153

⁵⁷ *İkaz Gazetesi*, 15.4.1936, sayı: 204'ten naklen, Kemal Ünal, "İbrahim Demiralay'a Ait Hatıralar" *Ün (Isparta Halkevi Mecmuası)*, 1939, sayı: 62-63, s. 878 vd.

⁵⁸ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 85

⁵⁹ ATASE Arş., KI:787, D: 12, Fh: 39-1.

⁶⁰ Cum. Arş., A: III-3, D: 14, Fh: 61-2; Nuri Köstüklü, "Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Temmuz 1990, sayı: 18; Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 264. Bkz. Belge: 4.

Belge 2. 25.03.1921 İtibarıyla Isparta MHC Yönetim Kurulu (Köstüklü, Denizli Isparta, s. 264)

3.2. Eğirdir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Yukarıda bahsedilen Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin 22 Haziran tarihli millî teşkilatlanmayı teşvik edici mahiyetteki beyannamesi Eğirdir'e geldiğinde, teşkilatlanma çalışmalarına hız verildi. Hatta 24 Temmuz 1919'da 3. Ordu Müfettişliğine gönderilen bir yazıdan anlaşıldığına göre, bu tarihlerde Eğirdirliler tarafından gizli olarak teşkilat kurma hazırlıklarına başlanmış idi.⁶¹ Zaten hatırlanacağı üzere, İzmir'in işgali duyulur duyulmaz, Eğirdir'de düşmana karşı mücadele için çeşitli teşebbüslerin varlığı bilinmektedir.⁶² Millî duyarlılığın bir sonucu olarak 1919 Eylül ayının üçüncü haftasında Nazilli'de ikinci kez toplanacak olan Kongreye Eğirdirden Hacı Ahmet Efendi ve Hüseyin Hüsnü Efendilerin delege olarak katıldıkları bilinmektedir.⁶³ Bütün bu millî hareketliliğe rağmen bu tarihlerde Eğirdir'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulduğuna dair bir bilgiye rastlanılmamaktadır. Herhalde İstanbul Hükûmetine bağlılığını sürdüren Eğirdir Kaymakamı ve birkaç mülki idarecinin tesiriyle olacak ki, Eğirdir'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kısa sürede kurulup, faaliyet gösterememiştir. Ancak, yukarıdaki konuda

⁶¹ ATASE Ata. Öz, Arş., KI:1, D: 2, Fh: 30.

⁶² ATASE Arş., KI:401, D: 4, Fh: 6.

⁶³ Günver Güneş- Müslime Güneş, "Heyet-i Milliyeden", s. 1268, 1272.

bahsedildiği üzere, Hafız İbrahim ve beraberindeki kuvvet tarafından Eğirdir Kaymakamlığına el konulduktan sonra Eğirdir'de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti resmen kurulmuş ve faaliyete başlamış olmalıdır. Nitekim 22 Kasım 1919'da 12. Kor. Komutanı'na gönderilen bir yazıdan anladığımız göre, muhtemelen Ekim veya Kasım 1919'da Eğirdir Heyet-i Milliyesi kuruldu. Heyet-i Milliye'nin kurulmasında hizmeti geçen ve kurucu üyeler arasında yer alan şahıslar şunlardı; Telgraf Müdürü Selâmi Bey. Reji Memuru Abdülkerim, Mahkeme-i Bidâyet Azasından Hakkı, İdâre Meclisi Azasından İbrahim, Ask. Şb.'nde görevli Yzb. Şükrü, Jnd. Tğm. Kemal ve Tüccardan Abdullah Efendi. Bu şahıslardan müteşekkil millî heyet, cepheye gönüllü celbinde önemli faaliyetlerde bulunmuş dağlarda eşkiyâlık yapan şahısların bile millî kuvvetler safında yer almasını sağlamıştır.⁶⁴ Bununla beraber, Eğirdir cepheye asker sevki güzergâhında bulunduğu için özellikle gölden asker sevkinde Eğirdir Heyet-i Milliyesi koordine vazifesi yapmıştır. Şubat 1920'den itibaren, Eğirdir Heyet-i Milliyesi Eğirdir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adıyla yeniden teşkilatlandı. Buna göre, teşkilat Başkanlığına: Tığlızade İsmail Hakkı Efendi, Üyeliklere: Müftü Hüseyin Hüsnü Efendi, Hacı Osmanzade İbrahim Efendi, Hatipzade Rıfat Efendi, Hâfız Ağazade Ömer Efendi seçildiler. Ayrıca Eğirdir'in her mahallesinde (11 mahalle), her köyünde ve her nahiyesinde Eğirdir Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine bağlı mahallî idâre heyetleri yani millî kurullar oluşturuldu. O günlerde Eğirdir'in 11 mahallesi, 36 köyü ve 2 nahiyesi vardı. Buralarda kurulan idare heyetleri Başkan ve üyelerinin isimleriyle birlikte Eğirdir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı tarafından 20 Şubat 1920'de onaylanan bir liste halinde Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine takdim edilmiştir. Her biri bir başkan ve en az iki üyeden oluşan ve Eğirdir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti emrinde çalışan idâre heyetleri yani millî heyetler -ilk isim başkan ve diğer isimler üye olmak üzere- şu şekilde oluşmuştu;

Mahalle Millî Heyetleri

Kale Mahallesi; Reis: İmam Hafız Abdurrahman Efendi, Üyeler: Saatçızade Ahmet Efendi, Hacı Kel Ahmet oğlu Ahmet Ağa. *Demirkapı Mahallesi*; Burhanzade İsmail Ağa, Bestilcizade Osman Ağa, Hacı Burhanzade Hacı Ali Ağa. *Kâtip Mahallesi*; Sarıboyacızade Hacı Abdullah Efendi, Semercizade Hüseyin, Şeyh Kadir. *Hamam Mahallesi*; Hatipzade Hacı Behçet Efendi, Hatipzade Nuri Efendi, Tığlıoğlu Hacı Şevki Ağa. *Ağa Mahallesi*; Molla Osmanzade Ahmet Ağa, Sipahizade Şakir Efendi, Yaşarzade Hacı Hafız Ağa. *Kubbeli Mahallesi*; Sarıboyacızade Ali Ağa, Hafız Ali Efendi, Kuburzade Hafız Süleyman Efendi. *Poyraz Mahallesi*; Çömerzade Hacı Ali Ağa, Meşecizade Hacı Hafız Efendi, Yaşarzade Ömer Efendi. *Hacı Şeyh Mahallesi*; Hacı İncezade Hacı Hafız Hasan Efendi, Hacı Kel Ahmet oğlu Tahir Ağa, Boyacıoğlu İbrahim Efendi. *Nis Müslim Mahallesi*; Hacı Hafız Salih Efendi, Hacı Şerifoğlu Halil Efendi, Kavasoğlu Süleyman Efendi. *Yazla Mahallesi*; İmam Murat Efendi, Ayvazoğlu Hafız Efendi, Kadıroğlu Abdullah Ağa. *İmaret Mahallesi*; Dirseğnelizade Hüseyin Efendi, Şapçızade Mehmet Efendi, Genişoğlu Ömer Efendi.

⁶⁴ ATASE Arş., KI:26, D: 104, Fh: 84; KI:303, D: 17, Fh: 66.

Köy millî heyetleri⁶⁵

Pazar Köyü; Molla Mehmet, Hasan Onbaşı, Ayanoğlu Süleyman Ağa. *Tepeli Köyü*; Musaoğlu Kasım Ağa, Yusuf oğlu Halil Ağa, Bahçıvanoğlu Ali Ağa. *Çay Köyü*; Hatip Hasan Efendi, Bekiroğlu Mustafa Ağa. *Mirahor Köyü*; Müderris Mustafa Efendi, Kerimoğlu Veli, Hacı Mehmetzade Osman. *Ağıl Köyü*; Taktakoğlu Mustafa Efendi, Sülekoğlu Ali, Kantaroğlu Muhsin. *Havutlu Köyü*; Hacı Mehmet Ağa, Hatip Hüseyin Efendi, Osman Ağa. *Banus Köyü*; Koca Haliloğlu Ali Ağa, Dervişoğlu Mestan, Hacı Mustafaoğlu Molla Emin. *Başviran Köyü*; Hacı Hasanoğlu Molla Mehmet, Koca Musaoğlu Mustafa Ağa, Hasanoğlu Hasan Ağa. *Sofular Köyü*; Şevkanoğlu Ahmet Ağa, Arapoğlu Musa Çavuş, Hamzaoğlu Ali Ağa. *Yılğınca Köyü*; Haliloğlu Osman Ağa, Mustafa Çavuşoğlu Mustafa Ağa, Mustafa Çavuşoğlu Veli Ağa. *Direskene Köyü*; Hacı Hasanoğlu Nuri Efendi, Osmanoğlu Molla Hüseyin mahdumu Arif Onbaşı, Hacı Mehmetoğlu Osman Efendi. *Akdoğan Köyü*; Molla Mehmetoğlu Süleyman Ağa, Ahmetoğlu Durmuş Ağa, Mehmet Çavuş. *Yaka Köyü*; Resiloğlu Hacı Osman Ağa, Mustan Kahyaoğlu Molla Kerim, İmam Rüştü Efendi. *Terziler Köyü*; Cemiloğlu Osman Ağa, Molla Osmanoğlu Bekir Ağa, Cemiloğlu Molla Ali. *Yakacık Köyü*; Parlakzade Hacı Mehmet Efendi, Halimoğlu Ramazan Ağa, Boz Ahmetoğlu Molla Ahmet. *Akpınar Köyü*; Öksüz oğlu Mustan Ağa, Hacı Haliloğlu Mustan Ağa, Gani oğlu Osman Ağa. *Köse Köyü*; Molla Mehmet Ağa, Değirmencioğlu Mehmet Ağa, Battaloğlu Mehmet Ağa. *Bucak Köyü*; İmam Ali Hoca, Molla Ömeroğlu Halil Ağa, Hacı Hasanoğlu Hüseyin Efendi. *Yukarı Gökdere Köyü*; Mehmet Hoca oğlu Ahmet Çavuş, Mehmetoğlu Veli Efendi, Mustanoğlu Musa. *Bağlı Köyü*; Hacı Hafız Mehmet Efendi, Molla Süleymanoğlu Başçavuş, Osman Çavuş. *Yenice Köyü*; Hatip Halil Efendi, Hafız Mehmet Efendi, Beslekoğlu Mehmet Çavuş. *Tahtacı Köyü*; Berberoğlu Veli Efendi, Bayraktaroğlu Mustafa Ağa, Bekiroğlu Eşref Ağa. *Sorguncak Köyü*; Bektaşoğlu Hafız Mehmet Zühtü, Hacı İsa oğlu İbrahim Ağa, Yüzbaşıoğlu Mehmet Efendi. *Akçaşar Köyü*; Mevlüt Efendi, Hasanoğlu Ahmet Ağa, Hafız Ahmet Ağa. *Cire (Balkırı) Köyü*; İnceoğlu Hafız Ahmet Efendi, Eyüboğlu Hasan Efendi, Alioğlu Hüseyin Ağa. *Baklan Köyü*; Silahçioğlu Ahmet Ağa, Molla Hasanoğlu İbrahim Ağa, Mahmut Çavuş. *Sipahiler Köyü*; Hıracaoğlu Osman Ağa, Küçük Mehmetoğlu Hasan Ağa, Hüseyin Ağaoğlu İsmail Ağa. *Sığırlık Köyü*; Koca Alioğlu Mehmet, Müftüoğlu Osman Ağa, Kurtoğlu Mehmet Çavuş. *Aşağı Gökdere Köyü*; Hatip Mehmet Efendi, Anızıoğlu Hacı Süleyman Ağa, Hoca oğlu Süleyman Ağa. *Güneyce Köyü*; Veli Ağaoğlu Hüseyin Ağa, Karaanızıoğlu Mehmet Ağa, Abdurrahmanoğlu Ramazan Ağa. *Çukur Köyü*; Mehmet Efendioğlu İbrahim Ağa, Hacı Hüseyinoğlu Osman Onbaşı, Hüseyin Çavuşoğlu Himmet Ağa. *Yaka Afşar Köyü*; Hacı Yusuf oğlu Mehmet Çavuş, Yüzbaşıoğlu Ali Haydar Ağa, Hacı İsmailoğlu Molla İsmail Ağa, Hacı Alioğlu Hacı Hasan Ağa. *Karacahisar Köyü*; Çoban Yusuf oğlu Mehmet Ağa, Musa Alioğlu Mehmet Ağa, Köseoğlu Yusuf Mahdumu Ali Ağa, Molla Halil Ağa. *Koçular Köyü*; Hacı Mehmetoğlu Molla Osman Ağa, Molla Muhsin Ağa,

⁶⁵ Burada adı geçen köyler 1920'li yıllarda Eğirdir'e bağlı olan köylerdir. Günümüzde bu köylerin bazıları sonradan kurulan (Aksu, Sütçüler, Gelendost) civar ilçelere bağlanmıştır.

Hatipoğlu Molla Süleyman Ağa, Hacı Güzeloğlu Mahmut Ağa. *Karağı Köyü*; Sağıroğlu Molla Ali Ağa, Hacı Ömer Ağa, Molla Hüseyinoğlu Ali Molla, Molla Hüseyinoğlu Molla Osman. *Yılanlı Köyü*; Zobuoğlu Ahmet Ali Ağa, Recepoğlu Hasan Ağa, Ali Kethüdaoğlu İsmail, Tekelioğlu İsmail, Tekelioğlu Ali Ağa.

Barla Nahiyesi

Merkez; Hamzazade Mehmet Efendi, Şapçızade Mehmet Efendi, Yazıcızade Hasan Efendi, Kasapzade Mehmet Efendi, Pazar *Mahallesi*; Mehmet Alizade Mustafa Efendi, Yazıcızade Hasan Efendi, Bıçakzade Cevdet Efendi, *Ahihoca Mahallesi*; Kadızade Hafız Ömer Efendi, Kadızade Mustafa Efendi, Ağazade Mehmet Ağa. *Baş Mahalle*; Kaltaşzade Ali Efendi, Halilizade Mustafa Efendi, Şeyh Mehmet Efendizade Mehmet Efendi. *Yokuşbaş Mahallesi*; Abdiloğlu Süleyman Ağa, Kadızade Hürşit Çavuş, Topbekirzade Mehmet Efendi, *Cami Mahallesi*; Ispartalı Şevki Ağa, Hulusi Efendizade Mustafa Çavuş, Müftüzade Hafız Abdullah Efendi. *Akmescit Mahallesi*; Gariplizade Hafız Ali Efendi, Binlizade Mehmet Efendi, Bekir Ağazade Molla İbrahim. *Bedre Köyü*; Hacıoğlu Mustafa Ağa, Öksüzoğlu İsmail Ağa, Hacı Mehmetoğlu Eşref Ağa, *İlme (Bağören) Köyü*; Hocasade Ali Rıza Efendi, Hocasade Tahir Efendi, Nurluzade Rıza Efendi.

Görüleceği üzere Eğirdir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Isparta Sancağındaki diğer Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri gibi⁶⁶ mahalle ve köylere varıncaya kadar teşkilatlandı. Böyle bir teşkilatlanma, millî hareketin tabana mâl olduğunun da delili olarak karşımıza çıkıyor. Eğirdir, Batı Cephesi'nin lojistik desteği bakımından stratejik bir konumda yer aldığından Eğirdir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, cephenin personel ve diğer ihtiyaçlarının ikmalinde çok önemli hizmetler vermiştir. 10 Şubat 1920'de Mustafa Kemal'in Maraş'a yardım yapılmasını istemesinden sonra diğer bütün şehirler gibi Eğirdir Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin öncülüğünde Eğirdir'den 200 lira toplanarak Maraş'a gönderilmiştir.⁶⁷

3.3. Keçiborlu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Isparta'ya 42 km. uzaklıkta bir nahije merkezi olan Keçiborlu'nun 1890'larda nüfusu köyleriyle birlikte 6000 civarında idi. Ancak küçük bir nahije olmasına rağmen, Millî Mücadele'de önemli sorumluluklar üstlendiğini görüyoruz. Keçiborlu'da millî teşkilatlanmayı organize etmek üzere, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 22/23 Haziran 1919'da Keçiborlu'ya bir heyet gönderdi. Heyetin faaliyetleri ile kısa sürede Keçiborlu Millî Müdafaa-i Vataniye Heyeti kuruldu. Kurucu üyeler şunlardı: Nahije Müdürü Hikmet Bey, Hâkim Ahmet Efendi, Bnb. Tevfik Bey, Belediye Reisi Ali Efendi. Ayrıca her mahallede de merkeze bağlı millî heyetler kuruldu. Mahallelerine göre bu heyetlerde şu şahıslar görev aldı;

⁶⁶ Bazı ilçe Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin kayıt defterleri henüz bulunamadığından, mahalle ve köy millî heyetlerinde görev alanların listelerine ulaşılamamıştır. Belki ileride bu defterlere ulaşılabılırsa Isparta Sancağındaki ilçe ve köyler millî heyetlerinde yer alanların isimleri tespit edilebilir.

⁶⁷ Akbıyık, "Millî Mücadele", s. 598.

Yukarı Mahalle; Hacı Hüseyin Ağazade Hacı İbrahim, Hacı Kadirzade Ahmet, Hacı Ali'nin Muammer Efendi. *Yenice Mahallesi;* Elhanzade Ali, Hacızade Nakil Efendi, Ahmet Ağazade Nuri Efendi. *Orta Mahalle;* Samioğlu Ahmet Efendi, Tablioğlu Hacı Mehmet Ağa. *Aşağı Mahalle;* Ahmet Ağazade Hasan Efendi.⁶⁸

Bu şekilde Keçiborlu Millî Müdafaa-i Vatanîye Heyeti mahallelere varıncaya kadar örgütlenmiş oldu. Bu heyet yaklaşık iki ay faaliyette bulunduktan sonra, Nazilli Kongresi'nce alınan kararlar çerçevesinde "Heyet-i Milliye" adıyla yeniden teşkilatlandı. Tahminen 22 Ağustos 1919'da Belediye Reisi Kadızade Ali Efendi başkanlığında Keçiborlu Heyet-i Milliyesi resmen kurularak faaliyete başladı.⁶⁹ 19- 23 Eylül 1919'da Nazilli'de toplanan ve bölgedeki Heyet-i Milliyelerin bir üst kurulu konumunda olan Nazilli Kongresi'ne Keçiborlu'dan Köbekli Sadık ve Hacı Hüseyin Efendiler katıldı.⁷⁰ Araştırmamıza konu olan diğer millî cemiyetlerde de görüldüğü gibi, Keçiborlu Heyet-i Milliyesi, Denizli yöresindeki cephenin ikmal merkezi durumunda olan Nazilli Heyet-i Merkeziyesi'nin taleplerini elinden geldiğince karşıladı. Meselâ, Keçiborlu Kükürt Fabrikası'na ait olan muhtelif araç-gereç Heyet-i Milliye tarafından satın alınarak Kuvâ-yı Milliye'ye gönderildi.⁷¹

Her tarafta olduğu gibi, Sivas Kongresi'nden sonra Keçiborlu teşkilatında da bazı değişiklikler oldu ve teşkilat Keçiborlu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine dönüştü. Başkanlığa Nahiye Müdürü Mehmet Zühtü Efendi seçildi. 22 Mayıs 1921'de Keçiborlu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı tarafından Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine takdim edilen listeden anlaşıldığına göre, bu tarihlerde Keçiborlu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şu şahıslardan oluşmuştur: Başkan: Nahiye Müdürü Mehmet Zühtü Efendi, Üyeler: Belediye Başkanı Nuri Efendi, Eski Başkan Kadızade Ali Efendi, Hocasade Sadık Efendi, Jnd. Çvş. Rıza Efendi.⁷² Bu cemiyet büyük bir ihtimalle bu kadro ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin lağvına kadar vatan savunmasında faaliyet gösterdi.

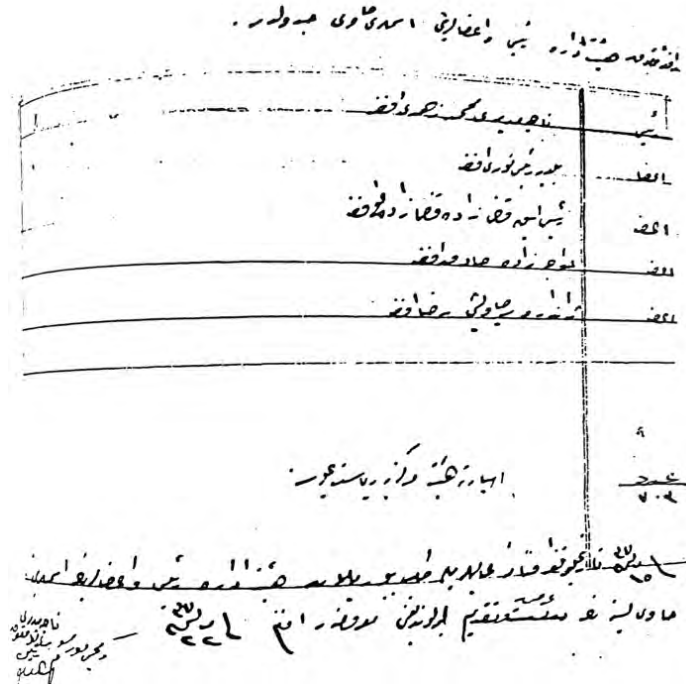
⁶⁸ Köstüklü, "Millî Mücadele'de Keçiborlu", s. 259.

⁶⁹ ATASE Arş., KI:426, D: 4, Fh: 239.

⁷⁰ Günver Güneş- Müslime Güneş, "Heyet-i Milliyeden", s. 1268: bazı kayıtlarda da Doktor Rifat Bey'in ismi de bulunmaktadır (Günver Güneş- Müslime Güneş, "Heyet-i Milliyeden", s. 1272).

⁷¹ ATASE Arş., KI: 26, D: 104, Fh: 125.

⁷² Köstüklü, "Millî Mücade'de Keçiborlu". s. 278. Bkz. Belge: 5

Belge 3. 22.5.1921 tarihi itibarıyla Keçiborlu MHC Yönetim Kurulu (Köstüklü, Denizli Isparta, s. 273)

3.4. Uluborlu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Daha önce bahsedilen Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin beyannamesi Uluborlu'ya ulaştığında, hemen etkisi görüldü. Askerlik Şubesi Başkanı Karabeyzade Hamdi Bey'in önderliğinde Uluborlu Redd-i İlhak Cemiyeti kuruldu. Muhtemelen bir ay sonra da 23 Temmuz 1919'da bu cemiyet, Uluborlu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını aldı. Cemiyetin kurucu üyeleri şunlardı; Karabeyzade Miralay Hamdi Bey, Hacı Tâhir Bey, Müftü Tâhir Efendi, Nâfiz Bey, Mumcuzade Mustafa Bey, Fakızade Faik Bey, Nuri Efendi, Durakoğlu Hafız İbrahim Bey.⁷³ 20. Kor. Komutanı Ali Fuat Paşa, bir gün sonra (24.7.1919) 3. Ordu Müfettişliği Erkân-ı Harbiye Riyaseti'ne gönderdiği bir yazıda Uluborlu'daki bu faaliyetlerden bahsetti.⁷⁴ Ancak birkaç gün sonra bu cemiyet Müdafaa-i Milliye Heyeti'ne dönüştü. Bu sırada Ask. Şb. Bşk. olan Hamdi Bey⁷⁵ ve muvazzaf subay Mumcuzade Mustafa Bey, aslî görevlerine dönmek zorunda kaldılar. Bu durumda cemiyetin başkanlığı boşalmış oldu ve seçimler yapıldı. Başkanlığa: Fâik Bey, Umumî kâtipliğe: Çıkırıkçızade Hüsnü seçildiler. Bu heyet ilk icrâat olarak, zannediyoruz Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlısı olan Kaymakam Vekili Ispartalı Hamdi Bey'i Uluborlu'yu terke mecbur etti. Yerine ise heyet tarafından geçici olarak Hacı Tahir görevlendirildi. Uluborlu Müdafaa-i Milliye Heyeti daha sonra İstanbul Hükûmeti ile ilişkisini kesti ve Konya vilâyeti ile haberleşmeye başladı. 6 Ekim 1919'da toplanan İkinci Nazilli Kongresi'ne

⁷³ Demirdal, *Bütünüyle Uluborlu*, s. 161.

⁷⁴ ATASE Ata. Öz., Arş., Kl:1, D: 2, Fh: 30.

⁷⁵ Bayar, *Ben De Yazdım*, C. 7, s. 2130.

Uluborlu delegesi olarak Hacı Tahir Efendi katıldı.⁷⁶ Konya Vilâyeti'nden aldığı emirler doğrultusunda hareket eden bu heyet, Sivas Kongresi kararları gereğince, Uluborlu Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını aldı.⁷⁷ Yeniden yapılan seçimlerde; Birinci başkanlığa: Kaymakam Said Bey, İkinci Başkanlığa: Fakızade Fâik Efendi seçildi. İdare heyeti üyeliklerine de şu şahıslar getirildi; Müftü Tâhir Efendi, Alemşahzade Vasif Efendi, Sipahizade Nuri Efendi, Durakzade İbrahim Efendi, Çıkrıkçızade Hüsnü Efendi, Peştimalcızade Hacı Hakkı Efendi, Hacı Emirzade Yakup Efendi, Sohtazade Nâfiz Efendi, Kucurzade Hacı Tâhir Efendi.⁷⁸ Hacı Tahir (Kucur) Efendi, daha sonra Isparta Milletvekili olarak ilk TBMM'ye gönderilmiş.

Kuruluşundan beri çeşitli isimler alan bu teşkilat gerek cepheye gönüllü kuvvet sevkinde gerekse Kuvâ-yı Milliye'nin her türlü ihtiyacının karşılanmasında elinden geleni yaptı.⁷⁹ Hatta bundan dolayı Batı Cephesi Komutanı İsmet, bir telgrafla Uluborlu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine teşekkür etti.⁸⁰ Bunun yanında teşkilat, işgallere karşı gerekli tepkileri göstermekte gecikmedi. Nitekim Fransızların Maraş'taki mezâlimleri Uluborlu'da duyulduğunda, Uluborlu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, 7 Şubat 1920 tarihinde ilgili yerlere gönderdiği bir telgrafla durumu protesto etti.⁸¹

Cemiyetin kurucu üyelerinden ve ilk mecliste Isparta milletvekili olarak görev yapan Hacı Tahir (Kucur) Efendinin 21 Eylül 1920 tarihli Meclis oturumunda da ifade ettiği üzere,⁸² Uluborlu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Nazilli ve Aydın cephelerine asker sevki ve silah ve mühimmat temini, asker firarilerini önleme ve Millî Mücadele yönünde kamuoyu oluşturma yönünde çok önemli hizmetler yapmıştır.

3.5. Senirkent Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin teşvik ve yönlendirmesi ile Isparta'ya bağlı diğer ilçelerde de Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuştur. O dönemde nahiye olan ve daha sonra (16 Haziran 1952'de) ilçe olan Senirkent'te Bezirganzade Ali Efendi Başkanlığında -daha sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını alacak- Heyet-i Milliye kurulmuştur. Senirkent'teki millî teşkilatlanmada Nahiye Müdürü Ahmet İhsan Bey'in çok önemli teşvik ve destekleri oldu.⁸³ İlgili kayıtlarda en erken Eylül 1919 tarihli yazışmalarda Senirkent Heyet-i Milliyesinin adına rastlanması, Senirkent'te millî teşkilatlanmanın 1919 Eylül ayı veya biraz önce başlamış olabileceğini gösteriyor. Ancak Senirkent Heyet-i Milliyesinin, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını alarak kısa sürede nahiye çapında mahalle ve köylere varıncaya kadar teşkilatlandığını görüyoruz.

⁷⁶ Günver Güneş- Müslime Güneş, "Heyet-i Milliye'den", s. 1272.

⁷⁷ Demirdal, *Bütünüyle Uluborlu*, s. 162.

⁷⁸ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 89.

⁷⁹ Uluborlu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin bu faaliyetleri hakkında geniş bilgi için Bkz., Demirdal, *Bütünüyle Uluborlu*, s. 162 vd.

⁸⁰ ATASE Arş., KI:557, D: 10, Fh: 45.

⁸¹ ATASE Atatürk Özel Arşivi, D: 1336/13-4, Fh: 3-80.

⁸² Ermumcu, "Birinci Dönem Isparta Milletvekilleri", s. 149.

⁸³ Ahmet İhsan Kılıç, "Millî Mücadele Yıllarında Senirkent", *Hür Senirkent*, 20 Aralık 1958.

Senirkent'in mahalle ve köylerinde teşekkül eden millî heyetlerin her biri, bir başkan ve en az iki üyeden oluşuyor ve Senirkent Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin birer organı halinde çalışıyordu.

Senirkent Müdafaa i Hukuk Cemiyetini oluşturan şahısların listesi, 17 Şubat 1920'de, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığı'na takdim edildi. Buna göre adı geçen cemiyetin yönetim kurulu şöyle idi: Başkan: Bezirganzade Ali Efendi, Üyeler: Başığitzade Süleyman Efendi, Meydanzade Hâfız Mehmet Efendi, İdriszade Ali Efendi, Durmuşzade Tevfik Efendi, Tula Bayramzade Hacı Veli Efendi, Veznedar: Yassıviranlızade Hüseyin Efendi.⁸⁴ Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti emrinde çalışacak olan mahalle ve köylerdeki millî heyetler -ilk isim başkan ve diğerleri üye olmak üzere- şu şekilde belirlenmiştir;

Mahalle Millî Heyetleri:

Taşmescit Mahallesi; İdriszade Mehmet Efendi, Türkmenzade Mehmet Efendi, Boncukzade Hasan Tahsin Efendi. *Çeşme-i kebir Mahallesi;* Hacızade Hasan Hüseyin Efendi, Hafız Süleyman Efendi, İbişzade Ali Efendi. *Şeyhler Mahallesi;* Tula Bayramzade Hacı Molla Efendi, Yassıviranlızade Ali Efendi, Tula Bayrakzade Seyit Ali Efendi. *Hamidiye Mahallesi;* Başığitzade Durmuş Efendi, Durmuşzade Mehmet Efendi, Müezzinzade Halil İbrahim Efendi. *Pazar Mahallesi;* Terzizade Osman Efendi, Hacı İbrahim Efendi, Topaçzade Hacı Hafız. *Turgutlar Mahallesi;* Şevkilizade İsmail Efendi, Karazade Tevfik, Marızade Mehmet. *Orta Mahalle;* Musa Efendizade Ahmet, Hacı Babazade Hakkı, Turgutzade Kâmil Efendi. *Hızır Çelebi Mahallesi;* Şükürzade Yusuf Efendi, Meydanzade Osman Efendi, Durmuşzade Tevfik Efendi.

Köy Millî Heyetlerinde görevlendirilenler:

Yassıviran Köyü; Kadızade Hafız Osman Efendi, Kara Mollazade Hafız Osman Efendi, Bayazitzade Mustafa Ağa, Tekenişzade Hüseyin Ağa. *Göreme Köyü;* İmamzade Hafız Mehmet Efendi, Küçükkoğlu Mehmet Efendi, Kolcuoğlu Ali Çavuş. *Garip Köyü;* Zümikicizade (?) Ali Efendi, Hacı Mustanzade Mehmet, Müezzinzade Süleyman Ağa. *İlegüp (Ulubey) Köyü;* Hüseyinzade Murat Efendi, Boyacıoğlu Ali Ağa, Abbaszade Hasan Efendi. *Büyükkabaca Köyü;* İmirzazade İsmail Ağa, İmirzazade Ahmet Çavuş, Türidizade Mehmet Efendi, Baratlızade İsmail Ağa.

Bu şekilde örgütlenen Senirkent Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Senirkent'te Millî Mücadele azminin inşası ve cepheye yardımlar hususunda oldukça aktif çalışmalar yapmıştır. Bu konuda bir fikir vermesi açısından TBMM I. Dönem Isparta Milletvekili Mehmet Nadir (Süldür) Bey'in tespitleri oldukça anlamlı gözükmektedir. Mehmet Nadir anılarında vatansever Senirkent halkının Millî Mücadeleye katkılarından ve Senirkent Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin faaliyetlerinden övgüyle bahsederek şöyle diyor: "Biz mavzerleri Antalya'dan alıp gelme zamanı olan 3 günde, vatansever Senirkent halkı, dişini tırnağına

⁸⁴ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 90.

takarak kayda değer yardımlar toplamışlar. Aziz Senirkentliler gönüllülük esasına uymuşlar. Senirkent halkından Senirkent Müdafaa-i Hukuk Heyeti Başkanı Bezirganzade Ali, Başığitzade Süleyman, Tula Bayramzade Hacı Veli, Yassıviranzade Hüseyin, İdriszade Ali, Meydanzade Hafız Mehmet Efendiler cansiparane çalışmışlar. Isparta Merkez, ilçe ve kasabalarımızdan aynı heyecanla tonlarca yardım toplamışlar. Depolarımız dolup taşıtı. Aziz milletimizin zihninde “vatan” adı geçti mi; canını, malını memleket için feda etmekte! Vatansever Senirkent halkından cepheye, Mehmetçiğe gönderilmek üzere yapılan bazı yardımlar dikkat çekiyordu: Fasulye-Börülce 2 bin okka. Küpecik toprak kavanozlar içinde dondurulmuş, bozulmaması için üzeri arı mumuyla belenmiş sadeyağ. Üzerlerine temiz, ak tabaka tütün (cigara) kâğıtlarının üzerine yazılmış ‘Allahım canımız vatanımız için vuruşan Mehmetçiğime selam olsun. Âmin’ yazılmış dualarıyla doluydu. 8 katır yükü kara üzüm kurusu 16 çuval, Pabuçluk-Çarık için 40 hayvan derisi (sahtiyan), 100 çift yün çorap, 150 kile hayvan yemi arpa, 15 kile bulgur, 50 toprak desti içinde üzüm pekmezi, 2 çuval kurutulmuş, tuzlanmış keçi kakacı... Hepimiz Allah’a şükür vatanseveriz! Ancak Senirkent halkının vatanseverliğine hayran kalmamak elde değil azizim! I. TBMM Isparta Milletvekili Mehmet Nadir Süldür.”⁸⁵ Senirkent halkının bu fedakâr yardımları, Senirkent Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin organizasyonu ve gayretleri sayesinde cepheye ulaşıyordu.

3.6. Yalvaç Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Vergi ödemeleri ve asker tertibi bakımından o yıllarda Isparta'nın en büyük ilçesi olan Yalvaç'ta⁸⁶ millî teşkilatlanma hemen başladı. Hatırlanacağı üzere İzmir'in işgal edildiği gün Belediye Reisi Abdullah, Müftü Hüseyin Avni Efendi, Meclis üyeleri eşraf ve kısacası Yalvaç halkı ilgili makamlara protestoname göndermişti. Bu hareketlilik Yalvaç'ta millî direnişin habercisi idi. Abdullah'dan sonra Belediye Reisi olan Osmanağazade İsmail Remzi Bey (Berkün) ve Müftü tarafından 1919 Kasım ayı veya daha önce Yalvaç Heyet-i Milliyesi kuruldu.⁸⁷ Yazışmalardan anlaşıldığı üzere Heyet-i Milliye, muhtemelen 1919 Aralık sonu veya Ocak 1920 başlarından itibaren Yalvaç Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını almış olmalı. Yalvaç'tan I. Nazilli Kongresi'ne delege gönderilmemiş olsa da Kongrenin aldığı kararlar Yalvaç'ta karşılık buldu ve Heyet-i merkeziye ile irtibata geçildi. 23 Eylül 1919'da toplanan II. Nazilli Kongresi'ne delege gönderen Yalvaç,⁸⁸ Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti marifetiyle cepheye elinden gelen lojistik desteği sağladı.

⁸⁵ Bayram Aygün, “Bir Milletın Topyekûn Mücadelesi: Kurtuluş Savaşı ve Isparta”. <https://www.son32.com/haber/bir-milletin-topyekun-mucadelesi-kurtulus-savasi-ve-isparta-17063h.htm> (erişim tarihi: 20.07.2022) (Bu bilgiden bizi haberdar eden İbrahim Karaer'e teşekkür ederim).

⁸⁶ Tanzimat dönemi Isparta şeriye sicillerindeki tevzi defterlerinde nüfus ve ekonomi bakımında Yalvaç Isparta'nın en büyük ilçesi olarak gözükmektedir (Nuri Köstüklü, *1820- 1836 Yıllarında Hamid Sancağı ve Türkiye*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yay., 1993, s. 18).

⁸⁷ Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından Yalvaç Heyet-i Milliyesine yazılan 18.11.1919 tarihli vesikalara rastlanmıştır. (Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 90.) Yalvaç'ta o günleri yaşamış şahıslarla bizzat yaptığımız görüşmeler; Biraz aşağıda bahsedeceğimiz, 22.3.1919'da Yalvaç'ta yapılan miting sonunda hazırlanan metinde, “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Remzi” nin imzasının bulunması bu rivayetleri doğrulamaktadır.

⁸⁸ Naci Kum, *Yalvaç Armağanı*, s. 96.

Cephenin desteklenmesinin yanı sıra Yalvaç Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, siyasi faaliyetlerle millî refleksi ve menfaatleri koruma yönünde aktif çalışmalarda bulundu. 16 Mart'ta İstanbul'un İngilizler tarafından işgali haberi Yalvaç'a ulaşır ulaşmaz, Yalvaç Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin önderliğinde, Yalvaç halkı bu işgale hemen tepki gösterdi. 22 Mart 1920'de Belediye meydanında 15.000'e yakın kişinin katılımıyla büyük bir miting yapıldı. Mitingde ateşli nutuklar söylenerek, işgal olayı protesto edildi. Miting sonunda hazırlanan protesto metni Antalya'daki İtalyan temsilcisi vasıtasıyla ilgili makamlara gönderildi. Protesto metninin bir sureti de "Miting Heyet-i Tertibiyesi Namına Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Belediye Reisi Remzi" imzasıyla Heyet-i Temsiliye Başkanlığına takdim edildi.⁸⁹

Aynı günlerde BMM seçimleri için hazırlıklar yapılıyordu. Yalvaç Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti bu konuda da özverili çalıştı. Bu seçimlerde cemiyet başkanı Osmanağazade İsmail Remzi Bey (Berkün) milletvekili seçildi ve diğer milletvekilleriyle birlikte Ankara'ya gönderildi.⁹⁰ Millî Mücadele sonuna kadar Yalvaç Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, millî davanın gerçekleşmesi yolunda elinden geleni yaptı.

3.7. Diğer Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri (Sütçüler, Gönen)

Millî Mücadele yıllarında Eğirdir'e bağlı bir nahiye olan ve daha sonra 28.05.1938 tarihli kanunla İlçeye dönüşen Sütçüler'de (Pavlu) Eğirdir teşkilatı bünyesinde örgütlenmeye gidildi. Eğirdir Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı İsmail Hakkı'nın 20 Şubat 1920 tarihinde Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanlığına sunduğu rapordan anlaşıldığına göre bu tarihlerde Sütçüler Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin yönetim kurulu şu şahıslardan oluşuyordu; Başkan: Hasan Ali Efendizade Osman Efendi, Üyeler: Müderris İsmail Efendi, Ağazade Ahmet Ağa, Süleyman Ağazade Ali Bey, Kahvecizade Ömer Ali Ağa.⁹¹ Aynı raporda, mahalle ve köy millî heyetleri de -ilk isim başkan ve diğerleri üye olarak- sunulmuştur.

Mahalle Millî Heyetleri

Erenler Mahallesi; Hacı Süleymanoğlu Osman Ağa, Yakupoğlu Hafız Yakup Ağa, İsmail Ustaoğlu Hüseyin Ağa. *Yukarı Mahalle*; Mehmet Sipahioğlu Hacı Ahmet Ağa, Ak Ağaoğlu Hasan Ağa, Musa Onbaşıoğlu Mehmet Ağa, *Cami Mahallesi*; Hacı Hafizzade Mahmut Efendi, Değirmencioğlu Mehmet Ali Ağa, Paslıoğlu Ahmet Çavuş.

Köy Millî Heyetleri

İncedere Köyü; Mustan Kethüdaoğlu Ali Ağa, Hüseyinoğlu Mehmet Onbaşı, Hatip Osman Efendi. *Darıbükü Köyü*; Nasuhzade Hacı Osman Efendi, Molla Burhan, Nasuhzade Molla Ahmet. *İbişler Köyü*; Hacı Ahmet, Kahyaoğlu Molla Hasan, Hüseyin Ağa, Kahyaoğlu Molla

⁸⁹ Mehmet Şahingöz, *İzmir Maraş ve İstanbul'un İşgali Üzerine Yapılan Protesto ve Mitingler* (yayınlanmamış Doktora tezi, A. Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1986), s. 504-505.

⁹⁰ Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne*, s. 335; İsmail Remzi Bey hizmetlerinden dolayı İstiklâl madalyası ile ödüllendirilmiştir. (Kum, *Yalvaç Armağanı*, s. 96).

⁹¹ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 351.

Ali. *Selköşe (Güldallı) Köyü*; Abdülkadiroğlu Hüseyin Ağa, Murat Çavuş, Cinoğlu Ali Ağa. *Kesme Köyü*; Osman Efendi, Hacı Mahmut, Ali Efendi'nin Abdullah Ağa. *Kartoz Köyü*; Abdülganioglu Molla Abdullah, Hacıoğlu Abdullah Çavuş, Haliloğlu Molla Ahmet. *Çandır Köyü*; Musa Kethüdaoğlu Mustafa Efendi, Musa Kethüdaoğlu Ali Ağa, Topbaşoğlu Ahmet Ağa, *Karadiken Köyü*; Hatip Mehmet Ali, Gök Hüseyinoğlu Süleyman, Sabancioğlu Mehmet. *Sarımehmetler Köyü*; Haliloğlu Mehmet, Çobanoğlu Veli Ağa, Molla Mehmetoğlu Musa Ağa. *Müezzinler Köyü*; Bekir Ağaoğlu Mustafa Ağa, Hacı Ethemoğlu Mustafa Ağa, Bekir Ağaoğlu Ali ve Yusuf. *Kuzca Köyü*; Kel Alioğlu Hüseyi Ağa, Hacı Himmetoğlu Ahmet Ali, Himmetoğlu Hasan Ağa. *Badap Köyü (Pınarköy)*; Kuloğlu Hacı Mustafa Ağa, Hacı Mehmetoğlu Mustafa Efendi, Kuloğlu İbrahim Ağa. *Ayvalı Köyü*; Elvanoğlu Molla İbrahim, Müminoğlu Molla Ahmet, Çıtakoğlu Hasan. *Hacı Ahmetler Köyü*; Suluoğlu İbrahim Çavuş, Kel Ahmetoğlu Ahmet, Bekir Hocaoglu Yusuf. *Çobanisa Köyü*; Mehmet Efendizade Hafız Ömer, Ömer Hilmi Efendi, Müftüoğlu Osman Çavuş. *Hacı Aliler Köyü*; Hacı Mahmutoğlu Mehmet Ağa, Kocaoğlu Molla Ömer, Güleşoğlu İsmail. *Şeyhler Köyü*; Osman Efendioğlu Mehmet Efendi, Ömer Efendioğlu Mustafa Ağa, Onbaşoğlu Kadir Ağa. *Kasımlar Köyü*; Süleymanoğlu Osman Ağa, Hacı Osmanoğlu Ali Çavuş, Öksüz Ömeroğlu Ali. *Bucakdere Köyü*; Hacı Mehmet Efendi, Himmetoğlu Mehmet Ali, Hacı Ahmetoğlu Molla Süleyman.

İleride anlatılacağı üzere, Sütçüler bölgesi dağlık olduğundan buralarda Millî Mücadele'ye zarar verici eşkıya faaliyetleri daha fazla görülüyordu. Yukarıda isimleri verilen millî heyetler, bölgedeki eşkıya faaliyetlerinin önlenmesinde ve cephenin ihtiyaçlarının karşılanmasında etkin bir şekilde çalıştılar.

Yine o günlerde Isparta'ya bağlı Gönen Nahiyesinde de millî teşkilatın kurulduğunu görüyoruz. Sonradan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını alacak olan Gönen Millî Heyetinde şu kişiler görev aldılar; Kasaba Müderrisi Hilmi Efendi, Müderris ve İmam İsmail Efendi, Eşraftan Hacı Hafız Mehmet Efendi, Kadioğlu Ahmet Çavuş Ağa, Pirioglu Hafız Abdullah Efendi, Öksüzoğlu Nuri Ağa, Kadioğlu İbrahim Çavuş, Madanoğlu Mehmet Çavuş Ağa, Kasap- Musalla- Cami- Alacamescit ve Pazar mahalleleri imam ve muhtarları.⁹²

Gerek Gönen millî teşkilatı ve gerekse yukarıda listeleri verilen diğer millî heyetlerde yani Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinde görev alanların lakap ve unvanlarına bakılacak olursa, o dönemde var olan bütün toplum kesimlerinden millî teşkilata katılanlar bulunduğu, bir başka ifade ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin tabandan gelen bir hareket olduğu rahatlıkla söylenebilir.

⁹² Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 346.

3.8. Bölgede Teşekkül Eden Millî Kuvvetler

3.8.1. Isparta Mücahitleri

Isparta'da ve ilçelerinde işgallere karşı tepkiler oluşurken bir taraftan da silahlı milis kuvvetler toplanıyordu. Hatırlanacağı gibi, 24 Haziran 1919'dan itibaren Isparta'nın ilçe ve köylerinde gönüllüler kaydolmaya başlamıştı. Bu gönüllü listeleri de Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine takdim ediliyordu. Cemiyetin isteği üzerine zamanla bu gönüllüler, kendi silahlarıyla birlikte peyderpey Isparta'ya gelmeye başladı. Daha sonra bu kuvvetler donatılarak cepheye hazır duruma getirildi. Isparta Mücahitleri adı verilen bu gönüllü kuvvetin başına da Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin talimatı ile Mahmut Efe komutan tayin edildi. Isparta'nın Kuleönü istasyonunda yapılan konuşma ve dualardan sonra gönüllüler trenle Nazilli Cephesi'ne gönderildi.⁹³

Hiçbir firar olayı görülmeden Isparta Mücahidleri'nin cephede takdire şayan hizmetleri oldu. Bunun üzerine Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hafız İbrahim Bey, 27 Ocak'ta (1920) Isparta Mücahitleri Komutanı Mahmut Efe'ye gönderdiği yazıda mücahitlere teşekkür etti. Ayrıca Isparta Mücahitleri namına atlastan bir sancak hazırlandı ve mücahitlerden Haytaoğlu Nuri Efendi sancaktar tayin edilerek cepheye gönderildi. Bu arada memur olan mücahitlerin maaşları ailelerine veriliyor, diğer mücahitlerin ailelerine de Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından yiyecek dağıtılıyordu. Takip eden günlerde, Isparta Mücahitlerinin kadrosunu artırmak için, Uluborlu, Yalvaç, Şarkikaraağaç, Eğirdir, Keçiborlu ve Senirkent Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri vasıtasıyla 1889 ve 1890 doğumlular celp edilerek Şubat 1920'den itibaren cepheye gönderildiler.⁹⁴ Burada şu hususu özellikle belirtmemiz gerekiyor; Kuvâ-yı Milliye olarak adlandırılan gönüllü milis kuvvetler, zaman zaman bölgedeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve Askerlik Şubesinin birlikte hareketi ile celp edilen askerlerle takviye ediliyordu. Bir başka ifade ile Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, kendi kurdukları milis gönüllü kuvvetlere askerlik çağındaki kişileri askerlik şubesinin bilgisi dâhilinde bazen de zorla celp edebiliyorlardı. Bu şekilde yapılan celplerle oluşturulan birliklere nizami birlik dışında "millî bölük", "millî tabur" isimleri verilerek Kuvâ-yı Milliye'ye dâhil edilmişlerdir. Mesela Eylül 1920'de Isparta ve Şarkikaraağaç'ta bu şekilde millî bölükler kurulmuş⁹⁵ ve bunlar büyük ihtimalle Isparta Mücahitlerine dâhil edilmişti. Yöredeki Askeralma Bölge Başkanlıklarının yazışmalarından anlaşıldığına göre, pek çok millî kuvvet içinde %3 ile %30 oranında askerlik şubesinden celp edilen erler bulunduğu ifade edilmiştir.⁹⁶

Takip eden günlerde, Mahmut Efe Komutasındaki Isparta Mücahitleri cephede önemli bir kuvvet haline geldiler. Hafız İbrahim, yanına kayınpederi Bozbeyzade Hasan, Mevlevi Ali Dede, Ciğerzade Hacı Mustafa ve kâtip olarak Hallaçzade Osman Efendi'yi alarak, 10

⁹³ E. Behnen Sapolyo, *Kuvâ-yı Milliye Tarihi*, Ankara: 1957, s. 92; Goloğlu, *Sivas Kongresi*, s. 46.

⁹⁴ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 107.

⁹⁵ Köstüklü, *Şifre-i Mevrude Defteri*, s. 12, 16.

⁹⁶ Köstüklü, *Şifre-i Mevrude Defteri*, s. 8- 10.

Mart 1920'de cephedeki mücahitleri ziyarete gitti. Hafız İbrahim Bey cephe, yanında cephe Komutanı Bnb. Hakkı Bey ve Mahmut Efe olduğu halde, mücahitleri siperlerinde ziyaret etti. Onlara beşer lira maaşlarıyla birlikte üzüm, incir gibi hediyeler verdi.⁹⁷ Isparta Mücahitleri, muhtemelen daha sonra yine Ispartalılarca kurulmuş olan Demiralay milis kuvvetiyle birleşti. Çünkü Demiralay kurulduktan sonra ilgili yazışmalarda Isparta Mücahitlerinin adına ve faaliyetine rastlanılmamıştır.

Resim 2. Mahmut Efe ve kızanları (Bozkurt, a.g.e., s. 106)

3.8.2. Demiralay

Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin ve ilk Başkanı Hafız İbrahim'in milis kuvvet oluşturma yönündeki teşkilatçı tecrübesi, Millî Müdafaa Vekâleti'nin de dikkatini çekmişti. Sarayköy Cephesi'nde Yunan kuvvetlerinin üstünlük kurduğu günlerde, Milletvekili Hafız İbrahim, Mustafa Kemal Paşa'nın onayı ile gönüllü toplayıp cepheye sevk etmeye ve bölgedeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini aydınlatmaya yetkili olduğuna dair Müdafaa-i Milliye Vekili Ferik Fevzi (Çakmak) tarafından kendisine yetki belgesi verilerek Isparta ve havalisine gönderildi.⁹⁸

⁹⁷ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 108.

⁹⁸ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 277; Bkz. Belge: 6.

Belge 4. Mustafa Kemal Paşa'nın onayı ile gönüllü toplayıp cepheye sevk etmeye ve bölgedeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini aydınlatmaya yetkili olduğuna dair Müdafaa-i Milliye Vekili Ferik Fevzi (Çakmak) tarafından Milletvekili Hafız İbrahim'e verilen yetki belgesi (Köstüklü, Denizli Isparta..., s. 277)

Bu sırada Bolu isyanlarını bastırmaktan dönen Yzb. Fahri Bey komutasındaki milis kuvvetler de Hafız İbrahim'in emrine verildi. Hafız İbrahim Bey Ankara'dan ayrılmadan önce Mustafa Kemal'i ziyaret etti. Bu görüşmede Mustafa Kemal Paşa kendisine, teşkil edeceği kuvvetleri Demirci Efe'ye kaptırmamasını, 57. Tümen Komutanı Nazmi Bey'le irtibat kurmasını ve halk ile efradı hüsn-i idare etmesini söyledi. Daha sonra Hafız İbrahim 13 Temmuz 1920 günü yanına verilen milislerle Isparta'ya gitmek üzere Ankara'dan ayrıldı. Eskişehir'e geldiklerinde, Çerkez Ethem'e iltihak için gelmiş olan başında Tğm. Ali Kemal'in bulunduğu Beypazarı gönüllülerinden oluşan Karaşar Müfrezesi, Hafız İbrahim'e katıldı. Birlikte 1 Ağustos 1920'de Isparta'ya geldiler.⁹⁹ Isparta'da hemen hazırlığa başlandı ve üç gün gibi kısa bir süre içinde 100 süvarî ve 200 piyadeden oluşan gönüllü teşkilatı oluşturuldu. Teşekkül eden bu kuvvete kurulduğu ilk günlerde "Timur Alayı", daha sonra da "Demiralay" adı verildi. Takip eden günlerde gönüllülerin sayısı gittikçe artmaya başladı. Hatta bu sıralarda Burdurluların kurduğu Burdur Millî Taburu da peyderpey Demiralay'a katılıyordu. Demiralay Komutanı ve Milletvekili Hafız İbrahim Bey, 9 Ağustos'ta TBMM'ye gönderdiği telgrafta, teşkilat çalışmaları hakkında bilgi vererek Demiralay'ın bugün (9 Ağustos 1920) cepheye hareket edeceğini, "Allah'ın yardımı ile zafere ulaşınca kadar silahları düşman

⁹⁹ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 110- 111.

sinesinden ayırmayacaklarına yemin ve alayın bayrağı altında ruhlarını teslim etmeye iman ettiklerini"¹⁰⁰ ifade etti. Mustafa Kemal, Demiralay'ın kuruluşunu haber alır almaz, Hafız İbrahim 'e bir telgraf çekerek, kendisinin ve Isparta Sancağının vatan savunmasında gösterdiği fedakârlıktan ve alayın kuruluşunda hizmetlerinden dolayı, TBMM adına teşekkürünü bildirdi.¹⁰¹ Diğer taraftan Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne ve Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne Demiralay hakkında bilgi verildi.¹⁰²

9 Ağustos'ta 1920'de Isparta'dan hareket eden Demiralay, 14 Ağustos'ta Denizli'ye geldi.¹⁰³ Müftü Ahmet Hulûsî ve Helvacızade Mehmet Efendilerin gayretleriyle Denizli'de bakımlı bir ev Demiralay karargâhı olarak hazırlandı. Hafız İbrahim ve beraberindekiler ilk iş olarak Mutasarrıf Vekili ve 57. Tümen Komutanı Nazmi Bey'i ziyaret ettiler. Böylece, daha önce Mustafa Kemal Paşa'nın direktifi üzerine Nazmi Bey'le irtibat kurulmuş oldu. Aradan fazla bir süre geçmeden Demiralay, cepheye gitmek üzere Sarayköy'e hareket etti.¹⁰⁴

Denizli'nin batısındaki cephede millî kuvvetler içinde önemli hizmeti görülecek olan Demiralay'ın mevcudu ve idari kadroları şu şekilde idi: Alay; Maksut Çavuş, Süleyman Çavuş, Fehmi Çavuş, Osman Çavuş, Salih Çavuş, Abdullah Çavuş ve Gelendostlu Mestan Ağa'nın başında bulunduğu, her biri silahlı 60 kişilik 7 müfrezeeye ayrılmıştı. Ayrıca, kadroda 110 mevcutlu Tğm. Ali Kemal Bey'in komutasında Karaşar Müfrezesi bulunmaktaydı. Diğer taraftan her müfreze takım ve manga düzeniyle teşkilatlanmıştı. Karargâh ise şu kadrodan oluşuyordu; Alay Komutanı Hafız İbrahim Bey, Kurmay Başkanı Emekli Yzb. Ahmet Eyüb Bey¹⁰⁵ İâşe Subayı: Piriştineli Hasan Efendi, Kâtip: Mehmet Efendi, Emir Subayları: Mülâzım Hidâyet ve Bahri Beyler, Topçu Komutanı: Köni Bey, Muhabere Subayı: Hakkı Bey, Sıhhiye Subayı Vekili: Uluborlulu Hidâyet Efendi. Görüleceği üzere Demiralay, milis teşkilat olmasına rağmen, nizamî bir birlik gibi, teşkilatlanmıştı. Hatta Demiralay kadrosundaki subay ve diğer görevlilere düzenli bir şekilde maaş da ödeniyordu. Bu cümleden olmak üzere, Eylül ayında Ahmet Eyüb Bey'e iki aylık maaş olarak 12.000 kuruş, müfreze komutanlarına aylık 1000 kuruş, erlere 100 kuruş harçlık ve diğer görevlilere de maaşları ödenmiştir.¹⁰⁶

Demiralay cepheye varır varmaz, düşmanla temasa geçti. 28 Ağustos Kurban Bayramı'nın üçüncü günü, Sarayköy yakınında Demirköprü mevkinde şiddetli çarpışmalar oldu. 5-6 gün süren bu çarpışmalarda, Hafız İbrahim'in komuta ettiği Demiralay karşısında, düşman hiçbir ilerleme kaydedemedi. Daha önce Tepeköy'ü işgal eden Yunan kuvvetlerine Demiralay tarafından 17 Eylül gecesi baskın yapıldı. Düşman

¹⁰⁰ ATASE Arş., KI: 557, D: 27-B, Fh: 34-1.

¹⁰¹ ATASE Arş., KI: 557, D: 27-B, Fh: 34.

¹⁰² ATASE Arş., KI: 557, D: 27-B, Fh: 16, 30.

¹⁰³ ATASE Arş., KI: 557, D: 27-B, Fh: 32.

¹⁰⁴ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 111.

¹⁰⁵ TBMM ilk Milletvekillerinden Hüsrev Sami Kızıldoğan'ın kardeşidir.

¹⁰⁶ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 112.

kuvvetleri imha edildi. Tepeköy Yunan işgalinden kurtarıldı. Yine aynı gece, işgal altındaki Ahmetli köyü de Demiralay mücahidlerince kuşatma altına alındı. Demiralay'ın bu başarıları hakkında TBMM'ye bilgi verildi.¹⁰⁷ Muhtemelen yine bu tarihlerde Demiralay'a ait bir müfreze, Menderes nehrini geçerek düşmanın işgal ettiği Nazilli yakınındaki Göreniz köyünü bastı. Burada bir bahçede eğlenmekte olan 10 kadar Yunan erini etkisiz hale getirdi. Bütün bu olaylardan sonra Yunan kuvvetleri Demiralay'ın kuvveti hakkında endişeye düşmüşler ve Demiralay'dan bir esir getirene 200 lira mükâfat vaat etmişlerdir.¹⁰⁸

Devam eden günlerde, Isparta ve çevresi millî bölükleri, 12. Kor. Komutanı'nın onayıyla Demiralay'a bağlandı¹⁰⁹ ve Demiralay'ın mevcudu gittikçe artmaya başladı. Demiralay'a bağlanan sırf Isparta, Eğirdir, Uluborlu Millî Bölüklerinin mevcudu 8 Subay ve 276 nefer idi.¹¹⁰ Ancak Demiralay kadrosunun gittikçe çoğalması, beraberinde kontrol güçlüğü de getirdi. Nitekim yer yer firar olayları görüldü. Dinar ve Uluborlu Millî Bölükleri dağılmaya başladı.¹¹¹ Bu durumda Demiralay Kurmay Başkanı Ahmet Eyüb, 22 Eylül 1920'de Hafız İbrahim'e yazdığı raporda firar olaylarını önlemek için alınması gereken önlemleri dile getirdi. Buna göre; firarileri gizleyen köy imam ve muhtarlarının ve ailelerin sürgün edilmesi, firariler konusunda ihmali görülen kaymakam ve jandarma subaylarının görevlerine son verip divan-ı harbe gönderilmesi, asker ve askerlik aleyhine propaganda yapanların askerlik çağına bakmadan derhal cepheye sevk edilmesi, Isparta Mutasarrıfı ile görüşerek sert tedbirlerin alınması, gerekirse Dâhiliye Vekâleti ve ilgili makamlarla görüşerek şiddetli tedbirlerin uygulanması teklif edilmiştir.¹¹² Demiralay Kurmay Başkanının firarlar konusunda şiddetli tedbirlerin alınmasını talep etmesi, özellikle Delibaş isyanı ve diğer isyanların ve karşı propagandaların 1920 yılının son çeyreğinde cepheyi çok olumsuz etkilediğini gösteriyor. Tabii ki firarlar ve sebepleri Millî Mücadele tarihinin araştırılması gereken önemli bir konudur.¹¹³ Firarlar meselesinin olumsuz etkilerine rağmen, Demiralay'ın cephedeki başarıları devam etti. Mesela, 26 Eylül gecesini Demiralay, Ahmetli köprüsündeki Yunan kuvvetlerine baskın yaparak onları dağıttı. Bu başarısından dolayı 12. Kor. Komutanı Fahreddin Bey, Demiralay'ı tebrik etti.¹¹⁴

¹⁰⁷ ATASE Arş., KI: 558, D: 14, Fh: 47.

¹⁰⁸ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 112- 113.

¹⁰⁹ ATASE Arş., KI: 800, D: 45, Fh: 4-1.

¹¹⁰ ATASE Arş., KI: 705, D: 31, Fh: 31.

¹¹¹ ATASE Arş., KI: 558, D: 14, Fh: 39.

¹¹² Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 286.

¹¹³ Millî Mücadele'de firarlar konusunda bazı değerlendirmeler için bkz., Köstüklü, *Şifre-i Mevrude Defteri*, s. 29- 35; Ayrıca Bkz., Özlem Çankaya, "Millî Mücadele Döneminde Asker Firarileri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Ankara: Bahar 2019, sayı: 29, s. 175- 203; Ulvi Ufuk Tosun, *Millî Mücadele Döneminde Asker Firarileri Sorunu*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2021.

¹¹⁴ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 113.

Bu şekilde, bir taraftan Sarayköy Cephesi'nde Demiralay üstüste zaferler kazanırken, diğer taraftan Isparta'da bulunan Hafız İbrahim, Demiralay'ı takviye için gönüllü toplamaya çalışıyordu. Muhtemelen Ekim'in ilk haftası içinde Tefenni, Uluborlu, Senirkent, Atabey (Ağros) ve Keçiborlu'dan 100 süvari ve 200 piyade gönüllü kuvveti teşekkül etti ve cepheye gönderildi. Ekim'in son haftasında Isparta'da cepheye sevke hazır 100 gönüllü daha bekliyordu.¹¹⁵ Bunlardan başka, Demiralay'a katılmak üzere, yine Isparta'da Hafız İbrahim'in gayretleriyle Rüştü Çavuş komutasında "Doğan Taburu" adıyla yeni bir müfreze kuruldu.¹¹⁶ Özellikle Isparta'da teşekkül eden bu kuvvetler zaman geçirilmeden cepheye sevk ediliyordu. Fakat bu kuvvetler imkân dâhilinde silahlandırılıyor, çoğu da silahsız olarak gönderiliyordu. Öyle ki cephede silah temini zor olduğundan 57. Tümen Komutanı Nazmi Bey, Hafız İbrahim'den cepheye silahsız nefer gönderilmemesini istemek zorunda kaldı. Ekim sonlarına doğru Demiralay'ın düşmanla teması yoğunlaştı. Bu günlerde Buldan, Güney, Çal ve Sarayköy dörtgeni içerisinde kalan alanda düşmana mukavemet eden belki de tek kuvvet idi. Demiralay bu bölgede Yunan kuvvetlerine ağır darbeler indirdi. Bütün bu cephe faaliyetleri ve düşmanla olan çarpışmalar, Demiralay Kurmay Başkanı Ahmet Eyüb tarafından 57. Tümen Komutanı ve 175. Alay Komutanı'na harp raporu şeklinde takdim ediliyordu.¹¹⁷ İleride ayrı bir konu olarak değinileceği gibi, Demiralay, 1920 yılı Aralık ayı başlarında düzenli ordu içine alındıktan sonra da 39. Piyade Alayı adıyla vatan savunmasında yer aldı.¹¹⁸

3.8.3. Demirci Mehmet Efe Kuvvetleri

Aydın, Denizli, Isparta, Burdur yöresinde adından sıkça bahsedilen önemli bir milis kuvvet de Demirci Mehmet Efe kuvvetleridir. Demirci Mehmet Efe Nazilli'nin Pirlibey (Piribey) köyünden olup, bir demircinin oğlu idi.¹¹⁹ İzmir'de 17. Kolordu 5. Depo Alayında askerlik yaparken komutanı olan Ermeni Yedek subaydan dayak yemesi üzerine Demirci, askerlikten kaçtı ve dağa çıktı.¹²⁰ Aydın, Denizli, Ödemiş ve havalisinde eşkıyalık ve soygunculuğa başladı. Demirci günden güne maiyetini artırarak kuvvetli zekâsı ve yüksek cüret ve kahramanlığı sayesinde bütün bu havalide ün saldı.

Demirci Mehmet Efe, daha Yunanlar İzmir'e çıkmadan beş gün önce kendi köyü olan Dualar köyünde bulunurken, Nazilli Jnd. Bl. Komutanı Yzb. Nuri'yi köyüne davet ederek: "Yunanlar İzmir'e çıkacak diye bir şâiye var, ne dersiniz?" diye sordu. Onlar da "Evet Efem, doğrudur, sizden hizmet bekliyoruz." cevabını verdiler. Demirci Efe; "Ben hazırlanayım. İcap eden şeyi yaparız." diyor.¹²¹ Yunan işgali başladıktan sonra da Demirci

¹¹⁵ Cum. Arş., A: III-5, D: 16, Fh: 10-3, Bkz., Ek: 27.

¹¹⁶ ATASE Arş., KI: 795, D: 31, Fh: 62.

¹¹⁷ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 113.

¹¹⁸ Demiralay'ın 39. P. Alayı'na dönüşmesi ve bundan sonraki faaliyetleri hakkında bkz., Nuri Köstüklü, "Millî Mücadele'de Bir Millî Kuvvet: Demiralay", *XI. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler Kitabı*, 5-9 Eylül 1990.

¹¹⁹ Tansel, *Mondrostan Mudanya'ya*, C. 1, s. 297.

¹²⁰ Günver Güneş, "Demirci Mehmet Efe (1883-1961), Atatürk Ansiklopedisi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/demirci-mehmet-efe-1883-1961/> (e.t. 20.08.2022).

¹²¹ Apak, *İstiklâl Savaşı'nda Garp Cephesi*, s. 87-88.

Mehmet Efe'yi Millî Mücadele'ye katılması için teşvik edenler oldu. Bunlar arasında Rauf Bey'i (Orbay), Mahmut Hoca'yı (Celal Bayar), Denizli Müftüsü Ahmet Hulûsî Efendi'yi belirtmek lazımdır. Ancak bir vesikada belirtildiği üzere, en son olarak, bazı Nazillililerin teşvikiyle Demirci Mehmet Efe şekâveti terk ederek Umurlu'da bulunan millî kuvvetlere iltihak etti.¹²² Rahmi Apak, bu Nazillililerin Pirlibey köyünden Mehmet Bey, Nazillili bir hoca (sonradan milletvekili olmuş), Hırkalı Halil Ağa ve Jnd. Yzb. Unkapanlı Nuri olduklarını yazıyor.¹²³ Böylece Temmuz'un ilk yarısında 6 Temmuz veya¹²⁴ 11 Temmuz 1919'da¹²⁵ Demirci Mehmet Efe yaklaşık 200 kadar kızanıya¹²⁶ millî kuvvetlere katılmış oldu.

Demirci Mehmet Efe, Millî Mücadele'ye katılır katılmaz "işe başlamak için bütün kuvvetleri nüfuz ve idaresi altına almaya çalıştı. Herkesten sû-i zann eder, fakat kimseye meydan vermez bir vaziyette, kuvvetlerin az zamanda emir ve kumandasını eline topladı."¹²⁷ Zaman zaman, bazı makamlarla yaptığı yazışmaların altına "Umum Kumandan Mehmet Efe" diye imza attı. Bu tarihlerde "Umum Kuvâ-yı Milliye Kumandanı" Hacı Şükrü idi. Ancak 5 Eylül 1919'da Demirci Mehmet Efe, Hacı Şükrü'nün yerine "Umum Aydın ve Havâlisi Kuvâ-yı Milliye Kumandanı" oldu.¹²⁸ Demirci Mehmet Efe, bölgedeki diğer Kuvâ-yı Milliye müfrezelerini kontrolü altına aldı ve cephede hemen bütün otoriteyi kendine topladı. Komutanlığı sırasında İngiliz Albay İmling, Yüzbaşı Hadkinson, İtalyan Yüzbaşı Ferrari, İtalyan Teğmen Bozza ile de görüşmeler yaptı. Demirci Mehmet Efe'nin cephenin ve bölgenin sosyal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla mektep başta olmak üzere, saraçhane, matbaa, hastane, köprü vb. müesseselerin kurulması yönünde de gayret sarf ettiği bilinmektedir. Efe cephede yararlılık gösteren efrada fakir ve fukaraya da para dağıtmıştır.¹²⁹ Efe'nin cephenin ikmal ve bölgedeki asayişin sağlanmasında özellikle Bolu, Düzce, Anzavur ve Delibaş isyanlarının bastırılmasında hizmeti çok olmuştur. Hatta bu hizmetlerinden dolayı TBMM Reisi Mustafa Kemal, 11 Haziran 1920'de gönderdiği bir telgrafla Demirci'yi şu sözlerle takdir etti; "Kahraman efelerinizi size gönderiyorum. Aydın'ın bu doğru özlü ve fedakâr evlâtları Bolu ve Düzce havalisinde memleketimizi gâvurların esaretine düşürmeye çalışan hâinleri pek kahramancasına ve fedakârane te'dib ettiler. Vatanımıza

¹²² Cum. Arş., A: III-5, D: 16, Fh: 1-34.

¹²³ Apak, *İstiklâl Savaşı'nda Garp Cephesi*, s. 89-90.

¹²⁴ TİH 2/1, s. 181.

¹²⁵ Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya*, C. 1, s. 297.

¹²⁶ Apak, *İstiklâl Savaşı'nda Garp Cephesi*, s. 88; Bayar, *Ben De Yazdım*, C. 7, s. 7090; Cum. Arş., A: III-5, D: 16, Fh: 1-34'te "Demirci Mehmet Efe... seksen-yüz kişilik bir kuvvetler Umurlu'ya geliyordu" denmektedir.

¹²⁷ Cum. Arş., A: III-5, D: 16, Fh: 1-34, 1-35.

¹²⁸ Apak, *İstiklâl Savaşı'nda Garp Cephesi*, s. 92.

¹²⁹ Günver Güneş, "Demirci Mehmet Efe (1883-1961)", *Atatürk Ansiklopedisi*.<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/demirci-mehmet-efe-1883-1961/> (e.t. 20.07.2022).

büyük hizmetler ettiler. Allah iki cihan da aziz etsin. Kendilerine ve Umum Kumandan olan zât-ı âlinize BMM'nin kalbi ve samimi teşekkürâtımı takdim eder gözlerinizden öperim. Kardeşim efendim.”¹³⁰

Demirci Mehmet Efe, Millî Mücadele'ye atıldığı günden itibaren muhakkak ki Denizli, Aydın mıntıkasındaki Kuvâ-yı Milliye daha da güçlendi. Hatta onun tehditkâr ve otoriter davranışları, belki bu günlerde bir ölçüye kadar gerekli idi. Ancak 1920 senesi ortalarından itibaren Demirci hakkında şikâyetler gittikçe arttı. Bir an geldi ki, Denizli'de kanlı olaylar oldu. Daha önceki konularda anlatıldığı üzere, Denizli Olayındaki hükümsüz infazlar hiçbir şekilde onaylanamaz. İleride ayrı bir konu olarak ele alınacağı üzere, 1920 yılı son çeyreğine gelindiğinde, düzenli orduya geçiş ve Kuvâ-yı Milliye'nin tasfiye süreci başlamış idi. Bu süreçte, Çerkes Ethem'in direnişi gibi bazı milislerde zorluklar yaşanmış olmakla beraber, Demirci Efe kuvvetlerinin dağıtılmasında ve bir kısmının düzenli orduya alınmasında büyük bir problem yaşanmadı. Demirci kuvvetlerinin tasfiyesinde görevli Albay Refet (Bele) Bey'in Meclisteki açıklamalarına¹³¹ ve Mustafa Kemal Paşa'nın konu hakkındaki değerlendirmelerine¹³² bakıldığında, Demirci Efe'nin TMMM'ye karşı gelmediği, orduyla fiili çarpışmaya girmediği vurgulanarak, düzenli orduya geçişe kadar olan süreçteki hizmetleri göz ardı edilmemiştir.¹³³

4. Isparta'dan Cepheye Yapılan Lojistik Destekler

4.1. Personel İkmali

Millî Mücadele'de yaşanan zorlukların başında personel eksikliği geliyordu. Çünkü Balkan ve arkasından Birinci Dünya Savaşı insan kaynaklarını tüketmişti, Türk milleti bu savaşlarda çok şehit vermişti. Bu bakımdan Millî Mücadele'ye girildiğinde cephe için asker temininde zorluklar yaşanıyordu. Mondros Mütarekesi gereğince orduların terhis edilmesi ve nizami birliklere kısıtlı asker alımı karşısında sivil örgütlere önemli görevler düşüyordu. Yani, millî cemiyetler vasıtasıyla asker temini zorunlu hale gelmiş bulunuyordu. Bu çerçevede Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, ilgili ilçe millî cemiyetleri ve tabii ki ilçe askerlik şubeleriyle iş birliği içinde bölgesinde asker celbine başlamıştı. 5 Kasım'da Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, ilçe Heyet-i Milliyeleri'ne gönderdiği yazıda, millî efradın celb ve sevkinde dikkat edilecek hususları bildirdi. Buna göre, irşat heyetleri vasıtasıyla meselenin önemini halka anlatılması, emekli subay ve diğer şahıslardan da faydalanılarak Heyet-i Milliye'nin kontrolünde askerlik şubelerinde sevk ve iâşe komisyonları kurulması ve bu komisyonlar tarafından muayenelerin kontrol altında yapılması, sağlık durumları uygun olmayanlara Heyet-i Milliye mührüyle onaylı belge verilmesi, yine heyet emrinde sevk memuru istihdamı, ayrıca firari ve bakaya için

¹³⁰ Mehmet Eröz, *Millî Kültürümüz ve Meselelerimiz*, İstanbul: 1983, s. 98.

¹³¹ TBMM GCZ, C.1, s. 304-205.

¹³² *Nutuk*, s. 363.

¹³³ Millî Mücadele yıllarında Denizli, Aydın, Isparta, Burdur mıntıkasında bir milis kuvvet olarak Demirci Mehmet Efe'nin faaliyetleri hakkında müstakil bir çalışma için bkz., Erol Akcan, *Millî Mücadele'de Demirci Mehmet Efe (1919- 1920)*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2014.

takip müfrezelerinin teşkili isteniyordu.¹³⁴ Şimdi mahalli tarih için de önemli olduğu düşünüldüğünden, bölgede asker temini faaliyetlerinden rakamlarla bazı örnekler vermek istiyoruz.

5 Aralık 1919'da Demirci Mehmet Efe Isparta'ya geldi ve Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetine, halkın elindeki bütün silahları toplamasını, 1892-1893 doğumlulardan Isparta'nın 1000, Burdur'un 500, Tefenni'nin 200 nefer celp edip cepheye göndermesini emrederek Isparta'dan ayrıldı.¹³⁵ Demirci Efe'nin Isparta Sancağından istediği 1000 nefer Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetince ilçelere taksim edildi. 27 Aralık 1919'da ilçe Millî heyetlerine gönderilen yazıda, Yalvaç'a 200, Ş. Karaağaç'a 150, Eğirdir'e 50, Uluborlu'ya 100 nefer ve gerisinin de Isparta merkeze ayrıldığı bildirildi.¹³⁶ Bu gelişmelerden Heyet-i Temsiliye de haberdar edilerek emirleri beklendi.¹³⁷ Mustafa Kemal 8 Ocak'ta (1920) gönderdiği cevapta, Demirci Mehmet Efe'nin icrâatları hakkında olumsuz bir tavır takınmayarak, Aydın ve Salihli cephelerine ait hususlar hakkında, başvuru makamının Refet Bey (Bele) olduğunu ve kendilerine bu konuda gereken emrin verildiğini bildirdi.¹³⁸ Mustafa Kemal, dolayısıyla Refet Bey, asker celbi ve sevki hususundaki bu faaliyetleri desteklemiş, hatta emretmiş olacaklar ki, Isparta'da askere alma işlemleri, yaygın bir halde başladı. Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kendi adamlarından, Isparta Askerlik Şubesinde bir "celp heyeti" kurdu. Başlarında Yd. Sb. Çakmakçızade Hilmi ve Uçkurcuzade Ali Efendilerin bulunduğu bu heyet, düzenli bir şekilde asker celp ediyor, muayenesini yaptırarak cepheye gönderiyordu. Hafız İbrahim'in dediğine göre, bunlar cepheye seve seve gidiyorlardı. Öyle ki, günde 200 nefer, başlarına muhafız dahi verilmeden cephedeki Kuvâ-yı Milliyyeye iltihak ediyordu.¹³⁹

3 Ekim 1920 günü Isparta Askerlik şubesinde memleketin ileri gelenleri, esnaf ve ilçelerin Heyet-i Milliye üyeleriyle yapılan bir toplantıda, bölge bölge kollar teşkil edilerek, atanacak memurlar vasıtasıyla asker toplanması uygun görüldü ve bu şekilde uygulamaya geçildi.¹⁴⁰ Keçiözü'de Jnd. Tk. Komutanı Hasan Bey, Uluborlu'da ise Uluborlu Millî Bölük Komutanı İbrahim Efendi bu bölgedeki asker toplama işinde Hafız İbrahim Bey'in emirlerini yerine getiriyorlardı. Eğirdir, Şarkikaraağaç ve Yalvaç ilçelerinde ise yer yer ihmaller görülüyordu. Özellikle Şarkikaraağaç ve Yalvaç'ta Delibaş ayaklanmasının etkilerinden dolayı buralardaki asker celp ve sevki işlemlerinde zorluklar yaşıyordu. Yalvaç Askerlik Şube Başkanının 22 Eylül 1920 tarihiyle Akşehir Askeralma Bölge başkanlığına gönderdiği raporda belirttiğine göre firar vb. sebeplerden

¹³⁴ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 123.

¹³⁵ ATASE Arş., KI: 258, D: 18, Fh: 27.

¹³⁶ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 123.

¹³⁷ ATASE Arş., KI: 258, D: 18, Fh: 38-2.

¹³⁸ ATASE Arş., KI: 258, D: 18, Fh: 38, 38-1.

¹³⁹ TBMM GCZ, C. 1. s. 63.

¹⁴⁰ Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne*, s. 366.

dolayı değişik yaş gruplarından toplam 234 nefer celp ve sevk edilememiştir.¹⁴¹ Hafız İbrahim'in 25/26 Eylül'de 13. Kor. Komutanı'na gönderdiği şifreden anlaşıldığına göre, bu tarihe kadar 1892-1893 doğumlulardan Isparta kırk, Uluborlu dokuz nefer gönderdiği halde, Eğirdir, Yalvaç ve Şarkikaraağaç'tan henüz hiçbir sevk yapılamamıştı.¹⁴² Ancak 2-3 gün sonra Şarkikaraağaç Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin gayretiyle 1892-1893 doğumluların celbine başlandı. Toplanan bu kuvvetler askerlik şubesine teslim olunarak, oradan da Akşehir üzerinden Denizli'ye gönderiliyordu. Ekim sonlarında Eğirdir ve Yalvaç'ta olumlu gelişmeler oldu. Belki Kaymakam ve bazı eşrafın bu konuda dikkatleri çekilmek suretiyle asker celp işlemleri daha rahat bir duruma geldi. 21 Ekim günü Eğirdir'de 25 nefer toplandı. Bu güne kadar gelenlerle birlikte mevcut yüzü geçti. Eğirdir'de bulunan Mestan Efe, Isparta'da Demiralay Komutanı Hafız İbrahim Bey'e, iki güne kadar sevke hazır duruma gelecek olan bu efradın nereye? Nasıl? sevk olunacağını sordu. Bu şekilde toplanan millî kuvvetler, Hafız İbrahim'in bilgisi dâhilinde cepheye sevk ediliyordu. Diğer taraftan yine aynı günlerde Isparta'dan seksen süvari ve yüz piyade gönderildi. Bir hafta içinde de (27 Ekim) yetmiş süvari ve yüz piyade sevke hazır idi.¹⁴³

Bu celp ve sevk işlemlerinde düzenli usul yoktu. Toplanan askerler ayrı ayrı merkezlerden, en kısa yoldan cepheye gönderiliyordu. Isparta Sancağında toplanan kuvvetler, bazen Eğirdir ve Kuleönü istasyonlarından trenle sevk edilmiş, bazı kuvvetler de Eğirdir Gölü güzergâhından cepheye gönderilmiştir. Ancak 1920 sonu ve 1921 başlarından itibaren, düzenli orduya geçişin başladığı sıralarda, bu işlere çekidüzen vermeye başlandı. Büyük Taarruz'a yakın günlerde Eğirdir, Isparta ve doğusundaki diğer bölgelerden cepheye sevk edilecek kuvvetlerin toplanma yeri haline getirildi. Peyderpey gelen kuvvetler, Eğirdir'de Kalekapısı önündeki Büyük Medrese'de toplanmış, İbrahim ve Yzb. Arap Nuri¹⁴⁴ ismindeki subaylar her gün sevk edilecek erlerin listesini okuyarak iskeleye götürüyordu. Eğirdir Gölü'nde ulaşım için çok güçlü bir remork vardı. Bunun arkasına "mavna" denilen, her biri 50-60 yolcu alabilen araçlar eklenmişti. Medresede giydirilip silahlandırılan askerler, günde en az iki veya üç sefer yapan bu araçla, Hüyük (Gelendost) iskelesine, oradan da Akşehir'e sevk ediliyordu.¹⁴⁵ Bir diğer güzergâh da Eğirdir- Aşağıkaşıkara (Yalvaç) iskelesi idi. Buradan 1. Orduya sevk yapılıyordu. I. Ordu Komutanı Ali İhsan (Sabis) Paşa, bölgedeki menzil merkezlerini iskeleleri teftiş ederken, 14 Mayıs 1922 günü Eğirdir'den Aşağıkaşıkara'ya

¹⁴¹ Köstüklü, *Şifre-i Mevrude Defteri*, s. 102.

¹⁴² ATASE Arş., KI: 792, D: 85, Fh.

¹⁴³ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 126.

¹⁴⁴ Refet Paşa, bu hizmetlerinden dolayı Yzb. Arap Nuri'yi takdirle anmaktadır (TBMM GCZ, C.2, s. 887).

¹⁴⁵ Şefik Seren'den naklen; Bu olayı yaşamış olan Sayın Şefik Seren, bu sevk sırasında şahit olduğu bir başka olayı bize şöyle anlattı: "8 yaşımıydım. Burada gördüğüm fevkalâde hallerden biri de bir tüfeğin, ipele omuza asılı olduğu halde ipin kopmasıyla göle düşürülmesi olmuştur. Bu o kadar mühim bir olaydı ki o sırada, bu tüfeği beş gün aradılar. Bulamadılar. Nihayet Kaleiçi'nde, alt katında bizim üst katında ev sahibinin oturduğu İbrahim isminde bir dalgıç vardı. O dalarak çamurun içinden bu silahı çıkardı. Bu silah temizletirilerek yeniden askere verildi. Yani bir silah için beş gün uğraşıldı."

göl üzerinden gitmiştir.¹⁴⁶ Diğer taraftan Eğirdir-Dinar-Denizli demiryolu da cepheyi destekleyen güzergahlardan idi.¹⁴⁷ Eğirdir-Baladız-Dinar arasında her gün 15'er vagonlu iki katar sürekli taşıma yapıyordu. Antalya'dan Eğirdir depolarına karayolu ile getirilen yiyecek ve lojistik malzemeler buradan Dinar'a, oradan da Sandıklı ve Batı Cephesi'ndeki birliklere ulaştırılıyordu.¹⁴⁸ Eğirdir merkezli taşıma işleri I. Ordu bünyesindeki "Eğirdir Bahriye Müfrezesi Komutanlığı" tarafından yönetiliyordu. Yani kısaca ifade etmek gerekirse, I. Ordu ve dolayısıyla Batı Cephesi'nin lojistik desteği bakımından Eğirdir çok önemli bir merkez durumunda idi.¹⁴⁹

Resim 3. Eğirdir'den Aşağıkaşıkara (Yalvaç) iskelesine cephane taşıyan Yeşiladalı kayıkçı Salih Balcı (Bozkurt, *Ulusal Kurtuluş*, s. 144)

Cephenin asker ihtiyacını sağlama hususunda üzerinde durulması gereken bir konu da firarlar meselesidir. Bu konu mercek altına alınırken, sebepleri üzerinde doğru analizler yapılmalıdır. Tabii ki pek çok sebepleri olmakla birlikte Müdafaa-i Milliye Vekâletinin 10 Haziran 1920 tarihli ilgili yazısında firarın sebepleri arasında, ailenin geçimini sağlayan kişilerin askere alınmasıyla ailenin geçim sıkıntısına düşmesinin gösterilmesi, oldukça anlamlıdır. Nitekim bu tespitin bölgedeki bazı askerlik şubelerince de doğrulandığı görülmektedir. Yalvaç Askerlik Şubesi Başkanı Rifat, bağlı bulunduğu Akşehir Askeralma Bölge Başkanlığına gönderdiği 21 Eylül 1920 tarihli firarın sebeplerini dile getirdiği

¹⁴⁶ Sabis, *Harp Hatıralarım*, C.5, s. 292.

¹⁴⁷ K.D. Karallepulas, *Küçük Asya Mağlubiyeti*, (Atina: 1936, s. 47, Tercüme nüsha ATASE Kütüphanesi İstiklâl: 123'de kayıtlı) adlı eserde, Şefik Seren'in verdiği bilgileri doğrulayıcı kayıtlar bulunmaktadır.

¹⁴⁸ Sandıklı- Burdur ve Burdur Antalya yolunun bakım ve onarımı yapılarak daha verimli hale getirilmesi için sırf bu amaçla "Sandıklı Amele Taburu" ve "Burdur Amele Taburu" kurulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz., Nuri Köstüklü, "Millî Mücadele'de Sandıklı Amele Taburu", *100. Yılında Uluslararası Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi Sempozyumu- Bildiriler 26-28 Ağustos 2022*, Afyonkarahisar.

¹⁴⁹ Recep Bozkurt, *Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda Eğirdir*, 2. Baskı, Eğirdir: 2014, s. 201- 213.

raporunun başında ilk ve en önemli sebep olarak; "1- Firarın sebeplerinin başlıca amili evvel emirde pek çok askerin kimsesizliğinden mahsulatını orak edememesi"ne dikkat çekmiştir.¹⁵⁰ Bu şu demektir; evinde yaşlı anası-babası, ailesi çoluğu çocuğu var, ama bunlara bakacak, tarlasındaki ekini orakla biçip evine ekmeğini sağlayacak kimse kalmamış. Bu durumda olan asker, firar edip tarlasındaki buğdayını kaldırıp daha geniş ifade ile ailesinin geçimini sağlayacak tedbirleri aldıktan sonra askerlik şubesine gidip ben şu sebepten firar etmişim şimdi beni birliğime gönderin diyor. Yani, Yalvaç örneğinde olduğu gibi, Isparta'da ve muhtemelen bütün ülke genelinde cephenin asker yönünden desteklenmesinde bu tür sıkıntılar da yaşanıyordu.

4.2. Savaş Araç-Gereçleri, Ayni ve Nakdî Yardımlar

İzmir'in işgal haberinin ulaşmasıyla Isparta'da başlayan protesto ve mitinglerle oluşan millî galeyana, bir taraftan gönüllü milis teşkilatlanmayı teşvik ederken, bir taraftan da toplanan bu gönüllülerin ve cephenin ihtiyaçlarının karşılanması yolunda Ispartalıları adeta bir seferberliğe sevk etti. 11 Haziran'da yapılan ilk mitingi takip eden günlerde köy ve ilçelerden önemli miktarda para toplandı. Mesela, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetince istendiğinde verilmek üzere; Keçiborlu'nun 12 köyünden toplam 39325 kuruş toplandı. Aydoğmuş köyü 10000 kuruş, Kozluca köyü 2000 kuruş, Eber köyü 3500 kuruş, Yassıviran 1000 kuruş, Paşmakçı ve Hamidiye köyleri 4300 kuruş, Beltarla 2025 kuruş, Ovacık 2150 kuruş, Yaka 4100 kuruş, Çığrı 7600 kuruş, Cedit 1100 kuruş, Hezargrat köyü 1550 kuruş yardımda bulundu.¹⁵¹ Bu günlerde Yunanların işgalinde bulunan Aydın'a yardım için, Isparta merkezde şehrin ileri gelenleri tarafından çalışmalar başladı. Belediye Başkanı Süldürzade Nâdir Efendi'nin başkanlığında, esnaftan Hacı Mustafa Ağa ile Hacı Ahmet ve birkaç üyeden oluşan bir komisyon kuruldu. Bu komisyonca toplanan 3-4 bin liralık ilâç, erzak vs. eşya komisyon üyelerinden Hacı Hafız İbrahim Efendi vasıtasıyla Denizli'ye gönderildi.¹⁵² Aydın geri alındığı sırada ise Hafız İbrahim, Cemiyet-i İlmiye namına bağışın büyük bir kısmı ile 100 çuval un vs. sevk etti. Gün geçtikçe cephenin ihtiyaçları artıyordu. Ağustos başlarında Isparta ve Eğirdir Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından cepheye yardım olarak 1000 lira gönderilmesine karar verildi.¹⁵³ 22 Ağustos'ta Keçiborlu'dan 50 çuval buğday trenle Denizli'ye sevk edildi.¹⁵⁴

Bu yardımlarda koordinasyon meselesi önemli idi. Birinci Nazilli ve Alaşehir Kongreleri'nde millî kuvvetlerin ikmalî hususunda bazı kararlar alınmıştı. Bu kararlar çerçevesinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri yardımların toplanmasında daha rahat çalışabildiler. Nitekim, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Ekim başından itibaren köy ve

¹⁵⁰ Köstüklü, *Şifre-i Mevrude Defteri*, s. 31.

¹⁵¹ Nuri Köstüklü, "Millî Mücadele'de Keçiborlu", s. 264-267 (Burada köy köy yardım yapanların isimleri ve yardım miktarları ayrıntılı olarak verilmiştir).

¹⁵² Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne*, s. 343.

¹⁵³ ATASE Arş., KI: 243, D: 19, Fh: 49.

¹⁵⁴ ATASE Arş., KI: 426, D: 4, Fh: 239.

nahiyelerden toplanmak üzere erzak ve para dağıtımını yaptı. Yapılan bu tevziâtın Alaşehir Kongresi'nin 7. maddesine binâen yapıldığı ayrıca belirtilmişti. Alaşehir Kongresi'nin 7. maddesinde, "Yunanlara karşı hareket devam ettikçe millî seferberlik umumi olup, herkes hizmet-i vataniye ile mükelleftir."¹⁵⁵ deniyordu. Çeşitli yerlere tevzi edilen ve miktarı belli olan para ve erzak, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinden görevlilerle nahije veya ilçe Millî Heyetlerinden bir-iki kişinin bulunduğu bir komisyon tarafından köyler dolaşarak her şahsın mali kudreti dikkate alınarak tahsil ediliyordu. Buna benzer diğer yollardan toplanan erzak, para harp levâzımatı vs. Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti uhdesinde bulunduğu halde, peyderpey Nazilli Heyet-i Merkeziyesi'ne sevk ediliyordu. Ekim 1919'dan Nisan 1920'ye kadar Isparta Cemiyeti tarafından Nazilli'ye pek çok erzak ve para yardımı yapıldı. Yiyecek maddeleri arasında buğday, patates, arpa, fasulye, soğan, sadeyağı başta gelmekteydi. Bunlarla birlikte çadır, elbise, çorap vs. gibi malzeme de gönderiliyordu. Cephenin ikmal için Nazilli Heyet-i Merkeziyesi'ne gönderilen bu yardımlar, Isparta'nın Kuleönü istasyonundan trenle Denizli'ye sevk ediliyordu. Cepheye daha fazla yardım yapabilmek için, yukarıda adı geçen yiyecek maddeleri Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından kontrole alındı. Özellikle, tüccar malı olarak Isparta dışına satışı yasaklandı.¹⁵⁶

Yardımlar hemen bütün ilçelerden halkın gücü oranında yapılıyordu. Yukarıda Senirkent Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti konusunda -Isparta Belediye Başkanı ve ilk dönem Isparta milletvekili olan Süldürzade Nadir anılarına atfen- ayrıntılı olarak bahsedildiği üzere, Senirkent halkı kuru bakliyattan üzüm pekmezi, yün çoraptan çarık hayvan derisine varıncaya kadar çok çeşitli aynı yardımlar yapılmıştı.¹⁵⁷ Dönemin Senirkent Nahije Müdürü Ahmet İhsan (Kılıç), Hür Senirkent gazetesinde yayınladığı hatıralarında Umum Kuvâ-yı Milliye Komutanı sıfatıyla Demirci Mehmet Efe'nin isteği üzerine 6000 okka (7692 kg.) kuru üzümü cepheye askere gönderdiklerini yazmaktadır.¹⁵⁸ Sancağın her tarafından cepheye gıda maddesi gönderiliyordu. Sıf Uluborlu'da Ağustos başlarında Kaymakam Said Bey ve Ask. Şb. Bşk. Salih Muammer Bey'in gayretleriyle 50.000 kiloya ulaşacak hububat toplanmasına başlandı.¹⁵⁹ Batı Cephesi Komutanı İsmet, 16 Ağustos'ta Said Bey ve Salih Muammer Bey'e gönderdiği telgrafla, cephenin iâşesi hususunda Uluborlu halkının gösterdiği fedakârlığa teşekkür etti.¹⁶⁰

Cephenin silah, cephan ve ulaşım araçlarına duyduğu ihtiyaç da hat safhadaydı. Demirci Efe 1919 yılı aralık ayı başında bu konuda bir emir yayınladı. 8 Aralık'ta Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından ilçelere tebliğ edilen bu emre göre, halkın elinde bulunan bütün silah ve cephanenin en geç on gün içerisinde Heyet-i Milliyeler'e teslim edilmesi

¹⁵⁵ Bayar, *Ben De Yazdım*, C. 7, s. 2233.

¹⁵⁶ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 131-132.

¹⁵⁷ Bayram Aygün, "Bir Millet'in Topyekûn Mücadelesi: Kurtuluş Savaşı ve Isparta". *Son.32.com/1 Kasım 2019* (e.t. 20.07.2022).

¹⁵⁸ Ahmet İhsan Kılıç, "Millî Mücadele Yıllarında", Hür *Senirkent*, 16 Ağustos 1958.

¹⁵⁹ ATASE Arş., KI: 557, D: 10, Fh: 45-2.

¹⁶⁰ ATASE Arş., KI: 557, D: 10, Fh: 45.

istenerek, yapılacak işlemlerde Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin yetkili olduğu ve emre uymayanların cezalandırılacakları bildirildi. 5.1.1920'de sancaktaki bütün millî heyetlere, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından gönderilen bir başka emirde ise, her mahallenin 5 mücahide silah temin etmesini, silahı olan her kim olursa olsun hemen teslim etmesini, aksi halde Nazilli Divan-ı Harbi'ne sevk olacağını ilân edildi. Herhalde bu şekilde pek çok silah ve cephane sağlanmış olacak ki, Isparta Sancağında teşekkül eden gönüllü kuvvetlerin en az yarısı silahlandırılmış olarak cepheye gönderilmiştir.¹⁶¹ Yine cephe ihtiyaçlarının karşılanması için 16 Ocak'ta, Demirci Mehmet Efe Isparta'ya geldi ve cephe için Isparta'dan 30.000 lira verilmesini istedi. Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 20.000 lira verilmesini üstlendi ve bu para kısa sürede tüccar esnaf ve bazı eşraftan temin edilerek Demirci'ye verildi.¹⁶² Ayrıca Hafız İbrahim 12 Mart'ta Demirci Mehmet Efe'ye gönderdiği bir yazıda, bu tarihe kadar Nazilli Heyet-i Merkeziyesi'ne para, erzak ve diğer levazımat miktarını bildirdikten sonra, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin her ay aynen ve nakden 2500 lira göndereceğini taahhüt etti.¹⁶³

Cephenin silah ve mühimmat ihtiyacının sağlanması hususunda İtalyanlarla da irtibata geçildi. Bu maksatla Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yöneticileri, Mutasarrıf ile birlikte yaptıkları toplantıda, İtalyanlardan silah ve cephane alması için Isparta Milletvekili ve eski Belediye Başkanı Süldürzade Nâdir Efendi'yi görevlendirdi. Nâdir Efendi Antalya'da İtalyan konsolosu ile görüşme yaptı ve sonunda her biri 22,5 liraya istendiği kadar silah alınabileceği teminatını aldıktan sonra Isparta'ya geri dönmek istedi. Aynı gün İtalyan konsolosu Burdur'a geleceğinden, Nâdir Efendi de konsolosun otomobiliyle Burdur'a döndü.¹⁶⁴ Nadir Efendi'nin Antalya'da konsolosluğa girip çıkması ve İtalyan Konsolosu'yla birlikte Burdur'a dönmesi, meseleyi bilmeyenlerce değişik anlaşıldı. Hatta bu durumu, İtalyanları davet etmek şeklinde değerlendirenler oldu. Bu kanaatte olanlardan Burdur Kalem Reisi (Askeralma Bölge Başkanı) ve Mıntika Komutanı Miralay Vâcid Bey¹⁶⁵ ve Burdur Mutasarrıfı Behçet Bey'in şikâyet ve teşebbüsleriyle Nâdir Efendi mahkemeye verilmek üzere gözetim altında 17.7.1920'de Ankara'ya gönderildi.¹⁶⁶ Bu konuda TBMM'de pek çok görüşme ve müzakereler yapıldı.¹⁶⁷ 23 Ağustos günkü müzâkerelerde Nâdir Efendi'nin suçsuz olduğu ortaya çıktı.¹⁶⁸

¹⁶¹ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 132.

¹⁶² Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne*, s. 356.

¹⁶³ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 133.

¹⁶⁴ ATASE Arş., KI: 787, D: 12, Fh: 29.

¹⁶⁵ Daha önce bu görevde Miralay İsmail Hakkı Bey vardı. Vâcid Bey'in, İsmail Hakkı'dan sonra Burdur 12. Fırka (Tümen) Ahz-ı asker Kalem Reisi (Askeralma Bölge Başkanı) olduğu, Ağustos 1920 tarihinden itibaren yazışmalarda Miralay İsmail Hakkı'nın 4. Kolordu Ahz-ı asker Heyet Başkanı bulunduğu görülüyor. (Köstüklü, *Şifre-i Mevrude Defteri*)

¹⁶⁶ ATASE Arş., KI: 787, D: 14, Fh: 16, 37, 48.

¹⁶⁷ TBMM ZC, C.2, s. 346-347, C.3 s. 275 vd.

¹⁶⁸ TBMM ZC, C.2, s. 402-405; Aynı hadise Şefik Seren'in dedesi Böcüzade Sami'ye de suç isnad edilmiş, ancak TBMM'nin kararıyla suçsuz olduğu anlaşılmıştır. (TBMM ZC, C.2, s. 404); Bu olayın meclisteki yansımaları ve bazı değerlendirmeler için bkz., Ermumcu, "Birinci Dönem Isparta Milletvekilleri", s. 143-145.

Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin İtalyanlardan silah alma yönündeki girişimlerini, İtalyan- Yunan menfaat çatışmasından faydalanma yönünde değerlendirmek gerekiyor. Değilse Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yöneticileri İtalyanların işgalci olduklarını, hatta önceki konularda anlatıldığı üzere Isparta'yı işgal niyetlerinin bulunduğunu kesinlikle biliyordu.

Sakarya Savaşı'na giden süreçte, Ankara Hükûmetinin tekâlif usulü ile halkın elindeki nakil vasıtalarından %20'sini istemek amacıyla komisyonlar kuruluyordu. Bu çerçevede bir komisyon da Isparta ve civarına gönderilmiş idi. Komisyonda bulunan Şerif Bey (Güralp), Isparta Milletvekili Mersinli Cemal ve Hafız İbrahim'in kıymetli yardımlarıyla, Isparta'daki nakil vasıtalarının 3/4'ünü orduya sevk ettiklerinden bahsederek, Ispartalıların bu fedakârlığını takdirle anmaktadır.¹⁶⁹ Şerif Bey'in ve ilgili makamların takdir ettiği Ispartalıların bu yardımları aslında çok zor şartlarda büyük fedakârlıklarla yapılan yardımlar idi. Yalvaç Askerlik Şubesi Başkanı Bnb. Rifat'ın 17 Ağustos 1920'de 8. Tümen Askeralma Bölge Başkanlığına gönderdiği yazıda ortaya koyduğu tablo bu bakımdan çok anlamlıdır. Rifat bu raporunda; nakliye için uygun hayvanın sınırlı olduğunu, çiftçi kısmında var olan hayvanın büyük bölümünün taylı, gebe ve eşekten ibaret olduğunu, çok az sayıda bulunan ulaşıma elverişli hayvanların ise geçimlerini bu hayvanlarla sağlayan fakir halka ait olduğunu bildirmektedir.¹⁷⁰ Bu şartlara rağmen Yalvaç'tan talep edilen nakliye için uygun hayvanlar temin edilerek 1920 yılı Ekim ayı sonunda cepheye gönderilmiştir.¹⁷¹ Delibaş İsyanı'nı bastırmakla görevlendirilen Demirci Mehmet Efe'nin emri üzerine 1920 yılı Ekim ortalarında Şarkikaraağaç ilçesi 100 kadar hayvan vermiştir.¹⁷² Şarkikaraağaç Askerlik Şubesi Başkan Vekili Mehmet Ali'nin 5 Kasım 1920 tarihi ile bağlı bulunduğu Akşehir Askeralma Bölge Başkanlığına yazdığı raporda; Şarkikaraağaç'a gelen Demirci Efe'ye, halkın Kuvâ-yı Milliye adına 16.265 lira ile birkaç yüz hayvan verdiğini bildirmektedir.¹⁷³

Buraya kadar bazı örneklerle vermeye çalıştığımız Isparta'nın cephenin ihtiyaçlarının karşılanması hususundaki özverili fedakârlıkları, TBMM'nin de dikkatini çekti ve Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi Hafız İbrahim Bey'in şahsında Ispartalılar TBMM tarafından övüldü.¹⁷⁴

¹⁶⁹ Güralp, *Millî Mücadelenin İcyüzü*, s. 202 vd.

¹⁷⁰ Köstüklü, *Şifre-i Mevrude Defteri*, s. 85.

¹⁷¹ Nuri Köstüklü, "Millî Mücadele'de Yalvaç ve Şehit Olan Yalvaçlılar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Temmuz 2009, sayı:74, s. 241-242.

¹⁷² Köstüklü, *Şifre-i Mevrude Defteri*, s. 166.

¹⁷³ Köstüklü, *Şifre-i Mevrude Defteri*, s. 202.

¹⁷⁴ ATASE Arş., KI: 557, D: 27-B, Fh: 108.

4.3. Sağlık Hizmetleri: Hastaneler (Asker Hastanesi, Kızılay Hastanesi)

Cephedeki çarpışmalardan dolayı yaralı ve hasta düşmüş olanlar için, Isparta'da 2000 yataklı bir hastane kurulması kararlaştırıldı. Bina olarak Çayboyu Mahallesi'nde bulunan¹⁷⁵ ve deprem dolayısıyla daha önce Rumlar tarafından terk edilmiş olan 10 eve hükûmetçe el konularak burada hastane açıldı. Asker Hastanesi olarak bilinen bu hastanenin Baştabibi Yrb. Mazlum Bey (Boysan) idi.¹⁷⁶ Mazlum Bey'le birlikte hastanede; Asabiye uzmanı İzmirli Faik, İç hastalıkları uzmanı Denizlili Osman Bey ve İzmirli Ahmet Hulûsî (Alataş) Bey¹⁷⁷ ve 10 kadar uzman olmayan doktor görev yapıyordu. Hastane halkın özverili çalışmalarıyla kısa sürede tamamlandı. Bu günlerde, halkın hastane için yaptığı yardımlara bizzat şahit olan Şefik Seren, gördüklerini şöyle anlatmaktadır: "Ben ilkokul birinci sınıfa gidiyordum. Bir sabah hükûmetin önünden okula giderken, Kör Mehmet diye bilinen belediye tellalı şöyle bağıryordu; 'Ey ahâli! Hastanede sargı bezi kalmamış, evlerinde temiz yatak çarşafı olanlar gelip hükûmetin önüne atsınlar.' Aynı gün okuldan çıktığımızda, hükûmetin ana bahçeye bakan caddesinin üstünde beyaz bir tepe gördüm. Birçok adam ellerinde defter kalemle tespit ediyorlardı. 5000'den fazla yatak çarşafı atılmış Eve doğru geldiğimde, baktım genç kadınlar omuzlarında el dikiş makineleri, çarşıya doğru gidiyor. Bunların başında Ellialtızade Cemile Hanım isminde çok vatanperver bir kadın vardı. Cemile teyze nereye gidiyorsunuz? diye sorduğumda, 'hastanede sargı bezi kalmamış, yatak çarşaflarından sargı bezi yapacağız' dedi. Ertesi gün, hükûmetin yakınında Kızılay Hastanesi vardı, gidip baktığımda o kadınlar hâlâ sargı bezlerini hazırlamakla meşguldüler."¹⁷⁸ Nitekim 12 Mayıs 1922 günü bölgedeki menzil kurumlarını ve hastaneleri denetleyen Ali İhsan (Sabis) Paşa da hatıratında, bizzat gördüğü, hastanenin ihtiyaçları için çalışan, millî kuvvetlere çamaşır diken hanımların çalışmalarından takdirle bahsederek, Operatör Dr. Mim Kemal (Öke) Bey'in idaresindeki Kızılay Hastanesinin pek güzel, temiz ve gayet fenni olarak çalışmakta olduğunu ifade etmektedir.¹⁷⁹

¹⁷⁵ Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne*, s. 386.

¹⁷⁶ M.S.B. Arşivi, Mazlum Boysan Dosyası: 1300 doğumlu olan Mazlum Boysan, 30.8.1935'de Tabib Tümgeneralliğe yükselmiş ve 19.10.1944'de Genelkurmay Sıhhiye Müfettişliği'nden emekli olmuştur.

¹⁷⁷ Ahmet Hulusi Alataş, 1928-1930 yıllarında İzmir Belediye Başkanı, 1937- 1945 yıllarında da Sağlık Bakanı olarak görev yapmış, 5., 6., 7., 8., dönemlerde milletvekili olmuştur.

¹⁷⁸ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 151.

¹⁷⁹ A. İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım*, C.5, Ankara: 1951, s. 292, 305; Bkz., Resim:18.

Resim 4. Millî kuvvetlere çamaşır diken Ispartalı kadınlar (Sabis, a.g.e., C.5, s. 305)

Isparta Asker Hastanesi, İstiklâl Savaşı yıllarında hem halka hem de cephedeki askere sağlık hizmeti vermiştir. Bu konuda pek çok yazışma bulunmaktadır. Mesela, Demiralay Komutanı, hastalanan subaylarından Mülazım Hamdi'yi resmî yazı ile Asker Hastanesine sevk etmiş ve muayene ve tedavisinin sonucunun bildirilmesini istemiştir. Hastane Baştabibi de gönderdiği cevabi yazıda Mülazım Hamdi'nin iki ayı geçkin bir zamandan beri tedavi görmekte olduğunu zaman zaman ateşinin 39,5'a çıktığını ve bu yüzden ilaçla tedavisine devam edildiğini bildirmiştir.

Bu şekilde İstiklâl Savaşı yıllarında büyük hizmetler veren ve sonradan kapatılan Isparta Asker Hastanesi, 1939'da tekrar açılmış, 1942-1943 yıllarında 328 No'lu Memleket İçi Hastane adı ile hizmet verip, 2. Dünya Savaşı'nı takiben yine lağvedilmiştir.¹⁸⁰

¹⁸⁰ 2. Dünya Savaşı sonrasında lağvedilen Asker Hastanesi, 1955 yılında 58. Tümen'in kuruluşu ile tekrar açılmış, 1956-1959 yıllarında şimdiki Devlet Hastanesi civarında 200 yataklı bir Asker Hastanesi yapılarak hizmete açılmıştır. (<http://www.haber32.com.tr/ispartayi-taniyalim/isparta-nin-saglik-tarihi-h97244.html>) (e.t. 22.07.2022);

15 Temmuz darbe girişiminden sonra çıkarılan KHK kapsamında Türkiye genelindeki asker hastaneleri Sağlık Bakanlığı'na bağlandı. Bu kapsamda Isparta Asker Hastanesi de Ağustos 2016'da Isparta Devlet Hastanesi Şehit Yunus Emre binası ek binasına dönüştürüldü. (<http://www.medya32.com/saglik/isparta-asker-hastanesine-onun-ismi-verildi-3040h.html>).(e.t. 22.07.2022)

Resim 5. Isparta Asker Hastanesi Dâhiliye uzmanlarından Dr. Ahmet Hulusi Alataş

Asker Hastanesinin yanı sıra, yine Isparta'da Kızılay Hastanesi adıyla bir hastane kurulduğunu görüyoruz. Hilal-i Ahmer (Kızılay), Millî Mücadele boyunca özellikle Batı Cephesi'ne önemli miktarda sağlık malzemesi, gıda ve eşya yardımında bulundu. II. İnönü Savaşı'ndan sonra cepheye yakın olan yerlerde yaralı hastaneleri, nekahethaneler ve dispanserler açtı.¹⁸¹ Bu cümleden olmak üzere Birinci Bölümde bahsedilen, Nazilli Kızılay Hastanesi açılmış ancak buranın işgali üzerine, hastanenin Nazilli'den Isparta'ya nakli düşünülmüştür. Hastane heyetinden bir görevli Isparta'ya gelip, 500 yataklı bir bina talep etti. Talebi karşılayacak uygun bir yer bulunamadığından zorunlu olarak Hükûmet Konağı boşaltıldı. Bu sırada yardım toplamak amacıyla Halide Edip (Adıvar) ve Dr. Adnan Adıvar Isparta'da idiler. Bütün ihtiyaçları karşılanmak suretiyle 1 Ocak 1922 Pazar günü öğleden sonra (saat 14.00'te), hastanenin açılışı yapıldı. Açılış törenine Mutasarrıf ve diğer mülki idarecilerle askerî erkân ve halk katılmıştı. Dr. Mim Kemal Bey'in (Öke) ve Hemşire kıyafeti giymiş Halide Edib Hanımın (Adıvar) konuşmalarından sonra, hastane hizmete açıldı.¹⁸² Hastanenin Baştabibi Mim Kemal Bey olup, hastanede 7 doktor bulunmaktaydı.

¹⁸¹ Hacıfettahoğlu, *Türkiye Büyük*, s. 17.

¹⁸² Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne*, s. 386, 395; Aynı bina günümüzde yine hükûmet binası olarak kullanılmaktadır.

Resim 6. Isparta Kızılay Hastanesinin açılışını yapan Halide Edip (Adivar), sağında Isparta Mutasarrıfı Ahmet Müfit, arkada Dr. Adnan Adivar (Bozkurt, *Ulusal Kurtuluş*, s. 285)

Bu şekilde göreve hazır duruma gelen Kızılay Hastanesini Ali İhsan Paşa, Isparta'ya geldiği vakit görmüş, hastaneden ve yapılan çalışmalardan takdirle bahsetmiştir. Ona göre; "Operatör Mim Kemal Bey'in idaresinde bulunan bu hastane, cidden iftihar edilecek bir tertip içinde kurulmuş hazırlanmış ve Sad Harekâtı'na başlanıldığı zaman gelecek yaralılara hizmet vermeye hazır."¹⁸³ idi. Gerçekten de yaralılar gelmeye başladığı vakit, Mim Kemal Bey ve diğer doktorlar, askerlerin tedavisi hususunda olağanüstü gayret ve fedakârlık gösterdiler. Bu fedakârlığın hangi boyutlara vardığını anlamak açısından Şefik Seren'in şahit olduğu aşağıdaki birkaç hâdise oldukça anlamlıdır. Şefik Seren yaşadıklarını şöyle anlatmıştır; "Yaralıların geldiği günün üçüncü günü idi. Babamın hastanedeki eczanesinde paket sarmakla meşgul iken, dışarıda bir gürültü duydum. Babam hemen odadan fırladı. Ameliyathanede bir kavga gibi gürültüler bağırıyor. Hemen arkasından ben de koştum. Baktım Mim Kemal Bey'i doktorlar kucaklamışlar askerlerin yardımıyla bir karyolaya bağlamaya çalışıyorlar. Meğer 72 saat sürekli çalışan Mim Kemal, artık o kadar yorulmuş ki, önüne gelenlerin harab olmuş kolunu keseceğine, sağlam kolunu kesmeye kalkışınca, onu dinlendirmek istemişler, fakat 'ben vazife yapacağım' diye bağırarak, bana engel olmaya çalışıyordu. Mim Kemal rahmetli babamı çok severdi. Babam onu biraz teselli edip yatağa yatırdı ve iki morfin zerk etmekle Mim Kemal Bey'in 8-10 saat dinlenmesine imkân kazandırdı. Yani çalışmalar o kadar kesif o kadar güçlük içinde olmuştur. Yine Kızılay Hastanesinin bir röntgen makinesi vardı. Fakat bu röntgen makinesini işletecek elektrik yoktu. 14 yaşında elektrikçi Necati adındaki bir genç, "ben Dere Mahallesi'ndeki Alman deri fabrikasının iç avlusunda bir kamyon gördüm. Bu bozuktur amma ben tamir edebilirim" demiş ve halkın

¹⁸³ Sabis, *Harp Hatıralarım*, C.5, s. 214.

yardımıyla bu kamyon iple çekilerek, eski ortaokulun karşısındaki jandarma dairesinin bodrum katına monte edilmiştir. Necati üç gün uğraşmakla otomobilin motorunu sağlamlaştırdı, enerji üretir hale getirdi ve birkaç marangozla kamyonun üzerine röntgen odası yaptı. Burada, bizzat Mim Kemal Bey yaralı erlerin röntgenlerini cam üzerinde alıyordu, o zaman film yoktu. Röntgen 18x24 ebadında cam üzerine alınıyordu. Mim Kemal bunları kendisi banyo ediyordu. Fakat bu ağır çalışma şartları altında parmakları yaralar içinde kalmıştı. Rahmetli babam kendisini çok sevdiği için, fotoğrafhanemizde bulunan kalfa Triyakos isimindeki Rum gencini bunun yanına verdi ve işleri bundan sonra Triyakos yapmaya başladı.”¹⁸⁴

Hastanenin kuruluş aşamasında, Hilal-i Ahmer icraat raporunu hazırlayan heyet, Eskişehir ve Sakarya Muharebelerinde aralıksız sağlık hizmeti vereceğini ve takdirlere layık olacağını düşündükleri Isparta Kızılay Hastanesine her türlü malzemenin verileceğini belirtmişlerdi.¹⁸⁵ Nitekim Isparta Kızılay Hastanesi, sağlık konusunda cepheye pek büyük hizmetlerde bulundu. Bu yüzden Fahreddin Paşa (Altay) 25 Şubat 1922'de Isparta'ya geldiği vakit, burada yaptığı konuşmada, Ispartalıların vatan savunmasında kendilerine düşen her türlü fedakârlığı yapmaktan kaçınmadıklarını belirterek, Kızılay Hastanesinin kuruluşunda eşsiz yardımları sebebiyle halka ve Kızılay Hastanesindeki görevlilere teşekkürleri etti.¹⁸⁶

Resim 7. Ali İhsan (Sabis) Paşa Isparta Kızılay Hastanesinde (12.05.1922). (Sabis, Harp Hatıralarım, s. 141)

¹⁸⁴ Köstüklü, *Denizli Isparta...*, s. 151; Kızılay Hastanesi Başhekimisi Mim Kemal Bey'in (Öke), torunu Sayın Prof. Dr. Mim Kemal Öke ile 1987 yılındaki görüşmemizde, yukarıdaki bilgilerin dedesinden kendilerine sözlü olarak intikal ettiğini söylemiştir (Nuri Köstüklü).

¹⁸⁵ *Millî Mücadele'de Hilal-i Ahmer*, s. 43.

¹⁸⁶ Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne*, s. 401.

Isparta'da bu iki hastanenin dışında Yalvaç, Şarkikaraağaç ve Eğirdir'de de sağlık kuruluşları vardı. I. Ordu bünyesinde kurulan Dinar Menzil Mıntıka Müfettişliği Başhekimliği görülen lüzum üzerine Eğirdir'e taşınmış olup buna Yalvaç, Şarkikaraağaç, Burdur, Isparta, Eğirdir, Denizli Menzil hastaneleri bağlı bulunuyordu. Bu hastaneler istendiğinde aylık raporlar sunuyorlardı. Yalvaç'ta Askeri deponun geçici hastane haline dönüştürülmesiyle¹⁸⁷ 10 Mart 1922 tarihinde Yalvaç Hastanesinin açılışı yapılmıştır. Yazışmalardan anlaşıldığı üzere tıbbi malzeme ve teçhizat yönünden hastanenin eksikleri vardı.¹⁸⁸ Şarkikaraağaç Hastanesinde Binbaşı rütbesinde baştabip bulunuyordu. Baştabip tarafından 29 Nisan 1922 tarihinde bağlı bulunduğu Eğirdir Menzil Mıntıka Baştabipliğine aylık rapor gönderilmiştir.¹⁸⁹

Büyük Taarruz öncesi yaralı askerlerin artma ihtimaline karşı, yukarıda bahsedilen sağlık kuruluşlarının yanında birtakım ilave tedbirler alınmaya başlandı. Bu çerçevede Şuhut- Kaşıkara- Eğirdir yönünde taşınacak yaralıları için bölgedeki hastanelerle birlikte hasta bakım evlerinin hazırlanması, 8-10 vagonlu bir lokomotifin hem yaralı taşımada kullanılması hem de tedavilerinin yapılacak duruma getirilmesi planlandı ve ilgililere gerekli emirler gönderildi. Bu emirler Eğirdir'e ulaşır ulaşmaz hemen hazırlıklara başlanmış, başta Hızırbey camisi olmak üzere tüm ibadet yerleri, büyük evler yaralı bakımı için hazır hale getirilmiş, göldeki Can Ada'da 20-30 kadar yaralı bakım odası hazırlanmış, Yeşil Ada'da 5 büyük ev revir haline dönüştürülmüştür.¹⁹⁰ Tabii ki bu tür tedbirler ve hazırlıklar diğer uygun görülen il ve ilçelerde de yapılıyordu.

Görüleceği üzere, İstiklâl Savaşı sırasında sağlık konusu, yaralı askerlerin tedavisi fevkalade önemli idi ve bu amaçla her türlü imkân değerlendirilmeye çalışılmıştır.

5. Millî Mücadele'ye Zarar Verici Faaliyetler ve Alınan Tedbirler

5.1. Heyet-i Nâsiha ve Hürriyet ve İtilaf Fırkasının Faaliyetleri

I. Bölümde anlatıldığı üzere Denizli'de propagandalarını yapan Heyet-i Nâsiha buradan Burdur ve Antalya'ya gittikten sonra 8 Mayıs Perşembe günü Isparta'ya geldi. Şehzade, şehir dışında ulema, eşraf, halk, esnaf ve ellerinde bayraklarla yolun iki yakasına dikilmiş kız ve erkek öğrenciler tarafından karşılandı. Karşılama sonrası Abdürrahim ve beraberindekiler Hükûmet Konağına geldiler. Şehzade, Hükûmet Meydanı'nda toplanan halkı selamladıktan sonra Mirliva Ali Fevzi tarafından halka hitaben şehzadenin beyannamesi okundu. Beyannamede, şehzade Abdürrahim Efendi başkanlığındaki bu heyetin, "halkın dertlerine çare bulmak maksadıyla" geziye çıktıkları Padişah Vahdettin Efendi'nin halkın refahına yarayacak tedbirlerin hemen alınması için yüksek bir

¹⁸⁷ Köstüklü, *Birinci Dünya Savaşı*, s. 47.

¹⁸⁸ ATASE Arş., Kl:2510, D:85, Fh:2. Yalvaç Hastanesi Baş Tabibi, 23 Nisan 1922 tarihiyle Eğirdir'de Dinar Menzil Mıntıka Baş Tabipliğine gönderdiği arzda, mevcut malzemelerin listesini takdim etmiş ve hastanede yeterli tıbbi malzeme ve teçhizatın bulunmadığını bildirmiştir.

¹⁸⁹ ATASE Arş., Kl:2510, D:85, Fh:1-8.

¹⁹⁰ Bozkurt, *Ulusal Kurtuluş*, s. 220.

encümen kurulmasını ve bunlara geniş yetkiler verilmesini ferman buyurdıkları, her şeyden önce asayiş ve huzurun sağlanması gerektiği, bu konuda, halkın hükûmete yardımcı olmaları lâzım geldiği, ifade ediliyordu.¹⁹¹ Abdürrahim ve beraberindekiler, ertesi gün 9 Mayıs'ta Eğirdir'i ziyaret etti. Daha sonra Akşehir yoluyla Konya'ya gitti.¹⁹² Daha önce de vurgulandığı üzere, Heyet-i Nasiha'nın amacı, halkta oluşacak millî direniş ruhunu kırmak idi. Bu propagandaların hiç etkisi olmadığını söylemek tabii ki doğru değildir. Muhakkak Millî Mücadele yönünde tereddütlü olan bazı kişiler üzerinde etkili olmuş olabilir ama sonuç itibarıyla, başta Denizli ve Isparta olmak üzere Heyet-i Nâsiha'nın dolaştığı yerlerde Kuvâ-yı Milliye ruhu ve millî teşkilatlanma hızla yayıldı.

Millî Mücadele aleyhine tavır koyan kurumlardan birisi de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'dır. Millî Mücadele'yi bir İttihatçı hareketi olarak gören bu parti, her fırsatta millî heyetlerin faaliyetlerini ve Kuvâ-yı Milliye'nin gelişmesini önlemeye çalıştı. Fırka, bu konuda başarıya ulaşmak için çeşitli yollar denedi ve politikasını safha safha uygulamaya koydu. İlk olarak, millî teşkilatlanmanın oluşmaya başladığı günlerde, adı geçen fırka yöneticileri, halkın böyle bir harekete girmesini veya bu hareketi desteklemesini engellemeye çalıştı. Onların gözünde bu hareket, İttihat Terakki'nin hâlâ bir uzantısı olup, memleketi çöküşe götüren çetecilik faaliyetinden başka bir şey değildi. Bu yüzden gelişmeye fırsat vermeden daha kuruluş arifesinde, halkı millî teşkilatlara girmemeye, onlara karşı cephe almaya ikna etmek lazımdı. Nitekim Isparta'da millî teşkilatlanmanın başladığı günlerde, Şih Mahallesi'ndeki Kırık Minareli Cami'de iki rekât Cuma namazından sonra, Hürriyet ve İtilaf Fırkası Isparta Şubesi¹⁹³ Başkanı Süleyman Sami Efendi, halka dağılmamasını söyleyerek Fırka beyannamesini okumaya başladı. Millî teşkilatlanma aleyhindeki uzun konuşmadan sonra, "bilhassa çetelerin, bu milleti çöküşe sürüklediği ve bunlara maddi manevi yardımın asla doğru olmadığı" söylenince, orada bulunan Barlalı Müderris Şerif Efendi, tahammül edemeyerek ayağa kalktı ve "Ey cemaat! bu beyanname, bizleri gaflete sevk ederek, İzmir ve Aydın gibi memleketlerimizi de düşmanların ayakları altında çiğnetmekten başka bir şey değildir" cevabını verdi. Bunun üzerine Fırka Başkanı Süleyman Sami Efendi "Hükûmet senin kadar mı bilir? Diyerek Şerif Efendi'yi susturmaya çalışmış, ancak Şerif Efendi sözüne devamla, "Yunan gibi bir alçak milletin ayakları altında çiğnenmemizi reva gören bir hükûmeti katiyen tanımıyoruz" demiştir. Arkasında, cemaate dönen Şerif Efendi, "Ey cemaat!

¹⁹¹ Süleyman Sami, *Kuruluşunda Bugüne*, s. 335-336.

¹⁹² ATASE Arş., KI: 12, D: 37, Fh: 9.

¹⁹³ Isparta'da ilk defa Eğirdir'de bazı gençler tarafından Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurularak İstanbul'a bağlanmasına teşebbüs edilmiş, İstanbul'dan gelen cevapta, Isparta merkez şubelerine bağlanmaları gerektiği bildirilmiş olduğundan, talebeden Eğirdirli Hacı Memiş Ağazade Mustafa Efendi Isparta'ya gelerek, o zaman müftülüktен ayrılmış bulunan -İttihat Terakkice azledilmiş Şâkir Efendi, Müderris Hakkı Efendi, eşraftan Hamamcıvade Ethem, Tahirpaşazade Hüsnü, Salih ve Süleyman Beyler, Abdullah Paşazade Mehmet Bey ve daha başkalarıyla Isparta merkezini kurarak 4.4.1919'da açılışı yapılmış ve Başkanlığa Süleyman Sami Efendi, ikinci başkanlığa Şâkir Efendi seçilmiştir. (Süleyman Sami, *Kuruluşunda Bugüne*, s. 334.).

Görürsünüz İzmir'den, Aydın'dan birçok din kardeşlerimiz bize iltica ettiler. Bunları kurtarmak, cihat üzerimize farz olmuştur. Silâhımız yoksa sopa ile şehit olmayı tercih ederiz" hitabında bulundu.¹⁹⁴

Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlıları boş durmuyordu, fırsat buldukça millî teşkilatlanmayı, Kuvâ-yı Milliyecileri engellemeye çalışıyorlardı. Bunlar, Isparta'da Ezanzade Hacı Ahmet Efendi'nin evinde toplanarak, Isparta'daki millî teşkilatlanmanın gidişatını aralarında görüştüler ve Hafız İbrahim Bey'e tehdit edici bir lisan ile protesto gönderdiler. Yazdıkları protestonamede; halkı silahlı ayaklanmaya teşvik, hükûmete isyan ve sükûnu bozmak mahiyetinde bulunan bu hale nereden yetki, kuvvet ve cesaret alınarak teşebbüs edildiği soruluyor ve tehdit ediliyordu.¹⁹⁵ Bununla da yetinmeyen Hürriyet ve İtilâfçılar, 1919 Kasım'ında Isparta'da Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini ve faaliyetlerini protesto eder mahiyette gösteri düzenlediler. Cemiyet Başkanı Hafız İbrahim, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının gösterisini ve kendilerine karşı bugüne kadar takınılan düşmanca tutum ve davranışları, 11 Kasım 1919'da telgrafla Harbiye Nezâreti nezdinde protesto etti. Telgrafında: "Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın hâinâne bir bakışla hakaret ve âdeta eşkıya derecesinde bir sıfatla gösterisi, hepimizi üzmüştür" diyen Hafız İbrahim Bey, "bin türlü fırladıklarla İslam ümmetinin ahlak ve hayat-ı siyasetini ayaklar altında ezmek isteyen bu gibi şahısların her türlü saldırı ve hareketinden millî davamızın korunması için Harbiye Nezaretinin yardımlarını istedi.¹⁹⁶

Denizli ve Nazilli örneğinde görüldüğü gibi, Hürriyet ve İtilaf Fırkasının "millî heyetlere sızma" yönündeki metodu, Isparta Sancağında da gözlendi. 2 Kasım 1919'da Şarkikaraağaç'tan Sivas Kongresi'nde Bekir Sami Efendi'ye gönderilen şifreden anlaşıldığına göre, millî teşkilatın buradaki temsilcileri millî harekete karşı menfi tutum ve davranışlarıyla, dikkatleri çekmişti.¹⁹⁷ Büyük bir ihtimalle Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlısı olabilecek bu şahıslar ve faaliyetleri hakkında Heyet-i Temsiliye Namına Mustafa Kemal, 17 Kasım'da gönderdiği şifrede; güvenilir olmayan bu gibi hareketlere yönelen ilçe idare heyeti üyelerinin kimler olduğunu sordu ve Konya Heyet-i Merkeziyesi'nden gerekeni yapmasını istedi.¹⁹⁸

Kısaca belirtmek gerekirse, Hürriyet ve İtilaf Fırkası diğer yerlerde olduğu gibi Isparta'da da olumsuz propagandalarda bulunmuş ancak bu faaliyetleri Isparta ve diğer yerlerde Millî Mücadele'nin başarılı bir şekilde yürütülmesine engel olamamıştır.

¹⁹⁴ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 156.

¹⁹⁵ Bayar, *Ben De Yazdım*, C.7, s. 2130.

¹⁹⁶ ATASE Arş., KI: 86, D: 318, Fh: 85.

¹⁹⁷ ATASE Arş., KI: 258, D: 18, Fh: 13-1.

¹⁹⁸ ATASE Arş., KI: 258, D: 18, Fh: 13.

5.2. Isparta'daki Azınlıklar, Faaliyetleri ve Alınan Tedbirler

Şeriye sicillerindeki kayıtlardan anlaşıldığı üzere 18. yy'da Isparta'da 377 Rum hanesi varken, Millî Mücadele başlangıcında hane sayısı 1000'i geçmiştir. Hamidoğulları zamanında Türklerin yardımıyla kurulmuş 4 Rum Mahallesi varken, askere alınmayan ve ticaretle zenginleşen ve durmadan çoğalan Rumlar, daha sonraları bu mahallelere sığmamışlar ve Doğancı, Keçeci, Cehid, Sülübey, Hacıvaz ve Çelebiler mahallelerine de yayılmışlardı.¹⁹⁹

1882 Konya Vilayet Salnamesi'ne göre, Isparta Merkez kazanın nüfusu hakkında şu bilgiler yer almaktadır. 14.251 kadın, 13.905 erkek olmak üzere toplam 28.156 Müslüman, 2.163 kadın 2.239 erkek olmak üzere toplam 4.402 Rum Ortodoks, 205 kadın, 346 erkek olmak üzere toplam 551 Ermeni Gregoryan bulunmakta ve toplam 33.109 kişi yaşamaktadır. 1885 yılında yapılan bir tespitte Isparta merkez kazada, 43561'i Müslüman, 4.524'ü Rum Ortodoks ve 619'u Ermeni Gregoryan olmak üzere 48.704 kişinin yaşadığı belirtilmektedir.²⁰⁰

Mütareke sıralarında yayınlanan bazı istatistiklere göre, sancaktaki Türk sayısı 109.800 idi. Buna karşılık, 10201 Rum ve 200 Katolik bulunmaktaydı.²⁰¹ Şemseddin Sami, Isparta merkezde 4500, ilçelerde 5000 kadar Hristiyan olduğundan bahsetmektedir.²⁰² Eylül-Ekim 1920 sonlarındaki bazı yazışmalardan, Isparta'da az da olsa Yahudi cemaatinin bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁰³ Bu azınlıkların büyük bölümü Isparta merkez ve Eğirdir kazasında iskân etmekte idi.²⁰⁴ Yalvaç ve Şarkikaraağaç'ta yerleşik Gayrimüslim yoktu.²⁰⁵

Bölgedeki azınlıkların sosyo-ekonomik durumlarına bakıldığında, ortalamanın üzerinde bir seviyede buldukları söylenebilir. Örnek vermek gerekirse, 1909'da Isparta Genel İdare Meclisi'nin 4 üyesinden 2'si Gayrimüslim olup, bunlar, Haralambos ve Ohennes Efendiler idi. 1911 Meclisi'nde de aynı şekilde Gazâil (Guzail?) ve Artin Efendiler vardı. Doktorluk eczacılık gibi bazı mesleklerde ön sıralarda idiler. Mesela, Cephede doktor ihtiyacı arttığı için Isparta'daki 4 Hristiyan doktorun cephe emrine gönderilmesinin istendiğini biliyoruz.²⁰⁶ Ocak 1921 itibarı ile Şarkikaraağaçta, hükümet doktorundan başka Balayan adında bir Rum doktor vardı.²⁰⁷ Isparta'nın önde gelen zenginlerinin ve özellikle tüccar kesiminin büyük bölümü Gayrimüslim idi.

Türk idaresi altında rahat ve huzur içinde yaşamalarına rağmen, Mondros Mütarekesi ve Yunan işgallerinin başlamasıyla, Gayrimüslimlerin büyük bölümü vatandaşı buldukları devleti ve yıllarca barış içinde yaşadıkları komşuları Türkler aleyhine

¹⁹⁹ Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne*, s. 339.

²⁰⁰ <http://www.isparta.gov.tr/isparta> (e.t., 25.07.2022)

²⁰¹ Aker, *İstiklâl Harbinde 57. Tümen*, C.1, s. 8.

²⁰² Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-alâm*, İstanbul: 1316, s. 858

²⁰³ ATASE Arş., KI: 313, D: 55, Fh: 31.

²⁰⁴ Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-alâm*, C.2, s. 858.

²⁰⁵ Nuri Köstüklü, *Yalvaç Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ankara: Yalvaç Belediyesi Yay., 2010, s. 12.

²⁰⁶ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 166.

²⁰⁷ Köstüklü, *Birinci Dünya*, s. 48.

tutum ve davranış sergilemekten geri durmadılar. İzmir'in işgalini müteakip Isparta'da millî teşkilatlanma faaliyetlerinin başlaması, Ispartalı bazı Rumları endişeye sevk etti. Hafız İbrahim'in belirttiğine göre, bir gün kendisi Pekmez Pazarı civarındaki Hacı Eminzade Hacı Hüsnü Efendi'nin mağazasında otururken, vaktiyle babalarıyla ticaret ortaklığı yapmış, dost bilinen, Batçioğlu Haralanboz ve Ispartanın önde gelen zenginlerinden hamam sahibi Panayot isimindeki iki Rum yanına gelerek şöyle demiştir, "Senin tuttuğun yol yanlıştır. Türkiye bir daha dirilmez. Yarın Yunan buralara geldiğinde biz senin hayatını, servetini muhâfazaya edemeyiz." Hafız İbrahim bu iki Rum'a cevaben; "Yunan buralara gelemez, mazallah gelecek olsa dahi sizler onu göremezsiniz" diyerek, mağazadan ayrılmıştır. Dost bildikleri Rumların bu davranışından çok etkilenen Hâfiz İbrahim hatıratında, "memleketin varlığında istifade etmiş bu eşhâsın ihanetine çok müteessir oldum. Sabaha kadar ağladım. Allahımdan halasımızı istimdât ettim" diyor.²⁰⁸

İşgallerin başlangıcında niyetlerini gösteren bazı azınlıklar özellikle Rumlar, takip eden günlerde daha sistemli bir faaliyet içine girdiler. 1919 Haziran'ı başlarından itibaren Burdur ve Isparta'dan yerli Rum gençleri, görünüşte seyahat etmek maksadıyla, akın akın İzmir'e gitmeye başladılar. İzmir'e giden bu kişiler, gönüllü olarak Yunan ordu ve çetelerine iltihak ediyorlardı. Burdur Askeralma Bölge Başkanı'nın 4 Haziran'da Harbiye Nezaretine gönderdiği yazıda, Isparta ve Burdur havalisindeki Rumların bu faaliyetlerinden bahsederek serbestçe seyahat etmelerinin hükûmetçe önlenmesini istedi.²⁰⁹ Durumdan, Denizli Askeralma Bölge Başkanı Tefik ve 57. Tümen Komutanı da haberdar edildi.²¹⁰ Ancak Rumların çeşitli yollardan İzmir'e akınları devam ediyordu. 7 Haziran'da posta treniyle Keçiborlu ve havalisinden 200'e yakın Rum genci İzmir'e hareket etti.²¹¹ Isparta'daki bazı Rum gençlerinin ve Rum tüccarlarının çoğunluğunun her hafta İtalyan otomobilleriyle Antalya'ya, oradan da İzmir'e gittikleri ve Yunan ordusuna katıldıkları, bu hareketleriyle bir taraftan da İzmir'in Rum nüfusunu çoğaltmak niyetinde oldukları, Isparta polis makamlarınca bilinmekte idi.²¹²

Harbiye Nezareti bu konuda bazı önlemler aldı. Yunan ordusuna katılan yerli Rumlarla, Yunan ordusuna mensup erlerin silahsız olarak cepheye yakın köylere gittiklerinde, bunların hâl ve hareketleri cihet-i askeriye tarafından kontrol altına alındı. Harbiye Nezareti, Dâhiliye Nezaretine 5 Ocak 1920'de gönderdiği bir yazıyla, aynı şekilde mülki idarecilerin de bu gibi düşman faaliyetleri karşısında uyanık olmasını istedi.²¹³

Bu arada Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri de Rum ve Ermenilerin düşmana katılımını önlemeye çalışıyorlardı. Meselâ, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti 7 Ekim 1919'da Afyonkarahisar ve Sandıklı Heyet-i Milliyeleri'ne gönderdiği şifrede: "Ispartalı olup,

²⁰⁸ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 168.

²⁰⁹ ATASE Arş., KI: 75, D:281, Fh: 60-2; KI: 401, D: 4, Fh: 198.

²¹⁰ ATASE Arş., KI: 401, D:4, Fh: 72.

²¹¹ ATASE Arş., KI: 75, D:281, Fh: 60-1.

²¹² ATASE Arş., KI: 243, D:19, Fh: 53.

²¹³ ATASE arş., KI: 116, D:419, Fh: 5-1, 5-2.

Sandıklı veyahut Karahisar'a varmaları muhtemel olan Rum Kahyaoğlu ve Hacı Tanaşoğlu mahdumlarının İzmir'e kaçmak ihtimallerine binânen Isparta'ya iâdelerinin sağlanması"nı istedi.²¹⁴ Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Harbiye Dâhiliye Nezâretlerince alınan bu tedbirler etkili olmuş olacak ki, 1-15 Şubat arasında Burdur ve Isparta çevresinden İzmir'e hiçbir Ermeni ve Rum göçü ve seyahati olmadı.²¹⁵ Ancak her ne kadar önlem alınsa da devam eden savaş günlerinde Rum ve Ermeniler'in Yunan ordusuna katılımı önlenemedi.

Yunan ordusuna katılım örneklerinin yanı sıra, bölgede Yunan lehine propaganda yapanlar da görülüyordu. Isparta Rumlarından zengin bir tüccar olan Kara Yorgi ile Yunan propagandası etkisinde kalan Ali Ulvi, 1919 Haziran'ının başlarında Yunan hükûmeti tarafından propaganda için Isparta civarına tayin edildi.²¹⁶ Bu şahıslar trenle Isparta'ya gelirken, Burdur Kalem Reisi'nin de bulunduğu vagonunda, orada bulunan diğer yolculara, Yunanlarla asırlarca olan münasebetimizden ve Yunanların adaletinden bahsetmişler ve Yunan idaresinin tercih edilmesini teşvike çalışmışlardır.²¹⁷ Bu şahıslar henüz Isparta'ya varmadan Aydın millî teşkilatı, bunların faaliyetleri hakkında Isparta Mutasarrıfı'na telgrafla bilgi verdi²¹⁸. Zaten Uçkurzade Ali Efendi de İzmir'den itibaren bu şahısları takip ediyordu. Yunan propagandası yapan Kara Yorgi ve arkadaşı kısa sürede Isparta polisince yakalandılar ve 11 Haziran'da tutuklu olarak Konya'ya sevk edildiler.²¹⁹ Konya'daki 2. Ordu Müfettişi Cemal Paşa, bütün bu gelişmeleri bir rapor halinde Harbiye Nezaretine bildirdi.²²⁰

Kara Yorgi'den başka Isparta'da Yunanlar hesabına çalışanların önde gelenlerinden biri de Kahyaoğlu Mina idi. İzmir ile Isparta arasında ticaret yapan Mina'nın Latan isimindeki genç oğlu daima Isparta'da bulunur, Yunan'a casusluk ederdi ve gizli teşkilatlarının icra işlerini yürütürdü. Bir gün Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Sansür Heyeti Latan'ın avcı kıyafetiyle bir fotoğrafını İzmir'e gönderirken yakaladı. Hafız İbrahim, Rum Latan'ın bu hareketini şöyle değerlendiriyor: "Ben tetkik ettim. Gerçi av tüfenkli ve fişekli idi ama büyük mânâlar ifade ediyordu. Daha doğrusu Yunanlara, biz burada silahlıyız hemen taarruza geçiniz Isparta'yı işgal ediniz' işaretini veriyordu."²²¹

²¹⁴ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 169.

²¹⁵ Burdur ve Isparta havalisinden İzmir mıntikasına Rumların hicretleri, sözde seyahatleri olurken, aynı havaliden Adana'ya Ermeni göçü de oluyordu. İsmail Hakkı Bey, 15.2.1336'da 12. Kor. Komutanı'na yazdığı şifrede, 1-15 Şubat arasında İzmir'e Rum ve Ermeni hicreti olmadığı gibi, Adana taraflarına Ermeni hicreti ve seyahati! olmadığını bildirdi (ATASE Arş., KI: 307, D: 34, Fh: 177).

²¹⁶ ATASE Arş., KI: 401, D:4, Fh: 53-2; KI: 12, D: 48, Fh: 88-2.

²¹⁷ ATASE Arş., KI: 401, D:4, Fh: 97.

²¹⁸ Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne*, s. 337.

²¹⁹ ATASE Arş, KI:401, D: 4, Fh: 103; Durum, Isparta Ask. Şb. Bşk. Nuri Bey tarafından, Afyonkarahisar Ask. Şb. vasıtasıyla Yıldırım Kitâatı Müfettişliği'ne Haziran'da şifre telgrafla bildirildi. (ATASE Arş., KI: 243, D:16, Fh: 35-1.

²²⁰ ATASE Arş., KI: 12, D:48, Fh: 88-2.

²²¹ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 171.

Casusluk örnekleri gittikçe artıyordu. Muhtemelen 19 veya 20 Ocak'ta (1920) Rum halıcılarından Karamanoğlu Damıyanos bir balya halısını sansür ettirmeksizin İzmir'e kaçırırken yakalanmış ve yapılan kontrolde altı parça taban halısının arasında bir mektuba rastlanmış. Rumca yazılmış bu mektupta, Umum Kuvâ-yı Milliye Komutanı Demirci Mehmet Efe'nin hareketlerine ve Isparta Rumlarınca girilen bazı gizli tertibata ve silahlar bulunduğu dair ibâreler mevcut idi.²²² Mektup, o sırada Nazım Bey'le birlikte Isparta'da bulunan Demirci Mehmet Efe'ye verilince, Demirci Efe, Mutasarrıf Talat Bey'i ve bazı şahısları yanına çağırdı. Daha sonra Rum ileri gelenlerinden 30 kadar şahıs şüpheli görülerek tutuklandı. Sonra bunlardan bir kısmı serbest bırakıldı. Suçu sabit olan Damıyanos, Demirci'nin kızanları tarafından cezalandırıldı.²²³ "Mektup Meselesi" olarak da bilinen bu hâdise üzerine Hükûmet ve Heyet-i Milliyeden bir Divan-ı Harp oluşturularak araştırmaya başlandı. 21 Ocak'ta mahallî hükûmet, Mehmet Efe ve Nazım Bey tarafından Isparta'daki bütün Rum evleri, kilise ve okulları arama yapılmak için ablukaya alındı. Aynı gün Burdur Kalem Reisi İsmail Hakkı, Isparta Ask. Şb. Bşk. 'na gönderdiği yazıda; arama esnasında maksada aykırı davranışların olmamasına ve asayişin ihlal edilmemesine dikkat edilmesini hatırlattı. İsmail Hakkı, durumu ayrıca 12. Kor. Komutanı'na rapor etti.²²⁴ Mustafa Kemal de konu ile ilgili olarak Refet Bey'e, Demirci Mehmet Efe ve Nazım Bey'e "Rumlar hakkında yapılan soruşturmanın kanunlar çerçevesinde sonuçlandırılmasına" dikkat çekti.²²⁵ Isparta Mevki Komutanı'nın 23 Ocak'ta 12. Kor. Komutanı Fahreddin Bey'e gönderdiği rapordan anladığımıza göre, 21 Ocak gece saat 3.00'e kadar devam eden aramada 4 tabanca, 4 çifte av tüfeği, 1 tek av tüfeği, 1 adet büyük bıçak bulundu. Bundan sonra, tahkikat için Efe tarafından kurulan Divân-ı Harp Komisyonu lağv edilerek, mektup meselesinde gözaltına alınan 17 Rum, soruşturmaları için adliyeye sevk edildi.²²⁶ Fahreddin Bey de durumu Harbiye Nezaretine bildirdi.²²⁷ Mektup Meselesinde olup bitenleri öğrenen Harbiye Nezareti, Dâhiliye Nezaretine gönderdiği bir yazıda; bu meselenin keyfi harekete ve yasal olmayan duruma dönüşmemesi için mülki memurlara gerekli talimatın verilmesini istedi.²²⁸

Bu şekilde, devletin en yüksek makamlarına kadar intikal eden Rum casusluk faaliyeti, delilleriyle adalet önüne çıkarılarak yasalar çerçevesinde gereken yapılmıştır.

Birinci Bölümde temas edildiği üzere, Denizli ve Aydın mıntıkasında işgalcilerle iş birliği yapan Gayrimüslimlerin daha iç kısımlara nakledilmeleri sürecinde, Yunan işgallerine değişik yollarla çanak tuttuğu ortaya çıkan Isparta'daki Hristiyanların da bir tedbir olarak daha güvenli yerlere nakli gündeme geldi. Batı Cephesi Komutanı Isparta

²²² ATASE Arş., KI: 309, D:35, Fh: 103.

²²³ ATASE Arş., KI: 309, D:40, Fh: 4; F. Altay, *On Yıl Savaş*, s. 217.

²²⁴ ATASE Arş., KI: 309, D:40, Fh: 5.

²²⁵ ATASE Arş., KI: 309, D:35, Fh: 103.

²²⁶ ATASE Arş., KI: 308, D:35, Fh: 104.

²²⁷ ATASE Arş., KI: 309, D:40, Fh: 7; KI: 44, D:173, Fh: 52.

²²⁸ ATASE Arş., KI: 309, D:40, Fh: 7; KI: 44, D:173, Fh: 52.

Mutasarrıfı'na 25 Eylül 1920 tarih ve 297 ve 311 sayılı iki şifre göndererek, Isparta dâhilindeki Hristiyanların Sarayönü'ne nakillerini istedi.²²⁹ Bu emir üzerine Isparta'dan Sarayönü'ne sevk başlamış olmalıdır. Zira, 10 gün sonra Batı Cephesi Komutanı Vekili Kâzım'ın 12. Kor. Komutanı'na yazdığı şifrede; "Sarayönü'nde muhacir'in bulunduğu"ndan bahsetmesi,²³⁰ bize, Isparta'dan Sarayönü'ne naklin yapılmış olabileceğini gösteriyor. Yine yazışmalardan anlaşıldığına göre, Sarayönü'nün yanısıra Eğirdir'in Nis (Yeşilada) adasına da Isparta'dan Gayrimüslim nakli yapılmıştır. Hatta bu sevkler sırasında Rumlarla birlikte Yahudiler de Nis adasına sevk edilmişti. Nakle tâbi tutulan Nis adasındaki Yahudiler, muhtemelen 29 ve 30 Eylül'de Isparta Mutasarrıfı Refet Bey'e çektikleri telgrafta, "bazı mahallerde Yahudilerin vesika ile Antalya'ya sevk edildiklerinden ve adada çoğaldıklarından bahsederek, kendilerinin de Antalya'ya gönderilmesini istediler. Bunun üzerine Refet Bey, ne gibi bir işlemin yapılacağı konusunda 12. Kor. Komutanı'ndan emir bekledi.²³¹ 12. Kor. Komutanı durumu Batı Cephesi Komutanı'na bildirdi. Batı Cephesi Komutanı Vekili Kâzım, 9 Ekim'de Isparta Mutasarrıfı'na gönderdiği cevapta özetle şöyle dedi; "Tehcir hakkında tebliğ edilmiş emirler ve tâlimâtlarda açık ve kayıtlı olduğu üzere, Yahudilerin tehcirle hiçbir alâkası yoktur. Hakkında buna göre işlem yapılması rica olunur"²³². Bu cevap bize göstermektedir ki, sevk yalnızca Rum ve Ermeniler üzerinde uygulanmıştır. Bir önceki konuda örneklerle ispat ettiğimiz gibi, işgallerin başlamasıyla azınlıklardan Rum ve Ermenilerin düşman hesabına çalışmaları sabit görülmüştü. Buna karşılık Yahudilerin düşman lehine propagandalarına rastlanmayışı, kanaatimizce, bu azınlık grubun tehcire tâbi tutulmamasının başlıca sebepleri arasındadır. Geçerli sebeplerden dolayı Rum ve Ermeniler tehcire tâbi tutulmuşlardır. Hatta öyle ki, tehcir edilmeden önce yaptıkları faaliyetleri tekrar yapabilmek için, gönderildikleri yerlerden kıyafet değiştirerek, Antalya yoluyla İzmir'e kaçanlar olduğu istihbar edildi. Güney Cephesi Komutanı Refet Bey. 27 Kasım'da 12. Kor. Komutanı'na gönderdiği şifrede, bu hususta engelleyici tedbirlerin alınmasını istedi.²³³ 12. Kor. Komutanı, durumu 29 Kasım'da Isparta Mutasarrıfı'na ilettiler. Mutasarrıf Refet Bey, firarla ilgili 5 Aralık'ta gönderdiği cevabî şifrede özetle; "Eğirdir'deki Hristiyanlar'dan tebdil-i kıyafetle vesâir suretle firar etmek imkânı yoktur. Ancak daha önce... Eğirdir'den Akşehir'e kadar sevk edilen bir-iki kâfile Rumlar arasında firar edenlerin olabileceği muhtemeldir. Eğirdir'den firar edememeleri için gerekli tedbirlerin uygulanmakta olduğunu"²³⁴ söyledi. Bu şekil alınan tedbirlerle Isparta'dan Sarayönü'ne ve Eğirdir'in Nis adasına yapılan Rum ve Ermeni nakilleri, Mutasarrıf Refet Bey zamanında ve ondan sonra Mutasarrıf olan Fâik Bey zamanında devam etti. Süleyman Sami Bey hatıratında, bu nakil konularına değinirken, Refet Bey'in,

²²⁹ ATASE Arş., KI: 313, D: 55, Fh:34.

²³⁰ ATASE Arş., KI: 313, D: 55, Fh:35.

²³¹ ATASE Arş., KI: 313, D: 55, Fh:31.

²³² ATASE Arş., KI: 313, D: 55, Fh:38-1.

²³³ ATASE Arş., KI: 797, D: 36, Fh:11-3.

²³⁴ ATASE Arş., KI: 797, D: 36, Fh:16-4.

“Rumların Konya’ya sürülmesi emr olunduğu halde, bu emirleri savsakladığını, karşılarında pek yakını bulunan bazı Rumlar aracılığıyla bir-ikiyüzbin banknot ve çokça halı aldığına dair söylentilerin yaygınlaştığından”²³⁵ bahsediyor. Ancak vesikalarda Refet Bey’in bu sevk sırasında olumsuz davranışlarının olduğuna dair en ufak bir işarete rastlanmayışı, hakkında söylenen yukarıdaki ifadeleri ihtiyatla karşılamak ihtiyacını ortaya çıkarıyor.

Yine Süleyman Sami’nin anlattığına göre, Refet Bey’den sonra Mutasarrıf olan Faik Bey, göreve başladığının ertesi günü (14.5.1921), verilen emir gereğince, çocuklar, hastalar ve yaşlılar dışında 16-65 yaş arası Rumların tümünü Konya’ya sevk etmeye başladı. Rumların giderken sattıkları eşyanın hemen hepsini Ispartalı Müslümanlar daha yüksek fiyatlarla satın aldılar. Bu suretle, eski dostluklarına vefa gösteren Müslümanlara Rumlar, müteşekkir ve minnettar kalmışlardır. Bunlar gittikleri yerlerden Isparta’daki dostlarıyla mektuplaştılar, para vs. ihtiyaçları yine Müslüman dostları tarafından sağlandı.²³⁶

5.3. Bazı Eşkîya Faaliyetleri, İsyanlar ve Alınan Tedbirler

5.3.1. Sütçüler ve Civarındaki Çete Faaliyetleri

TBMM’nin açılmasını takip eden aylarda, iç ve dış kışkırtmaların da etkisiyle pek çok yerde başkaldırı ve çete faaliyetleri artmaya başlamıştı. Bu olaylar genellikle görünüşte Ankara hükûmetinin cephe için asker celbine karşı çıkmak şeklinde başlıyor idiye de aslında arka planda Millî Mücadele’yi baltalamak isteyen güçlerin tahrik, destek ve himayesi ile yayılıyordu. Tabii ki, otorite boşluğundan faydalanıp soygunculuk hırsızlık yapmak isteyenler için de bu ortam bir fırsattı. Özellikle çete faaliyetlerine uygun olan dağlık bölgelerde hükûmet karşıtı olaylar daha da artıyordu. Sütçüler bölgesi coğrafi olarak haydutlara avantaj sağlayan özellikte idi. 1920 Haziran’ı sonu veya Temmuz başlarından itibaren bu bölgede çete olayları görülmeye başlandı. Bu olayların yayılması üzerine, Mıntıka Komutanı sıfatıyla Burdur Askeralma Bölge Başkanı Miralay Vâcid tahkikat yaptı ve sonucu bir rapor halinde 12. Kolordu Komutanı’na sundu. Kor. Komutanı Fahreddin Bey, ilgili raporlarla birlikte durumu, 7 Temmuz’da Ankara’da Müdafaa-i Milliye Vekâleti’ne arz ederek bu konuda vekâletin emirlerini bekledi.²³⁷

Diğer ilgili makamlarla yazışmalar çerçevesinde hemen tedbir alınmamış olmalı ki, bir ay içerisinde bölgedeki eşkîya olayları gittikçe yoğunlaştı. Genellikle asker kaçaklarından oluşmuş çeteler, Kuvâ-yı Milliye için asker celb ve sevkini önlemeye çalışıyorlardı. Burdur Kalem Reisi ve Mıntıka Komutanı Vâcid Bey’in 12. Kor. Komutanı’na “acele” olarak gönderdiği şifreden anladığımızı göre, asker celb ve cemini güçleştirmek için Sütçüler’in Koçular köyünde, muhtemelen Ağustos’un (1920) ilk haftasında, jandarma müfrezesine silahlı bir saldırı oldu. Kısa sürede bu çete faaliyetleri Kesme ve Kartoz

²³⁵ Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne*, s. 374.

²³⁶ Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne*, s. 379.

²³⁷ ATASE Arş., KI:787, D: 12, Fh: 13.

köylerine de sıçradı.²³⁸ Olaylar büyümeden bunların yakalanması için hemen Eğirdir'de Jnd. Tğm. Cemal komutasında²³⁹ bir müfreze hazırlandı. Müfrezenin takviyesi için Isparta Jandarma Taburu'ndan süvari ile 3 sandık cephane Eğirdir'e gönderildi.²⁴⁰ Daha sonra Isparta Mutasarrıfı, 8 Ağustos'ta Burdur Askeralma Bölge Başkanı ve Mıntıka Komutanı Vâcid Bey'e gönderdiği bir şifrede, bölgenin tabiat şartlarından bahsederek, eşkıyanın yakalanması için bu kuvvetin yetersiz kalacağını ve ikiyüz kişilik bir nizâmî kuvvetin sevkinin uygun olacağını yazdı. Bunun üzerine Vâcid Bey, Isparta ve Eğirdir askerlik şubelerine, jandarma ve Heyet-i Milliye efradından iki müfreze düzenleyerek, müfrezeleri Isparta Jandarma Komutanlığının emrine vermek suretiyle, hemen eşkıyayı yakalamak için harekete geçmelerini emretti. Antalya Mevki Komutanı'ndan da subay komutasında bir müfreze gönderilmesi istendi.²⁴¹ Öte yandan Vâcid Bey, 11 Ağustos'ta, tenkil kuvvetinin daha güçlü olması için Beyşehir ve Seydişehir'den takviye kuvvetlerinin Sütçüler'de müfreze komutanına katılması hususunda ilgililere emir vermesini Kor. Komutanı'na arz etti.²⁴² Anlaşılacağı üzere Sütçüler bölgesindeki haydutlar küçümsenecek boyutta değil idi. Bu yüzden yeteri düzeyde ciddi kuvvetlerle takip müfrezesi hazırlandı.

Haydutları yakalamak için görevlendirilen müfreze, gerekli arama ve takibe başladı ve 6 gün içinde Koçular, Yaka Afşar ve Yaka köyleri²⁴³ arandı. Bu aramada 36 asker kaçağı, 2 Alman mavzeri, 1 kasatura ve 20 adet fişek ele geçti. Ayrıca bu takiplerde, yukarıda bahsi geçen Koçular köyünde jandarmaya saldırı olayı ile ilgili olarak, Yaka Afşar köyünden Ali oğlu Ramazan yakalandı. Aynı olay ile ilgili bulunan ve kaçan Veli oğlu Mustafa ile Musa oğlu (Musu oğlu?) Hüseyin'in takibine de devam edildi.²⁴⁴ Fakat bir-iki gün içerisinde bu iki kişi yanlarındaki 2 martin ve 470 fişekle birlikte müfrezeye teslim oldular. Yine bu kişilerin arkadaşı olan Şükrü adında bir kişi de Eğirdir Askerlik Şubesine teslim oldu.²⁴⁵

Bu çeteleri takip harekâtında Ispartalı Mahmut Efe de yirmi süvari ile görev almıştı. Bir müddet sonra, muhtemelen Eylül'ün ikinci haftasında, sona eren eşkıyayı bastırma harekâtında toplam altmış asker kaçağı ile yirmibeş kadar silah ele geçmiş oldu. Bu kaçaklar Eğirdir Askerlik şubesine teslim edildi. Ancak şubede bu kişilerin tutulmasında önlemlerin yetersizliği sebebiyle, bunların Burdur'a gönderilmeleri uygun görüldü. Firariler trenle Burdur'a gönderilirken, Eğirdir istasyonundan çıkar çıkmaz, Trenin Miskinler yokuşunda yavaşlamasından faydalanarak mevcut bazı silahları da ellerine geçirmek suretiyle kaçtılar. Memduh Bey (Efe?) komutasında, jandarmalardan ve şube

²³⁸ ATASE Arş., KI:787, D: 12, Fh: 57.

²³⁹ ATASE Arş., KI:790, D: 21, Fh: 30.

²⁴⁰ ATASE Arş., KI:787, D: 12, Fh: 57-2.

²⁴¹ ATASE Arş., KI:787, D: 12, Fh: 57-2, 57-3.

²⁴² ATASE Arş., KI: 787, D: 12, Fh: 57.

²⁴³ Bu köyler günümüzde Aksu ilçesine bağlıdır.

²⁴⁴ ATASE Arş., KI: 787, D: 12, Fh: 61.

²⁴⁵ ATASE Arş., KI: 787, D:12, Fh: 57-6

efradından oluşan bir takip kuvveti firarileri yakalamak için hareket etti.²⁴⁶ Tahminen 12 veya 13 Eylül'de Memduh Bey müfrezesi ile başlarında Kosad Mehmed'in bulunduğu firari grubu, Sütçüler'in Kökmüş Ova (Göğmüş veya Gümüş Ova) adıyla bilinen mahallinde temasa geçti ve çatışma başladı. Çatışmada müfrezeye ait 25 mavzer isyancıların eline geçmiş olup,²⁴⁷ jandarmalardan ve şube efradından 8 asker yaralandı.²⁴⁸ Kor. Komutanı Fahreddin Bey, olayı öğrenir öğrenmez Isparta Mutasarrıfı'ndan bilgi istedi.²⁴⁹ Mutasarrıf Refet, Fahreddin Bey'e gönderdiği cevapta özetle: "esasen nereden ve ne suretle gönderildiği bilinmeyen bu Memduh Bey, nahiyeye kötü tanınmış, soyguncu biri olduğundan, Eğirdir Kaymakamı ve Jnd. Bl. Komutanı'nın bu adama kuvvet verip görevlendirmeleri uygun olmadığından, haklarında takibat açıldığını" söyledi. Ayrıca Refet Bey telgrafının sonunda, Sütçüler olaylarının ortaya çıkmasını Eğirdir Kaymakamı'nın ve Jnd. Bl. Komutanı'nın zayıf idare ve uygulamalarının sebep olduğunu ifade ederek, bu kişilerin buradan alınarak yerlerine; "imani kuvvetli, güçlü bir kaymakamla, Jnd. Bl. Komutanı tayini için Dâhiliye Vekâletine müracaat ettikleri"ni bildirdi.²⁵⁰ Görüleceği üzere, o günlerdeki Eğirdir Kaymakamı pasif biri idi.

Mahalli mülki idarecilerin yetersizliği yüzünden takip eden günlerde, yeni çetelerin katılmasıyla, Sütçüler ve civarındaki eşkiya olayları gittikçe arttı. Üstelik tam bu sıralarda patlak veren Delibaş İsyanı'nın adı geçen bölgeye yayılmasından endişe ediliyordu. Şefik (Aker) Bey'in Eğirdir'den 20/21 Kasım'da 12. Kor. Komutanı'na gönderdiği harp raporundan anlaşıldığına göre, Delibaş İsyanı'nı tenkille görevlendirilmiş olan Demirci Mehmet Efe'nin de katılmasıyla, Sütçüler ve civarında genişçe bir temizlik harekâtına girişildi. Bu harekât sırasında isyancılardan Batlam'ın Hâfız kırk kadar avanesiyle Antalya'nın Gebiz nahiyesi istikametine kaçmak zorunda kaldı. Yakalanmaları için peşlerinden bir müfreze gönderildiği gibi, Antalya istikametinden de takibi için Antalya Bölge Komutanı'na yazı yazıldı. Diğer eşkiya elebaşlarından Koçnak ve Mevlüt cephede vazife görmek üzere avaneleriyle birlikte millî kuvvetlere katıldı.²⁵¹ Öte yandan Süleyman Sami'nin bildirdiğine göre, Beğdili köyünden Mevlüt ve aşiretten Kosad Mehmet daha sonra Isparta İstiklâl Mahkemesince idam

²⁴⁶ ATASE Arş., KI: 790, D: 21, Fh: 30.

²⁴⁷ ATASE Arş., KI:790, D: 21, Fh: 22.

²⁴⁸ ATASE Arş., KI:790, D: 21, Fh: 30.

²⁴⁹ ATASE Arş., KI:790, D: 21, Fh: 22.

²⁵⁰ ATASE Arş., KI:790, D: 21, Fh: 30-1; Gerçekten de Memduh Bey, halk arasında iyi bir kişi olarak tanınmıyordu. Harbiye Nâzırı Cemal Paşa, Eğirdir'den gelen bir kişinin ifadesine dayanarak 26.11.1919'da 12. Kor. Komutanı'na şu telgrafi gönderdi: "Bundan altı gün önce Eğirdir'den gelen bir zatın ifadesine nazaran, cinayetle suçlanan ve tutuklu iken Kuvâ-yı Milliye tarafından tahliye edilen Bucak nahiyesi eski müdürü Memduh Bey, Eğirdir'e gelmiş ve Heyet-i Milliye'ye karşı isyan ederek, köylülerden altın alarak 6000 lira tahsil etmiştir. Heyet-i Milliye korkularından evlerinde kalmışlardır. Eğirdir kasabası perakende çetelerin, Nazilli'nin ve Sivas'ın tazyiki altında çok perişan bir halde imişler. Bu babda gerekli araştırma icrasıyla bu kabil uygunsuzlukların önlenmesini rica eylerim." (ATASE Arş., KI: 303, D: 17, Fh: 72). Durumdan gereği için 4. Kor. Ahz-ı Asker Heyet-i Riyasetine de bilgi verildi (ATASE Arş., KI: 303, D: 17, Fh: 72-1).

²⁵¹ ATASE Arş., KI: 794, D: 38, Fh: 91

cezasına çarptırıldılar.²⁵² Sütçüler olaylarının en baş tertipleycisi olan Sütçüler eşrafından Ali Bey, millî kuvvetlere katılmak istemişse de bu isteği kabul edilmemiştir. Adı geçen kaçmasından dolayı evi ve değirmeni yıktırılmıştır. Daha sonra Ali Bey'in tekrar müracaatı ve Koçnak ile Mevlüt'ün ricaları üzerine, "ancak Isparta Hükûmetine duhûlet eylemesi ve müfrezece kabul edilmeyeceği" cevabı verilmiştir. Bu arada yine Sütçüler, Gebiz ve Bucak nahiyelerinde öteden beri asayiş tehdit eden, ancak o andaki olaylara karışmamış olan Zümreoğlu aşireti de yapılan daveti kabul ederek Kuvâ-yı Milliye katılmıştır.²⁵³ Çeteleri yakalamakla görevlendirilen kuvvet Sütçüler'e girdiği sırada, uzun zamandan beri burada oturmakta olan -Hafız İbrahim'in Pavlu (Sütçüler) nahiyesi sarp dağlarına gelerek buralardaki halkı içten içe Millî Mücadele aleyhine işlemiş kimse olarak tanımladığı- Em. Bnb. Alâeddin²⁵⁴ ve Yzb. Nafiz, Sütçüler'den kaçtılar. Güney Cephesi Komutanı Refet Bey, 29 Kasım'da 12. Kor, Komutanı'na bir şifre göndererek durumlarından sürekli şüphe edilen bu kişilerin tutuklanmalarını istedi.²⁵⁵ Fahreddin Bey de gereği için Afyonkarahisar Merkez Komutanlığına emir verdi.²⁵⁶

Böylece Sütçüler ve civarında asayiş tehdit eden çeteler yakalanınca veya dağıtılınca, Sütçüler'de bulunan Demirci Mehmet Efe, müfrezesiyle 19/20 Kasım'da (1920) buradan ayrıldı.²⁵⁷ Bir daha Sütçüler ve civarında eşkıya olayları görülmedi.

5.3.2. Köpekçi Mevlüt Çetesi

Sütçüler ve civarında türeyen çetelerin tenkilleri veya millî kuvvetlere katılımından sonra, bölgede uzun bir süre Kuvâ-yı Milliye zarar verici önemli mahiyette eşkıyalığa rastlanmadı. Fakat zannediyoruz 1921 ortalarından itibaren Gelendost-Afşar mıntıkasında asayiş bozan çeteler ortaya çıkmaya başladı. Bunların içinde Isparta millî teşkilatını ve bölgedeki diğer askerî ve mülki idarecileri en çok uğraştıran "Köpekçi Mevlüt Çetesi" idi. Hafız İbrahim, Şarkikaraağaç Kaymakamı'na yazdığı yazılarda, Köpekçi Mevlüt ve arkadaşlarının, eşkıyalık yolunda harcanmaktansa, cephede düşmanla çarpışmalarını sağlamak için, gerekli teşebbüslerde bulunmasını istedi. Bahsi geçen Kaymakam 4.7.1921'de Afşar'da bulunan Isparta Milletvekili Hafız İbrahim ve Sâlih Beyler'e gönderdiği cevabi yazıda; Köpekçi Mevlüt Çetesinin faaliyetlerini kesinlikle önleyeceğini belirttikten sonra, bu çetenin düşmana karşı kullanılmasını sağlamak hususundaki fikirleri çok uygun buldu. Ancak, bu gibilerin gönderildikleri kıtadan tekrar firar etmeleri, hükûmeti zor duruma ve yeniden tâkibâta sevk edeceğinden bu konuda Hafız İbrahim'in garantisini istedi.

²⁵² Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne*, s. 369

²⁵³ ATASE Arş., KI: 794, D: 28, Fh: 91.

²⁵⁴ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 202.

²⁵⁵ ATASE Arş., KI: 797, D: 36, Fh: 13-8.

²⁵⁶ ATASE Arş., KI: 797, D: 36, Fh: 13-8.

²⁵⁷ ATASE Arş., KI: 704, D: 28, Fh: 91.

Bu çete hakkında daha sonra ne gibi gelişmeler olduğu bilinmemektedir. Ancak, Mahmut Efe'nin, Şarkikaraağaçlı Hasan Hüseyin Efe'nin, Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin girişimleriyle bu şekilde millî kuvvetlere katılımı sağlandığı hatırlanacak olursa, Köpekçi Mevlüt Çetesinin de yapılan teşebbüslerle haydutluğu bırakıp cepheye katılmış olabileceği kuvvetle muhtemeldir.²⁵⁸

5.3.3. Senirkent-Uluborlu Yöresindeki Çeteler

Şarkikaraağaç ve Yalvaç'ta Delibaş İsyanı'nın etkilerinin görüldüğü bulanık ortamda, Uluborlu- Senirkent bölgesinde durumu fırsat bilip, Kuvâ-yı Milliye adını kullanarak çevrede soygun, gasp ve her türlü kötülüğü yapan Dede İbrahim Çetesi adıyla haydut sürüsü türedi²⁵⁹. Bunlar, Uluborlu- Senirkent bölgesinde asayışı ciddi olarak tehdit ediyorlardı. O günlerde Nahiye Müdürü olan Ahmet İhsan (Kılıç) Bey, Nahiyedeki Karakol Komutanı Mustafa Çavuş, Jandarma Mehmet ile Senirkent'in cesur gençlerinden 10 süvari ve 10 piyadeden oluşturduğu kuvvetle Dede İbrahim Çetesini Afyonkarahisar'a kadar takip ederek 13 kişilik çete üyelerini etkisiz hale getirip, adalete teslim etmiştir. Nahiye Müdürü ve yanındaki milis kuvveti, 18 Ekim 1919 günü Senirkent'e gelişlerinde sevgi gösterileri ile karşılanmıştır. Çetenin, daha önce haksız olarak gasp ettiği mallar sahiplerine geri verilmiştir.²⁶⁰

Takip eden yıllarda Senirkent-Isparta bölgesinde adı duyulan çetelerden birisi de Seniçbeyli²⁶¹ Kara Mehmet çetesidir. Seniçbeyli Kara Mehmet ve arkadaşları, birçok vatandaşı öldürmek, soygunculuk yapmak suretiyle halkı korku ve dehşet içinde bırakmışlardı. O sırada Nahiye Müdürü olan Atabeyli Hamdi Bey, Belediye Başkanı Mehmet Alan ve arkadaşları çok gizli olarak hazırladıkları bir plan sayesinde, bu eşkıya grubunu Senirkent'te bir evde pusuya düşürülerek etkisiz hale getirdiler. Önceki Nahiye müdürü Ahmet İhsan'ın ifadeleriyle; bu olay ülke çapında büyük yankılar uyandırmış, Senirkentlilerin cesaret ve kahramanlıklarını bir kere daha ortaya koymuştur. Bu işte hizmeti geçenlerden Nahiye Müdürü Hamdi Bey, Belediye Kâtibi İdriszade Ali Efendi, Uluborlu Jandarma Karakol Kumandanı Şükrü Çavuş ödüllendirildiler. Dönemin Dâhiliye Vekili Recep Bey (Peker), Belediye Reisi Mehmet Alan'a gönderdiği 20 Aralık 1924 tarihli yazı ile Isparta ve havalisinin asayişini ihlal eden Seniçbeyli şaki Kara Mehmet ve avanesinin derdest ve tenkillerini temin hususundaki özel mesailerinden dolayı takdirlerini sunmuştur.²⁶²

²⁵⁸ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 203.

²⁵⁹ A. İhsan Kılıç, "Millî Mücadele", (19), *Hür Senirkent*, 20 Aralık 1958.

²⁶⁰ A. İhsan Kılıç, "Millî Mücadele", (6-7), *Hür Senirkent*, 20, 27 Eylül 1958.

²⁶¹ Seniçbey, günümüzde Eğirdir ilçesine bağlı bir köydür.

²⁶² A. İhsan Kılıç, "Millî Mücadele", (15), *Hür Senirkent*, 22 Kasım 1958.

5.3.4. Delibaş İsyanı'nın Bölgedeki Tesirleri

Delibaş Mehmet adında bir isyancı, 500 kadar asker kaçağını başına toplayarak 2/3 Ekim 1920 gecesi Çumra'yı bastı. 3 Ekim sabahı da Konya'ya girdi ve hükûmete el koydu ve Konya'da terör estirdi.²⁶³ İsyancıların üzerine gönderilen Refet (Bele) komutasındaki hükûmet kuvvetleri 6 Ekim'de Konya'yı isyancıların elinden kurtardı. İsyancıların çoğu Konya'dan kaçtılar. Bunların bir kısmı Koçhisar, Akseki, Bozkır ve Manavgat yönüne giderken, bir kısmı Afyonkarahisar ile Konya arasına²⁶⁴ bazıları da Isparta bölgesine dağıldılar.

Isparta bölgesinde Şarkikaraağaç, Yalvaç ve Eğirdir civarında isyanın etkileri görüldü. Şarkikaraağaç'ta eşkiyadan Harmancıoğlu Mehmet birtakım avanesiyle âsilere katıldı. Hafız İbrahim Bey, hatıralarında, "Şarkikaraağaç'ta bazı kimselerin cahillikleri sebebiyle, ne olacağını idrak edemeyerek bunlara katıldığını 'hakk-ı hilafet' namıyla teşkil ettikleri bir komisyon vasıtasıyla telgrafhaneyi işgal ettiklerini ve Isparta ile irtibatı keserek Konya ile haberleşmeye başladıklarını... Müftü Hacı Ahmet Efendi gibi fedakâr bir zata ve etrafındaki Kuvâ-yı Milliye taraftarlarına hakaret ve saldırılarda buldukları söylemektedir."²⁶⁵

Bu günlerde bölgedeki askerlik şubelerinin de en önemli problemi, Delibaş isyanı ile uğraşmak olmuştur. Şarkikaraağaç Askerlik Şubesi Başkanı Ziya, 14 Ekim 1920 gecesi bağlı bulunduğu Akşehir Askeralma Bölge Başkanlığına gönderdiği raporda; İsyancıların Dinek köyünde bulduklarını, bir gün sonra gönderdiği raporda da Dinekli Harmancıklı namındaki kişinin (Hafız İbrahim'in bahsettiği Harmancıoğlu Mehmet olmalı) 15 atlı ve 10 yayadan oluşan eşkiya takımıyla Şarkikaraağaç'a geldiğini üzerlerinde bulunan boş heybe ve çuvalardan asıl amaçlarının yağmacılık ve soygun olduğunu ve 1 saat içinde şehirden Dinek yönüne ayrıldıklarını yazmıştır. Yine aynı raporda; Ali Çavuş ve İbrahim Hoca adındaki haydutların Kireli civarında adam topladıkları, Şarkikaraağaç- Beyşehir arasında dolaştıkları, her an gece-gündüz üzücü olayların eksik olmadığı ifade edilerek, bu tür eşkiyanın takibi için muntazam takviye kuvvet gönderilmesi istenmiştir.²⁶⁶ Şarkikaraağaç- Beyşehir bölgesinde asayiş tehdit eden isyancılar, isyan sahalarını Yalvaç ve Eğirdir istikametlerine genişletmeye başlamışlardı. İsyancılar Eğirdir'in bazı köylerini ele geçirerek Karabağlar köyüne kadar geldiler.

²⁶³ İsyancılara esir düşerek, isyancıların Konya'daki zulümlerini bizzat yaşayan Hakimiyet-i Milliye gazetesi muhabiri Ensari Bülent Beyin hatıraları, o günleri anlamak bakımından çok önemlidir. Bkz., Serpil Sürmeli, "Konya Delibaş Mehmet İsyanı Sırasında İsyancılar Esir Düşen Hakimiyet-i Milliye gazetesi muhabiri Ensari Bülent Beyin Hatıraları", Atatürk Üniv., *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, 2012, C.1, Sayı:1, s. 111-135

²⁶⁴ *Nutuk*, C. 2, s. 662.

²⁶⁵ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 203-204.

²⁶⁶ Köstüklü, *Şifre-i Mevrude Defteri*, s. 40, 155, 157.

Bu günlerde Yalvaç da tehlike altında idi. Nitekim Akşehir Askeralma Bölge Başkanı 9 Ekim akşamı, Afyonkarahisar'da bulunan 12. Kor. Komutanı'nı telefonla arayarak, bu akşam Yalvaç kazasının da şüpheli bir hâl aldığını, Kaymakam'ın hastalandığını ve devriye çıkarılmak istenen jandarmaların firar ettiğini, herkesin korku içine düştüğünü ve muhtemelen Yalvaç'ın da bu gece isyancıların eline geçeceğini, haber verdi. Fahreddin Bey de aynı konuşmada Askeralma Bölge Başkanına; Akşehir'de kuvvetli ve uyanık olmasını, şüpheli görülen şahısları Afyon'a göndermesini söyledi. Kor. Komutanı Fahreddin Bey, aynı akşam Ankara'da Genelkurmay Başkanına ve Eskişehir'de Batı Cephesi Komutanı'na bir telgraf çekerek, bu telefon görüşmesini anlattı ve bu gibi kazalarda isyancıların gelmesinden ziyade, bazı eşrafın asker kaçaklarıyla birleşmesinde endişe duyduğunu, isyanın Uluborlu'ya da yayılabileceğini arz etti.²⁶⁷ Bölgeden sorumlu 4. Kolordu Askeralma Heyet Başkanı Miralay İsmail de 12 Ekim'de Akşehir Kalem Riyasetine (Askeralma Bölge Başkanına) gönderdiği yazıda; askerlik şubelerinin bölgede asker temini ve asayişten sorumlu olduğunu belirterek, Konya hadisesinin (Delibaş İsyanı'nın) bölgeye yayılmasının sebeplerini sormuştur.²⁶⁸ Öyle anlaşılıyor ki, bölgedeki en üst makamların gelişmelerle yakından ilgilenmesi hatta endişe duyması, Delibaş İsyanı'nın küçümsenmeyecek boyuta ulaştığını göstermektedir.

Nitekim bütün bu endişeleri doğrular nitelikte olaylar büyümekte idi. Bu günlerde Yalvaç'a 66 km. uzaklıkta bulunan Senirkent'te de tedirginlik başlamıştı. O günleri yaşayan Senirkent Nahiye Müdürü Ahmet İhsan (Kılıç) duyduklarını ve yaşadıklarını hatıralarında şöyle dile getiriyor; "Delibaş Mehmet'in geçtiği yerlerden de birçok hapisane kaçkınları kendisine katılmıştı. Bunlar, korkunç bir çığ halinde Konya hükümet kuvvetlerine saldırmışlar, cinayet, yağma ve tahripler vücuda getirmişlerdi. Konya'dan sonra Akşehir'e gelinceye kadar güzergâhtaki kasabaları da bir hayli hırpalamışlardı. Akşehir'den Yalvaç'a gelecekleri haberi üzerine memurlar kazadan ayrılmışlar; Yalvaç Kaymakamı Murat Nihat Bey, Jandarma Kumandanı ve Hoyran Nahiye Müdürü Ahmet Tevfik Bey de Senirkent'e gelmişlerdi. Delibaş Mehmet sergerdesi iki gün sonra Yalvaç'a girmiş, yağma ve talan yapmıştı. Senirkent'e gelen Kaymakam ve arkadaşları nahiye eşrafından Hacı Molla ve Hacı Veli Efendiler tarafından misafir ve istirahatları temin edilmiş; maiyetleri de yukarı mahalledeki tekke odalarına yerleştirilmişti. Delibaş Mehmet'in Yalvaç'taki bu iğrenç hareketlerinden sonra niyet ve hedefinin Senirkent'e yönelik olduğu duyuldu. Derhal kasaba ve köylerin ileri gelenleri toplanıp savunma tedbirleri alındı. Silah kullanmasını bilen fedakâr fedailerden milis kuvvetleri oluşturuldu. Gece gündüz nöbet beklendi ve gerekli yerlere pusular kuruldu. Delibaş Mehmet, Senirkent'e saldırmaktan vazgeçerek Eğirdir'e geçti, adamlarından bir kısmını da Şarkikaraağaç'a gönderdi. Senirkent, aldığı tedbirler ve cesareti sayesinde bu sıkıntıdan kurtulmuş oldu."²⁶⁹ Kısaca belirtmek gerekirse, Şarkikaraağaç- Yalvaç- Eğirdir mıntığında isyan gittikçe yayılmaktadır.

²⁶⁷ ATASE Arş., KI: 558, D: 15, Fh: 790; KI: 790, D: 21, Fh: 90.

²⁶⁸ Köstüklü, *Şifre-i Mevrude Defteri*, s. 148.

²⁶⁹ A. İhsan Kılıç, "Millî Mücadele", (4), *Hür Senirkent*, 6 Eylül 1958

Delibaş İsyanı'nı bastırmakla görevlendirilmiş olan Refet (Bele) Bey, bu sırada Beyşehir'de bulunuyordu. Dinar'da bulunan Demirci Mehmet Efe'ye, derhal Isparta üzerinden isyan bölgesi Eğirdir ve Şarkikaraağaç üzerine hareket etmesi emrini verdi. Öte yandan Kadınhan, Çiğil ve Yalvaç istikametine de Yarbay Osman kuvvetlerinin gönderilmesi uygun görüldü.²⁷⁰ Bu şekilde Isparta sancağı sınırlarındaki isyancıların iki koldan kısıpaca alınarak bastırılmaları planlandı.

Dinar'da Demirci'nin refakatinde Miralay Şefik (Aker) Bey de bulunuyordu. Şefik Bey'in, 10 Ekim'de Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne gönderdiği yazıda belirttiği gibi 9/10 Ekim gecesi Demirci Efe kuvvetlerinden iki kafile trenle Isparta'ya gönderildi. Ertesi gün sabahleyin bir kafile daha yola çıktı. Böylece 500 mevcutlu tenkil kuvveti Eğirdir ve Şarkikaraağaç üzerine hareket etmek için, 10 Ekim günü Isparta'da toplandı. Şefik Bey, bu müfrezenin bir cebel topu ve bir makineli tüfekte takviye edilmesini 12. Kor. Komutanı'na arz etti.²⁷¹ Ayrıca bu kuvvete Ispartalı Mahmut Efe müfrezesi de katıldı.²⁷² İki gün içinde hazırlıkların tamamlanmasıyla Miralay Şefik Bey ve Demirci Mehmet Efe 12 Ekim akşamı Eğirdir'e geldiler. Kuvvetleri 300 piyade ve 300 süvari idi. Ayrıca bir top ve bir makineli tüfek, Eğirdir'e 13 Ekim'de ulaşmak üzere, Denizli'den gönderilmişti.²⁷³ Bu kuvvetlerden başka, gerinin emniyeti için 150 mevcutlu bir kuvvet Isparta ve havalisine bırakılmıştı.²⁷⁴ İsyanı bastırmak için yapılan bütün bu hazırlıkların personel, silah ve mühimmat olarak büyüklüğü, bölgedeki isyan hareketinin küçümsenmeyecek boyuta ulaştığını göstermektedir.

Eğirdir'e gelindiği günün akşamı, yapılan kısa bir soruşturmada sonra isyancılarla ilişkisi olduğu anlaşılan başta Eğirdir Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurucularından Müderris Kuş Hoca ve mahkeme kâtibi Sabri Efendi olmak üzere diğer işbirlikçiler yakalandı. Demirci Efe ertesi gün sabah namazı vaktinde, aralarında Hacı Devirhanzade İsmail Ağa ve tüccardan Abdullah Efendi olduğu halde,²⁷⁵ bunları cezalandırdı. Suçlu bulunanlardan Hacı Eşref Ağa'nın konağı ve idam edilenlerin evleri aranarak yağma edildi. Miralay Şefik Bey yağma ve çapulculuk hareketlerini onaylamadı ve bu konuda Demirci'yi uyardı.²⁷⁶ Ertesi gün 16 Ekim'de Miralay Şefik ve Demirci Efe 400 kadar süvari ve 300 piyade, top ve makineli tüfeklerle donatılmış kuvvetle, Gelendost yoluyla Şarkikaraağaç'a geldi.²⁷⁷ Demirci Efe, burada da temizlik harekâtına hemen başladı. Arama kolları 14 köyü basarak isyancıların elebaşlarından Harmancıoğlu ve avenesiyle 200'den çok asker

²⁷⁰ *Nutuk*, C. 2, s. 662.

²⁷¹ ATASE Arş., KI: 558, D: 15, Fh: 54.

²⁷² Selek, *İstiklâl Harbi*, s. 885.

²⁷³ ATASE Arş., KI: 797, D: 36, Fh: 4-7.

²⁷⁴ ATASE Arş., KI: 558, D: 15, Fh: 54, 3. Madde.

²⁷⁵ TBMM GCZ, C. 2, s. 882; Adı geçen bu kişiler Heyet-i Nâsiha'nın Eğirdir'e gelişinin hemen akabinde kurulan Eğirdir Hürriyet ve İtilaf Fırkası kurucularından idiler. (Bozkurt, *Ulusal Kurtuluş*, s. 67.)

²⁷⁶ Selek, *İstiklâl Harbi*, s. 885; s. Sami, *Kuruluşunda Bugüne*, s. 367-368.

²⁷⁷ Şarkikaraağaç Askerlik Şubesi Başkan Vekili Mehmet Ali'nin 16.10.1920 tarihli raporu. Köstüklü, *Şifre-i Mevrude Defteri*, s. 162.

kaçağını yakaladılar.²⁷⁸ Demirci Efe, Harmancıoğlu ve yakın adamlarını en ağır şekilde hemen cezalandırdı. Ayrıca tüccar ve halktan isyancılarla iş birliği yaptıkları gerekçesiyle 9 kişi daha idam edildi.²⁷⁹ Olayla ilgili görülen birçok kişi de İstiklâl Mahkemesine verildiler.²⁸⁰ Şarkikaraağaç Askerlik Şubesi Başkan Vekili Mehmet Ali 17 Ekim’de Akşehir Askeralma Bölge Başkanlığına gönderdiği raporda; Demirci Mehmet Efe’nin gelmesiyle asker celbi ve ikmal işlerine kötü etki yapan sebeplerin ortadan kalktığını, yani isyanın bastırıldığını arz etti.²⁸¹ Bu sırada, cephe için Akşehir’e gönderilmek üzere hazırlanan 4 araba ve 100 kadar hayvana da- şubenin bunların Akşehir’e gönderileceğini söylemesine rağmen- “Akşehir Kalemi başka şubelerden eksikliğini tamamlasın” cevabı ile Efe tarafından bunlara el konulmuştur.²⁸² Bunun gibi benzer örneklerde görüldüğü üzere, Demirci Efe’nin bu tenkil harekâtı sırasında keyfi ve katı uygulamaları dikkat çekiyordu.

Demirci Mehmet Efe kuvvetleri bundan sonra Beyşehir’e yöneldi. Yol boyunca da temizliğe devam olundu. Beyşehir’in Yenişehir nahiyesinde bulunan bir isyancı grubu Demircinin müfreze komutanlarından Ragıp Bey’e kendi istekleriyle teslim oldular.²⁸³ Beyşehir’de Albay Refet kuvvetleriyle birleşen Efe, buradan ayaklanma merkezlerinden birisi olan İbradı ve Akseki’ye hareket etti. Demirci İbradı’da²⁸⁴ ve Akseki’de de fazla soruşturmadan, haklı-haksız bazı kişileri hemen cezalandırdı.²⁸⁵ Bu mıntıkaldaki isyancılar etkisiz hale getirildikten sonra 4 Kasım’da Antalya’ya varıldı. Fakat tehlike daha çok kuzeyde olduğundan Demirci Mehmet Efe, tekrar Isparta istikametine döndü.²⁸⁶ Bu süreçte, Demirci Mehmet Efe’nin, gerekli hukuki inceleme yapılmadan ani kararlar alıp uygulaması, adamlarının taşkın davranışları, isyancılara ait olduğu iddia edilen binlerce koyuna Demirci tarafından el konulması vb. davranışlar ileriki günlerde TBMM gündemine de taşındı.²⁸⁷

Delibaş İsyanı’nın etkilerinden olarak ortaya çıkan ve yukarıda ilgili konuda bahsedilen Sütçüler civarındaki çeteler de bu sırada etkisiz hale getirildi ve müfreze 20 Kasım’da Eğirdir’e geldi. Demirci kuvvetleri ertesi gün 21 Kasım’da Isparta’ya gitti. Demirci Efe buradan, TBMM Reisi Mustafa Kemal’e bir telgraf çekerek, yaptığı harekât hakkında bilgi arz etti. Böylece Eğirdir ve Şarkikaraağaç mıntıkası isyancılardan temizlenmiş oldu.²⁸⁸

²⁷⁸ Esengin, *Millî Mücadele’de*, s. 209.

²⁷⁹ Selek, *İstiklâl Harbi*, s. 885

²⁸⁰ Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne*, s. 368-369; Milletvekili Nâdir (Süldür), Şarkikaraağaç’ta 5 kişinin asıldığından bahsediyor (TBMM GCZ, C.2, s. 882).

²⁸¹ Köstüklü, *Şifre-i Mevrude Defteri*, s. 165.

²⁸² Köstüklü, *Şifre-i Mevrude Defteri*, s. 166.

²⁸³ Köstüklü, *Şifre-i Mevrude Defteri*, s. 188.

²⁸⁴ <http://www.ibradi.bel.tr/gecmisten-gunumuze-ibradi> (e.t. 20.06.2022)

²⁸⁵ Kemal Özkaynak, *Akseki Kazası*, Ankara: 1954, s. 56-59.

²⁸⁶ Esengin, *Millî Mücadele’de*, s. 209-210.

²⁸⁷ TBMM ZC, C. 10, 27.4.1921 tarihli görüşmeler.

²⁸⁸ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 206.

Delibaş İsyanı'nı bastırma harekâtının bir diğer yönü Akşehir- Yalvaç bölgesindeki harekât idi. Demirci Mehmet Efe'nin isyanı bastırmak için Dinar'dan Isparta'ya geldiği gün (10 Ekim), Batı Cephesi Komutanı 12. Kor. Komutanı'na Yarbay Osman Bey'in kuvvetli bir müfreze Yalvaç'ı isyancılardan kurtarması emrini verdi.²⁸⁹ Bunun üzerine Osman Bey kendi alayından (75. Alay) bir taburu 11 Ekim Pazartesi günü Akşehir üzerinden Yalvaç'a gönderdi. Kendisi de Çiğil üzerinden hareket etti.²⁹⁰ Aynı gün Kor. Komutanı Fahreddin Bey Akşehir Mevki Komutanı'na bir şifre göndererek, Akşehir'e bu sabah gelen taburun takviye edilerek en kısa yoldan Yalvaç'a gönderilmesini ve Yalvaç'ta durum düzeldikten sonra taburun tekrar Akşehir'e dönmesini emretti. Tabur, Akşehir'den ayrıldıktan birkaç saat sonra 350 kadar mevcutlu bir haydut grubu, Akşehir'in iki saat güney-batısı mesafesinde bulunan bir köyü bastılar. Adı geçen isyancı grup, çevrede topladığı asker kaçaklarıyla kuvvetini artırarak 12 Ekim saat 16.30 sularında Akşehir'e saldırdı. Güneş batımına kadar devam eden çatışma sonunda, isyancılar dağılmak zorunda kaldı.²⁹¹

Öte yandan, Yalvaç'a giren Osman Bey'in taburu Yalvaç'ı isyancılardan temizledi.²⁹² Bu sırada Yalvaç halkı da hükûmet kuvvetlerinin yanında yer aldı ve isyancıların yakalanmasında büyük hizmeti oldu. O günleri yaşayan Naci Kum, eserinde şöyle diyor; "Yalvaç halkı usâtın 336 Teşrin-i evveli 'ndeki mezbuhanâ savletlerini dahi def'ile yine hükûmete ve gaye-yi Milliyeye olan sadâkatlerini maddi fedâkarlıklarla ibraz ederek inkılap hükûmetine müzaheretini rubübiyetle kesb-i şeref eylemişler..."²⁹³ Yalvaç'ta isyancılarla çıkan çatışmada ölenlerle birlikte 60 kişi etkisiz hale getirildi.²⁹⁴ Olayla ilgili diye, 15-20 kadar zevat bu tabur tarafından Akşehir'e götürüldü. Bunlar Akşehir'de tam idam edilecekleri sırada, durumu İstiklâl Mahkemesi el koydu. Daha sonra Yalvaç'a getirilen bu kişiler, bir mahkemede suçsuz görülerek beraat ettiler.²⁹⁵

Böylece, Isparta Sancağının bazı yerlerine sıçrayan Delibaş İsyanı kısa sürede bastırılmış oldu. Delibaş isyanı ile ilgili hukuki süreç bundan sonra Isparta İstiklâl Mahkemesi tarafından yürütüldü.

5.3.5. Isparta İstiklâl Mahkemesi

Delibaş İsyanı ve yukarıda anlatılan diğer eşkıya olaylarının tenkili günlerinde Isparta'ya İstiklâl Mahkemesi gönderildi. Biga Mebusu Hamid Bey'in başkanlığında olan mahkeme, önce Şarkikaraağaç'a ve Yalvaç'a daha sonra Isparta Merkezine gelerek çalışmalarına başladı. Hatırlanacağı üzere, Demirci Mehmet Efe, Şarkikaraağaç'ta, Delibaş İsyanı ile

²⁸⁹ ATASE Arş., KI:790, D: 21, Fh: 93.

²⁹⁰ ATASE Arş., KI: 559, D: 16, Fh: 32.

²⁹¹ ATASE Arş., KI: 790, D: 21, Fh: 93-9.

²⁹² *Nutuk*, C. 2, s. 662.

²⁹³ Kum, *Yalvaç Armağanı*, Ankara: 2012, s. 96.

²⁹⁴ Köstüklü, *Şifre-i Mevrude Defteri*, s. 182.

²⁹⁵ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 207.

ilgili görülen birçok kişi, muhtemelen 16.10.1920'de Şarkikaraağaç'a gelen Isparta İstiklâl Mahkemesine verildi. Mahkeme, Şarkikaraağaç'ta çalışmalarını sürdürürken, Yalvaç'ta isyanla ilgili görülüp, tenkil kuvvetlerince Akşehir'e götürülen 15-20 kişinin yargılanmasına el koydu. Bu şahısların Yalvaç'a gönderilmesi istendi. İstiklâl Mahkemesi de Yalvaç'a gitti. Yapılan ilk mahkemede bu kişilerin beraatına kadar verildi. Mahkeme heyeti, Yalvaç'tan TBMM Riyasetine bir telgraf göndererek, halkın, yeterince aydınlatılmamasından dolayı, Kuvâ-yı Milliye aleyhtarlarının tesiri altında kaldığını belirtti. Bunun için Mıntıka müfettişliklerinin kurulmasını ve bunlar vasıtasıyla halkın aydınlatılmasını teklif etti.²⁹⁶

Yalvaç'tan sonra Isparta'ya giden Mahkeme, Tuzpazarı çarşındaki câmiide çalışmalarına başladı. 30 Ekim'e kadar toplam 10 karar verdi. Sonra Antalya'ya hareket etti ve burada, 8 Kasım'dan 28 Aralık'a kadar 45 karar verdi.²⁹⁷

Mahkeme Isparta dışında bulunduğu tarihlerde, Isparta'daki olayları da kontrolü altında bulundurdu. Meselâ, Mahkeme reisi Hamid Bey, 7 Kasım'da Demiralay Komutanı'na bir yazı göndererek, mahkeme heyetinin Isparta'ya dönünceye kadar, asker kaçaklarının tutuklu bulundurulmasını, eğer aileleri, firarilerin teslimini taahhüd ettikleri takdirde serbest bırakması emrini verdi.²⁹⁸

İstiklâl Mahkemesi 6 Ocak 1921'de tekrar Isparta'ya döndü.²⁹⁹ Daha önce anlatıldığı gibi, Demirci Mehmet Efe'nin Eğirdir'de Delibaş İsyanı ile ilgili gördüğü ve idam edilmek üzere Isparta'ya gönderdiği Eşref Ağa ve arkadaşları, İstiklâl Mahkemesince yargılandı. Yargılama sonunda, Eşref Ağa'nın Eğirdir'e gönderilmesi ve Mutasarrıfın oy ve takdirine bırakılmak üzere beraatına ve arkadaşlarının belirli bir süre hapsine karar verildi. Öte yandan aynı mahkeme, yine daha önce bahsedilen Sütçüler olayları ile ilgili Beğdili köyünden isyancılardan Mevlüt ve Kosad Mehmet'in idamına karar verdi ve bunlar Isparta'da asıldılar.³⁰⁰ İstiklâl Mahkemesi Reisi Hamid Bey, Antalya'dan 10 Kasım'da Isparta Jnd. Tb. Komutanı'na çektiği telgrafta; Demiralay'a mensub iken cepheden firar ederek, Remzi Çavuş komutasında olarak Atabey (Ağros) nahiyesine geldikleri öğrenilen firarilerin, bizzat takip edilerek yakalanmaları ve neticesinin mahkeme heyetine bildirilmesi emrini verdi. Mahkeme, Isparta'da daha pek çok karara vardı.³⁰¹

²⁹⁶ TBMM ZC, C.5, s. 227.

²⁹⁷ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 114.

²⁹⁸ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 208.

²⁹⁹ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 114.

³⁰⁰ Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne*, s. 369.

³⁰¹ Meselâ zaman zaman TBMM'nde de tartışma konusu olan Delibaş İsyanı'nın tenkilinde Isparta'ya getirilen koyunlar hakkında da Mahkeme bazı kararlar aldı. Bkz., 24-30.4.1337 tarihli meclis görüşmeleri. TBMM ZC, C.8, s. 269.

İstiklâl Mahkemesi, Isparta'dan sonra Denizli'ye gitti. Burada 1921 Şubat'ı içerisinde bazı kararlar verdi. 17 Şubat'ta TBMM'nin, ihtiyaç görüldüğü vakit tekrar kurulmak üzere, Ankara İstiklâl Mahkemesinden başka, bütün İstiklâl mahkemelerini lağvına karar vermesi üzerine,³⁰² Isparta İstiklâl Mahkemesi de Denizli'de bulunduğu sırada çalışmalarına son verdi. Bu durum karşısında Güney Cephesi Komutanı 23.2.1921 tarih ve 1010/50 sayılı telgraf emriyle, mahkemenin emrinde bulunan suvarî birliğinin Menderes Grubu Komutanlığı emrine verildiğini, Menderes Grup Komutanı'na bildirdi.³⁰³ Menderes Grubu Komutanı da Isparta İstiklâl Mahkemesi Başkanlığına gönderdiği 28 Şubat 1921 tarihli telgrafta, bütün silah ve teçhizatıyla birlikte süvari kıtasının bugün karargâha gönderilmesini rica etti.³⁰⁴ Mahkeme Reisi, aynı gün gönderdiği cevabı telgrafında özetle; ellerindeki dosyaları ilgili yerlere devretmek için, heyetin, şimdi Dinar'a döneceği ve yarın da Isparta'ya gideceğini bildirdi. Henüz işlerinin bitmemiş olmasından muhafız kıtasının mahkeme emrinden alınmasının uygun olmadığını ifade etti.³⁰⁵ Güney Cephesi Komutanı mahkemenin isteğini uygun görmüş olacak ki, Mahkeme Heyeti, süvari birliği refakatinde Isparta'ya dönmüştür. Daha sonra Güney Cephesi Komutanı'nın 3.3.1921 tarihli telgraf emriyle, adı geçen birlik Askerlik şubesine devredildi.³⁰⁶ Muhtemeldir ki, işi biten mahkeme heyeti, daha sonra Ankara'ya döndü. Isparta İstiklâl Mahkemesi, bu zamana kadar 114 davayı sonuçlandırıp, çeşitli suçlardan 126 kişiyi mahkûm etti.³⁰⁷

Mahkemenin çalışmalarını değerlendirecek olursak, Ergün Aybars'ın da tespit ettiği gibi, "mahkeme genel olarak hapis cezası uygulamayı tercih etmiş ve idam cezası vermekten kaçınmıştır. Bulduğu bölgenin önemine göre sert davranması gerekirken, casusluk suçlarına bile hapis cezası veriyor, Rum asıllı olmalarına rağmen, casuslukları sabit olmayanları beraat ettiriyordu. Hükûmet aleyhine şüpheli davranışı veya düşmana hizmeti görülenler sürgün ediliyor veya göz hapsine alınıyorlardı. Rüşvet, BMM'nin meşruluğuna karşı isyan suçlarında bile, suçları sabit görülemeyenlerin beraati normaldi... Soygun ve gasp suçlarında da yine az cezalar verilmesi, mahkemenin zamanın olağanüstü koşulları içinde çok yumuşak çalıştığının açık belirtisiydi."³⁰⁸ Bu birinci dönem Isparta İstiklâl Mahkemesinin çalışmaları, öncelikle bölgede Delibaş isyanı ve diğer başkaldırı hareketleri ile asker kaçakları konularında yoğunlaşmıştır.

Isparta İstiklâl Mahkemesi lağvedildikten yaklaşık 5 ay sonra 2. Dönem İstiklâl mahkemeleri kurulmaya başlandı. Denizli Milletvekili Yusuf Bey, Meclis'e sunduğu öneride, Denizli, Aydın, Muğla, Antalya, Burdur ve Isparta livalarına tekrar İstiklâl mahkemesi gönderilmesini önemle arz etti. Ancak o havalide Konya İstiklâl Mahkemesi

³⁰² TBMM ZC, C.8, s 269.

³⁰³ ATASE Arş., KI: 832, D: 24, Fh: 100.

³⁰⁴ ATASE Arş., KI: 832, D: 24, Fh: 100-1.

³⁰⁵ ATASE Arş., KI: 832, D: 24, Fh: 100-2.

³⁰⁶ ATASE Arş., KI: 832, D: 24, Fh: 109-1.

³⁰⁷ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 115; Hangi suçlardan kaç kişinin mahkemeye düştüğü ve bunlar hakkında verilen kararlar için, bkz., Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 115-116.

³⁰⁸ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 114-115.

kurulmuş olduğundan yeniden bir mahkeme kurulmasına gerek görülmedi.³⁰⁹ Bu dönemde, araştırma alanımıza giren yerler, Konya İstiklâl Mahkemesinin sorumluluk sahasında yer almış oldu. 19 Ocak 1922'ye kadar Konya'da işlerini bitiren İstiklâl Mahkemesi, Akşehir, Isparta, Burdur ve Antalya'ya gitmek için Konya'dan ayrıldı.³¹⁰ Süleyman Sami'nin anlattığına göre, mahkeme heyeti 25 Ocak'ta Isparta'ya geldi. Isparta'da Yokuşbaşı'nda Rumlardan Gökbaşıoğlu'nun büyük evi mahkeme salonu haline getirilerek, yargılamalara başlandı. İlk olarak 13 Şubat'ta Bedesten'de tutuklu bulundurulan 500 kadar asker kaçağının yargılamaları yapıldı. Bunlardan 100 kadarı beraat edip, cepheye yollandı. Mükerrer kaçma, adam öldürme ve soygundan suçlu 3'ü Ispartalı, 1'i Atabeyli, diğeri Burdurlu 5 neferin idamlarına karar verildi. Bu kişiler 15 Şubat günü Isparta çarşısının Kaymakkapı, Tuz ve Odunpazarı mevkilerinde asılarak ibret olsun diye halka teşhir edildiler. Adı geçen mahkemenin ikinci oturumunda, 2'si Isparta'dan ve diğeri Eğirdir' den olmak üzere 3 kişinin daha idamlarına karar verildi. Bunlardan birisi delilik belirtileri gösterdiğinden, hekimler kuruluna sevk edilmiş, diğeri 2'si 22 Şubat'ta asılmıştır. Aslında "firarlar" konusu, Millî Mücadele'nin araştırılması gereken önemli konuları arasında yer alır. TBMM'nin açılması ve otoritesini kurmaya başlamasından sonra iç isyanlar ve ayaklanmaların yoğunlaşması ve buna bağlı olarak asker kaçaklarının artması tesadüf değildir. Bunun araştırılması gereken çok değişik sebepleri vardır. Dönemin askerlik şubesi raporlarından anlaşıldığına göre firarın; askerin geride kalan aile bireylerinin geçim sıkıntısı içinde bulunması ve bu durumun askerin ruh halini etkileyerek onu çaresizlik psikolojisine itmesi, Millî Mücadele karşıtı propagandaların zaman zaman etkili olması, cehalet ve bilgisizlik gibi temel sebeplere dayandığı vurgulanmıştır.³¹¹

Mahkeme, bir süre daha Isparta'da çalıştı. Ancak, kıtalardan vs. yerlerden mahkemeye gönderilen erlerde tifüs hastalığı görüldüğünden,³¹² bunların Isparta'daki erlere ve halka hastalığı bulaştırmamak için, İstiklâl Mahkemesinin Burdur'a nakli uygun görüldü ve heyet 9 Mart'ta Isparta'dan ayrıldı.³¹³ Burdur'da ki çalışmalarını 19 Nisan'a kadar sürdüren mahkeme, daha sonra Antalya'ya geçti. 11 Haziran'da Burdur'a döndü ve bir ay daha burada çalıştı. 1 Ağustos 1922'de İstiklâl mahkemelerinin kaldırılması üzerine, bahsi geçen mahkeme Konya'ya döndü ve elindeki işleri devretti.³¹⁴ Böylece İstiklâl mahkemeleri dönemi de kapanmış oldu.³¹⁵

³⁰⁹ TBMM ZC, C. 11, s. 351.

³¹⁰ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 157; "Hacim Muhiddin Bey'in başkanlık edeceği Konya İstiklâl Mahkemesi" ifadesini kullanırken, Süleyman Sami "Mahkeme Bursa Mebusu Muhiddin Baha başkanlığında, mebuslardan Hacim Muhiddin ve Yusuf Beylerden kurulmuştu" diyor, (S. Sami, *Kuruluşundan Bugüne*, s. 401).

³¹¹ Nuri Köstüklü, "Askerlik Şubesi Yazışmalarına Göre Batı Cephesi'nde Yaşanan Bazı Zorluklar", *VI. Uluslararası Atatürk Kongresi, 12-16 Kasım 2007, Bildiriler Kitabı*, Ankara: C.I, 2010; Köstüklü, *Şifre-i Mevrude Defteri*, s. 33.

³¹² Bu günlerde, bulaşıcı hastalıklardan ölenler çok oluyordu. Yalvaç'ta da Lekeli humma hastalığı görülmüş ve gerekli tedbirler alınmıştır (Köstüklü, *Birinci Dünya Savaşı*, s. 48).

³¹³ Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne*, s. 401- 403.

³¹⁴ Aybars, *İstiklâl Mahkemeleri*, s. 157-158.

³¹⁵ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 207-211.

6. Düzenli Orduya Geçiş, Zaferler ve Isparta'daki Yankıları

6.1. Demiralay'ın Düzenli Ordu İçine Alınması

Birinci Bölüm'de gerekçeleri ile temas edildiği üzere, Ekim 1920'den itibaren tasfiyesi kolay ve fazla problem yaratmayacak olan Kuvâ-yı Milliye müfrezelerini ordu içine alma çalışmaları başladı. Denizli, Isparta ve diğer yerlerde adı geçen milis kuvvetler peyderpey düzenli ordu birlikleri içine alınıyordu. Ispartalılarca oluşturulan Demiralay, ilgili makamların yazışmaları çerçevesinde 31 Ekim'de veya bir-iki gün önce resmen lağv edilerek, problemsiz bir şekilde 12. Kolordu 57. Tümen içerisinde "Müretteb Alay" a dönüştürüldü. Karargâhı Karahayıt'ta bulunan bu alaya, ilk etapta Tavas Bölüğü ve Acıpayam Atlıları ilave edildi. Bu şekilde bir taraftan da bazı küçük Kuvâ-yı Milliye müfrezeleri düzenli ordu teşkilatına alınmış oluyordu. Müretteb Alay; üç piyade, üç atlı ve biri de makineli tüfek birliği olmak üzere yedi bölük olarak teşkilatlandı.

1.ve 2. Bölükler Demiralay içindeki Isparta Bölüğünden, 3. Bölük Tavas Bölüğünden, 4. ve 5. Atlı Bölükler Demiralay atlılarından, 6. Atlı Bölüğü Acıpayam Atlılarından ve 7. Bölükler ise 175. Alay Makineli Tüfek takımından oluştu. Müretteb Alaya, 9 Kasım'dan sonra "39. Alay" adı verildi. Bütün bu gelişmeler ve yapılan teşkilatlanma 5 Aralık 1920'de 12. Kolordu Komutanı Fahreddin Bey'e arz edildi. Sâbık Demiralay Komutanı Hafız İbrahim Bey'in Alayın Fahrî Komutanı olduğu da belirtildi.³¹⁶ Demiralay'ın müfrezeler komutanları ve çoğu neferler, alaylarının düzenli ordu içine alınmasına -yeterince aydınlatma yapılamaması yüzünden görülen bir iki firar dışında- hiç tepki göstermediler. Hatta böyle bir uygulamanın gerekli olduğunu savundular.

Ocak 1921'de cephede yapılan bazı değişiklikler üzerine, 39. Alay yeni oluşturulan Menderes Grup Komutanlığı emrinde yer aldı. Ocak ortalarında, Işıklı ve İnceköy mıntıklarının savunmasında en büyük görev 39. Alaya verildi.³¹⁷ 15 Ocak 1921 günü itibarıyla 39. Alayın, 3 makineli tüfek takımı ve bu takımlarda görevli 4 subay ve 58 askeri vardı.³¹⁸ Bu küçümsenmeyecek bir güç idi. Takip eden aylarda 39. Alayın cephede pek büyük hizmetleri görüldü.³¹⁹

Alayın Fahrî Komutanı Hafız İbrahim Bey, 18 Mayıs 1922'de Alayı cephede ziyaret etti ve Alayın durumundan çok memnun oldu. Aynı gün 1. Ordu Komutanı Ali İhsan Paşa'ya bir şifre gönderen Hafız İbrahim, o andaki duygularını özetle şöyle dile getiriyordu: "Bugün Dereiçi köyüne gelerek 39. Alayı yani Demiralay'ı ziyaret ettim. Bu vesileyle Kuvâ-yı Milliye'nin ilk tesisi olan buhranlı ve en zor günleri dakikaları hatırladım. Bundan dolayı zât-ı kumandanlarına arz-ı hürmet ve teşekkür eylerim. Alayda gördüğüm intizam, inzibat, zindelik her şüphenin üstündedir. Bu da sırf en büyük kumandanın en küçüğüne kadar bütün subay heyetinin gayret ve fedakârlıkları eseri olduğuna asla

³¹⁶ ATASE Arş., KI: 800, D: 45, Fh: 21-5.

³¹⁷ ATASE Arş., KI: 832, D: 24, Fh: 40.

³¹⁸ ATASE Arş., KI: 829, D: 11, Fh: 3-15.

³¹⁹ ATASE Arş., KI: 2388, Defter 1, Fh: 65,120,216,303,326'da 39.Alaya ait pek çok askerî harekât raporları bulunmaktadır.

şüphe yoktur. Buna binaen gerek şahsım gerekse Isparta halkı namına muhterem ordunuz subay ve memurlarını hürmetle selamlar, zafer haberlerini Allah'tan niyaz eylerim efendim". Hafız İbrahim 57. Tümen Komutanı Nazmi Bey'e de aynı mealde bir teşekkür yazısı gönderdi. Hafız İbrahim Bey'e yukarıdaki ziyaretinde Alay Komutan Vekili Turhan Bey tarafından Alayın o günkü teftiş mevcudu takdim edildi. Buna göre, Alayın mevcudu 26 subay ve 1086 asker idi. Ayrıca Alayda 846 piyade tüfeği ve 9 otomatik tüfek vardı Görüleceği gibi, 39. Alay önemli bir kuvvet haline gelmişti.³²⁰ Böyle bir kuvvetin oluşmasında Hafız İbrahim Bey'in hizmetleri hiçbir zaman küçümsenemez. Temeli Demiralay olan bu Alayın Millî Mücadele sonuna kadar pek büyük hizmetleri oldu.³²¹ Bölgedeki diğer milis kuvvetlerin bazıları 39. Alayda, bazıları da diğer nizami birlikler içine alınarak tasfiye süreci Sakarya Muharebesi'ne kadar devam etti. Sakarya Zaferi'nden sonra milis kuvvetlerin tamamı tasfiye edilmiş oldu.³²²

6.2. Demirci Mehmet Efe Kuvvetlerinin Dağıtılması

Düzenli orduya geçiş Süreci içerisinde Demirci Mehmet Efe bu uygulamadan tedirgin olmaya başladı. Demirci, Delibaş İsyanı ve buna bağlı diğer başkaldırıları bastırmakla görevli olduğu sıralarda TBMM Başkanı Mustafa Kemal'e gönderdiği telgraflarda, kendisinin vatan ve milletin kurtuluşu için çalıştığını, başka bir gayesi olmadığını ifade etti. Mustafa Kemal de Demirci'nin bu anlamdaki 15 Ekim tarihli bir telgrafına gönderdiği cevapta; "Hissiyatınıza teşekkür ve milletimizin birliğini amaçlayan bugünkü vatan için gayretlerinizde başarılı olmanızı temenni eylerim efendim."³²³ diyerek, Demirci Efe'nin bu zamana kadar olan hizmetlerini takdir etti. Ancak yukarıda da sebepleriyle vurgulandığı üzere, vatan savunmasında başarıya ulaşmak için düzenli orduya geçiş gerekli idi. Bu çerçevede, Demirci'nin Burdur'da kuruluşunda öncülük ettiği Çelikalay da lağvedilmişti. Demirci, 22 Kasım 1920'de Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği telgrafta lağvedilen Çelikalay'ı kastederek; "Burdur'da âhiren teşkil ettirmiş olduğum millî alay'ın kabul edilmeyerek lağvına emrini haber aldım. Beni başka gözle tanıdınız. Ben memleketin selâmetinden başka bir şey düşünmez bir kimseyim, dakika dakika her emrinize âmadeyim" diyerek endişelerini belirtti.³²⁴

Delibaş İsyanı'nı bastırdıktan sonra Keçiborlu'nun İğdecik³²⁵ nahiyesine karargâhını kurup burada ikamet etmeye başlayan Demirci Mehmet Efe, düzenli orduya geçişte somut adımların atıldığı günlerde, muhtemelen 1920 Kasım sonlarında Mustafa Kemal Paşa'ya bir şifre daha gönderdi. Demirci Efe bu arzında özetle şöyle diyordu: "Kuvâ-yı Milliye Kumandanı bizim gibilerin lağv olduğunu haber aldım. Tabî Kuvâ-yı Milliye Kumandanları da vardır. Bu da

³²⁰ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 223.

³²¹ Demiralay hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Nuri Köstüklü, "Millî Mücadele'de Bir Millî Kuvvet: Demiralay", *XI. Türk Tarih Kongresi*, 5-9 Eylül 1990, C.4, s. 2389- 2395.

³²² Selek, *Anadolu İhtilâli*, s. 382.

³²³ Cum. Arş., A: III-5, D:16, Fh: 26-13.

³²⁴ Cum. Arş., A: III-5, D:16, Fh: 26-11.

³²⁵ Günümüzde, Gönen ilçesine bağlı bir köydür.

bizim işgali müteakip baş düşmanın (Yunan'ın) önüne geçecek hiçbir kuvvet yokken, kalbimde çarpan vatan aşkıyla düşmanın karşısına kendisini atarak bu aziz vatan ve milletin saâdet ve selâmeti uğrunda çalışan bendeniz için bu lağv kararıyla düşman karşısında çekilmek utanç vericidir. Zât-ı Devletleri'nin mükâfatına nail olacağımızdan dolayı minnettirim. Vatan hâiniyle kanımın son damlasına kadar uğraşacağıma namusum üzerine söz veririm.”³²⁶ Mustafa Kemal bu şifreyi alır almaz, Efe'ye kendisini tatmin edici bir cevap yazdı. Mustafa Kemal Paşa acele olarak gönderdiği telgrafta: “Sizdeki vatan hizmetarı arkadaşlarımızın hizmetlerinden her vakit istifade edilecektir. Mutmain ve müsterih olunuz. İşittiğiniz şâyîâlar doğru değildir.”³²⁷ dedi.

Görüleceği üzere bu tarihlerde, Ankara Hükûmeti, Demirci Efe ile olan ilişkilerini iyi tutmak istiyordu, açıkça cephe almak istemiyordu. Öte yandan bu günlerde, Demirci Efe'nin, her ne kadar Kuvâ-yı Milliye'nin lağvı karşısında zaman zaman endişelerini dile getirdiği görülmüşse de Ankara Hükûmeti'ne karşı isyankâr bir tavır takındığı söylenemez. Ancak Çerkez Ethem'in, Demirci Mehmet Efe'yi hükûmete karşı kışkırtmak istediği bilinmektedir. Ethem 9 Aralık'ta Demirci'ye gönderdiği bir mektupta: “Seni, beni, Yörük Ali'yi imhaya karar vermişlerdir. Size Refet, bana İsmet Bey memur edildi. Bu namussuzlar hazıra konmuşlardır. Sıkı bağlantı kuralım. Birbirimize sarılalım.”³²⁸ diyerek, birlikte isyan etmeye çağırıyordu. Demirci kuvveti içinde kâtip ve muhâsip sıfatıyla bu mektubu alan Süleyman Turgut (Akkaş), durumu Demirci'ye anlattı. Demirci bunun üzerine: “Ben vatansız değilim. Böyle bir şey yapamam” şeklinde cevap verilmesini istedi. Süleyman Turgut mektuba cevap dahi vermedi. Ancak durumu, gizlice Ankara'ya bildirdi. O, Ankara'ya gönderdiği şifrede, Ethem'in bahsi geçen mektubundan söz ettikten sonra: “Efe'nin isyana yönelik bir hareketi söz konusu değil ama, ilerde belki yapabilir. En iyisi Efe'nin teşkilatının dağıtılmasıdır. Yalnız Mehmet Efe'nin boş bırakılacak bir dereden Nazilli'ye tarafından götürülmeye izin verilsin” şeklinde rapor verdi.³²⁹

Ethem'in bu mektubundan sonra Demirci'nin öncekinden daha farklı bir tutum aldığı görüldü. Nitekim 11 Aralık'ta Isparta'da Hafız İbrahim 'e bir telgraf gönderen Demirci Mehmet Efe, Hafız İbrahim'den Burdur ve havalisinde bulunan Demiralay efradının toplatılarak cepheye sevk edilmesini istedi. Sebep olarak da “namınıza ve gerekse namıma çok takibat yapılmak üzere olduğunu söyleyerek, “mâni olmak için bu suretle hareket edilmesini münâsip gördüğü”nü bildirdi. Hafız İbrahim, sonradan bu telgrafın altına düştüğü notta; “Demirci Mehmet Efe tenkil edilmek zamanının yaklaştığını anlamakla Demiralay'ı Isparta'dan uzaklaştırmak istiyor idi” demektedir. Görüleceği üzere bu tarihlerde Demirci Efe, düzenli orduya geçiş hususunda fiilî bir direnişe belki de geçmek hazırlığında idi. Mustafa Kemal'in Nutuk'ta ifade ettiği gibi, “Demirci Efe,

³²⁶ Cum. Arş., A: III-5, D:16, Fh: 26-8.

³²⁷ Cum. Arş., A: III-5, D:16, Fh: 26-7.

³²⁸ Gökbel, *Millî Mücadele'de Aydın*, s. 423; *TİH 4*, s. 172.

³²⁹ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 225-226; Nâci Sadullah Daniş, “Oğlu Demirci Efeyi Anlatıyor”, *Demokrat İzmir Gazetesi*, 01 Ocak 1971.

Ethem Bey'le muhâbereden sonra" özel bir durum almıştı.³³⁰ Bu anlaşılır anlaşılmaz Güney Cephesi'nde bulunan Refet Bey, Demirci Mehmet Efe kuvvetlerini dağıtmakla görevlendirildi. Zaten daha önce Demirci, Delibaş İsyanı sırasında Antalya'dan döndüğü vakit, Refet Paşa, kendisini yanına çağırılmış, yanındaki kuvveti düzenli bir ordu haline getirmek istediğini söylemişti. Ayrıca Demirci'ye düzenli ordu içinde rütbe de verilecekti. Demirci Mehmet Efe bu daveti kabul etmemişti. Refet Bey'in ifadesine göre, bu tarihlerde Demirci'nin 1500 atlı kuvveti vardı. Hâlbuki Refet Bey 200 atlıya sahipti.³³¹ Belki de büyük bir ihtimalle, bu yüzden o günlerde Demirci'nin üzerine bir harekâta girişilemedi. Ancak yaklaşık bir ay sonra 15 Aralık'ta Demirci kuvvetlerini dağıtma kararı alındı.

15 Aralık (1920) gece yarısı Refet Bey ve emrindeki diğer süvari alayları harekâta geçtiler. Şafakta İğdecik civarına yaklaşılmıştı, Refet Bey. 3. Süvari Alay Komutanı Şerif Bey'e (Güralp) taarruz emrini verdi. Şerif Bey, süvarileriyle taarruza geçip henüz İğdecik'e varmadan, arkadan topçu atışı başladı. Tenkil kuvvetleri köye girdiğinde, Demirci Efe, karısı ve 5-10 atlı ile birlikte kaçmıştı.³³² Bu harekât 18 Aralık 1920'ye kadar sürdü. Bu süreçte, kızanlarla birlikte 700 hayvan ve 700 tüfekte birlikte neredeyse Demirci'nin bütün kuvvetleri düzenli ordu içinde yerini almış oldu. Bunların da katılmasıyla Refet Bey'in kuvvetlerinin mevcudu 1500'e çıktı.³³³

Demirci Mehmet Efe bir süre daha dağlarda gezdi ve takip edildi. Sonunda Jandarma Yüzbaşı Nuri Bey, Demirci Mehmet Efe ile temas sağladı. Efe, Nuri Bey'i seviyor ve güveniyordu. Nuri Bey, Efe'yi hükûmete güvenmesi konusunda ikna etti. Demirci Mehmet Efe'nin komutasındaki elli kişilik bir koruma kuvvetiyle beraber, doğduğu köy olan Pirlibey'in hemen batısındaki Dualar köyünde yerleşmesine izin verildi. Bu süreçte bile yeri geldiği vakit Demirci Mehmet Efe'nin vatan savunmasına koştuğunu görüyoruz. Nitekim Mehmet Efe, 5 Eylül 1922 tarihinde Nazilli'yi düşman işgalinden kurtaran millî kuvvetler içerisinde yer almıştır.³³⁴

Demirci Mehmet Efe konusunda açıklığa kavuşturulması gereken bazı hususlar vardır. Bazı eserlerde ve konuşmalarda taarruz sırasındaki bazı hatalardan dolayı Demirci'nin yakalanamadığından ve kaçtığından bahsedilmektedir.³³⁵ Hâlbuki Demirci bilerek kaçırılmıştı. Yıllar sonra Refet Paşa, Şerif Bey'le bir konuşma sırasında "*Demirci'yi ben kaçırıtım*" demiştir. Şerif Bey eserinde, bu konuşmadan bahsettikten sonra "İstiklâl Savaşı'nın bir numaralı kahramanlarından olup, yaşı ilerlemiş olan şerefli (Refet) Paşa'dan sebebinin sormak haddim değildi. Onlar da îzah buyurmadılar. Lâkin top seslerinin Efe'ye kaçmak zamanının geldiğini bildirmiş olduğu kanâtini taşıyorum."³³⁶

³³⁰ Nutuk, C. 2, s. 714.

³³¹ TBMM GCZ, C.2, s. 876.

³³² Güralp, *Millî Mücadele'nin İcyüzü*, s. 105; Nutuk, C. 2, s. 714; Selek, *Anadolu İhtilâli*, s. 382; Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, s. 470; Demirci'nin İğdecik köyünde ikamet ettiği konak, 19.yy. sivil mimari örneklerinden olup günümüzde "*Demirci Mehmet Efe Konağı*" olarak korumaya alınmıştır.

³³³ TBMM GCZ, C.2, s. 877.

³³⁴ Günver Güneş, "Demirci Mehmet Efe (1883- 1961)", <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/demirci-mehmet-efe-1883-1961/> (e.t. 01.08.2020).

³³⁵ Belen, *Türk Kurtuluş*, s. 268; TBMM GCZ, C.2, s. 877.

³³⁶ Güralp, *Millî Mücadelenin İcyüzü*, s. 106.

demektedir. Burada, yukarıda bahsi geçen Süleyman Turgut'un "Efe'nin kaçırılmasına izin verilmesi" yolundaki Ankara'ya yazdığı şifreyi hatırlayacak olursak, Efe'nin kaçırılmasına Mustafa Kemal Paşa'nın izin vermiş olabileceği akla geliyor. Kaldı ki, daha sonraları Demirci hakkında BMM'nde yapılan konuşmalarda,³³⁷ Efe'nin keyfi ve yanlış hareketlerinden bahsedilmekle beraber, daha çok onun Millî Mücadele'nin ilk günlerinde vatana pek büyük hizmetleri olduğundan söz edildi. 30 Aralık 1920 günkü Meclis'in gizli oturumunda bir milletvekili, "Demirci Mehmet Efe hiçbir köyde oturamaz, mevki İstiklâl Mahkemesidir" dediğinde; Mustafa Kemal cevaben: "Demirci'nin hatalarının cehl ve gafletten kaynaklandığını ve Efe'nin BMM'ye tecavüz etmediğini"³³⁸ söyledi. Mustafa Kemal'in Demirci Efe hakkındaki bu sözleri, kaçmasına kendisinin müsâade etmiş olabileceği hususundaki yukarıdaki tespitleri kuvvetlendirmektedir. Öte yandan, Refet Paşa'nın Meclis'te yaptığı bir konuşma, bu konuda oldukça önemlidir. Refet Paşa aynen şunları söyledi: "Demirci fenalık yaptı. Fakat arkadaşlar yine huzurunuzda itirafa mecburum. Demirci benim arkadaşımdır, onunla sekiz sene gezdim. Yalnız ilk silahı beraber patlatmadık ve ben orada yoktum. Ben o şerefe dâhil değilim. Fakat ilk zamanlarda kuvvetler yokken, orada kendi kuvvetiyle, kendi fikriyle ve kendisinden hakikaten pek yüksek olan bir Türk zekâsıyla oradaki işleri idare etti. Demirci'nin fenalığı da fenadır. Fakat Demirci'den ziyade etrafında bulunan münevver insanların da kabahatleri vardır (bravo sesleri). Demirci bu fenalığı yaptı ise bu fenalığın ziyadesini etrafındakiler yaptılar. Etrafındakiler bunu kazanmak için yaptılar. Demirci'nin vazife-i vataniyesini tarih kaydederken -ki hiçbir zaman tarih unutmayacaktır- fenalığını da kaydedebilir. Fakat ben iyiliğini sayacağım... Meselenin en mühim noktası, işin ilk gününde orada kendi kendilerine bu müdafaayı tertip eden insanları takdir etmelidir. Bunlar her kim olursa olsun. Belki bu gibi hatalar olabilir. Fakat hepsi bendenizce büyük insanlardır. Çünkü onlar hatalarından evvel ve herkesten evvel düşman karşısında müdafaayı uyandırmışlar ve düşmana karşı koymuşlardır. İşte bu nokta-i nazardan bir hürmet bir ta'zim beklemekteyim."³³⁹

İğdecik baskınından sonra tenkil kuvvetleri Isparta'ya geldiğinde bazı kızanlar da düzenli orduya katıldılar. Bunların içinde Mahmut Efe kuvvetleri vardı. Mahmut Efe hiçbir itiraz etmeden silah ve atlarıyla birlikte 450 mevcuduyla orduya katıldı.³⁴⁰ Daha sonra Demirci Efe'nin evindeki kasası açıldı. Para ve mücevherata el kondu. Sonraki günlerde Yzb. Nuri vasıtasıyla, Demirci'nin ihtiyacı oldukça, bu paradan kendisine gönderildi. Refet Bey'in ifadesine göre, Demirci Mehmet Efe bu zamana kadar Refet Bey'le olan yazışmalarında "arz-ı ihtiram eder ellerinden sıkarım" derken bu günlerden sonra "arz-ı ihtiram eder ellerinizi öperim" demeye başlamıştı.³⁴¹

³³⁷ Meselâ Bkz., 25.2.1338 tarihli gizli celse konuşmaları.

³³⁸ TBMM GCZ, C.1, s. 304-305.

³³⁹ TBMM GCZ, C.2, s. 878.

³⁴⁰ Güralp, *Millî Mücadele'nin İcyüzü*, s. 110.

³⁴¹ Tenkil sırasında alınan Demirci'ye âit para ve mücevheratın miktarı ve sarfiyatı hususunda Meclis'te uzun tartışmalar oldu (TBMM GCZ, C.2, s. 876 vd.)

Resim 8. *İğdecik baskınından sonra Ispartaya gelen Albay Refet ve beraberindekiler (Bozkurt, Ulusal Kurtuluş, s. 130)*

TBMM, 24 Ocak 1924 tarihinde kabul edilen 400 numaralı kanuna istinaden Demirci Mehmet Efe'nin de içinde bulunduğu yüz doksan sekiz kişiyi İstiklâl madalyası'yla taltif etmiştir. TBMM tarafından İstiklâl madalyası ile ödüllendirilen biri hakkında yani Demirci Mehmet Efe hakkında "isyancı" demek doğru olmasa gerektir.³⁴² TBMM tarafından affedilip ödüllendirilen Demirci Mehmet Efe, ömrünü kendisinin ihtiyacı karşılanarak Pirlibey'e yakın Dualar köyünde ikamet ederek geçirdi.³⁴³

6.3. Zaferler ve Isparta'daki Yankıları

Yukarıda Birinci Bölümde de temas edildiği üzere, Birinci ve İkinci İnönü Zaferleri ve arkasından 7 Nisan 1921 günü Afyonkarahisar'ın düşmandan geri alınması, bütün vatan sathında büyük sevinçlere yol açtı. Her tarafta genç Türk ordusunun bu zaferleri büyük bir coşku ile kutlandı.

Birinci İnönü Zaferi Isparta'da duyulduğunda, cuma gecesini zaferi kutlamak üzere öğrenciler ve halk tarafından fener alayları yapıldı. Bunu takip eden günlerde de "Tanrı'ya şükür ve mağfired dileğiyle her gün halk, öğleden sonraları Kavaklı Camii'nde toplandı. Burada hâfızlarca okunan yedi hatm-i şerif ve bin Fetih Suresi huşu içinde dinleniyor ve halk tarafından yetmiş bin kere 'Allah' adı zikredilerek duâlar ediliyordu. Ayrıca yedi hâfız Kur'an okumakta idi."³⁴⁴

³⁴² Millî Mücadele ve İnkılap Tarihi hakkında yazılan bazı kitaplarda, "Çerkez Ethem İsyanı" arkasında "Demirci Mehmet Efe İsyanı" başlığı ile konu anlatılmaktadır (mesela; Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, s. 268), bu tanımlamanın doğru olmadığı kanaatindeyiz.

³⁴³ Köstüklü, *Denizli Isparta*, s. 224- 229.

³⁴⁴ Süleyman Sami, *Kuruluşundan Günümüze*, s. 374; I. Ve II. İnönü Zaferleri sonrasında ülkede yapılan diğer kutlamalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Nuri Köstüklü, "I. İnönü Muharebesi ve Siyasî Sonuçları

Takip eden günlerde Afyonkarahisar'ın kurtuluşu Isparta'da öğrenilir öğrenilmez 8 veya 9 Nisan'da, başlarında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleri, askerî erkân ve Millî Eğitim Müfettişi olduğu halde, bütün Isparta halkı Kavaklı Camii'nde toplandı. Burada Kur'an ve Buhâri-i Şerife okunmak suretiyle Türk ordusunun devamlı muzafferiyeti için dualar edildi. Daha sonra bu kalabalık, orduya teşekkür ve hürmetlerini ifade etmek için Askerlik Şubesini ziyaret etti. O gün bütün Isparta bayraklarla donatıldı. Gece fener alayı düzenlendi. Bütün bu coşkulu kutlamalar ve Ispartalıların şükran duyguları Isparta Kalem Reisi Galip tarafından 9/10 Nisan 1921 gecesi telgrafla Güney Cephesi Komutanlığına arz edildi.³⁴⁵

Daha önce bahsedilen Aslıhanlar ve Dumlupınar muharebeleri ve düşmanla çarpışmaların sürdüğü sonraki günlerde de Türk ordusunun zafere ulaşması için halk elinden gelen gayreti gösterdi. Maddi imkânların yanı sıra, Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması için, sık sık dinî merasimler, dualar yapılıyordu. Süleyman Sami'nin anlattığına göre, Isparta'da Müftü Şakir, Hoca Şerif ve oğlu Hacı Mehmet Efendi'ler ve diğer din âlimleri tarafından her gün yeni yapılan Çinili (Abdi Paşa) Camii'nde, "Türk ordusunun zafere ulaşmasına Tanrı'nın yardımcı olması amacıyla" öğleden evvel, akşamdan sonra "yedîşer Hatm-i şerif" ve "yetmişer bin salavat" ve saire cemaatle okunuyordu.³⁴⁶ Ordudan gelecek her zafer haberi, Ispartalılarca sevinç içinde kutlanıyor, nihai zafere ulaşmak için, dualar eksik olmuyordu.

Düzenli ordunun ilk zaferlerinin Anadolu'nun diğer yerlerinde olduğu gibi, Isparta'da coşku ile kutlanması, halkın zaferlere susamış olduğunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu bir bakıma, 2. Viyana yenilgisinden itibaren sürekli geri çekilen zulüm ve baskılara uğrayan Türk milletinin, "ezilmişlik" diyebileceğimiz hiç de hak etmediği bir ruh halinden kurtulmasının ifadesi idi.

23 Ağustos 1921 günü başlayan ve 22 gün 23 gece sürecek olan Sakarya Meydan muharebesi devam ederken Isparta ayakta idi. Bütün Anadolu kentlerinde olduğu gibi, Isparta'da da miting ve ordunun başarısı için dualar yapıldı. Bu konuda BMM'ye de destek ve başarı temenni eden telgraflar çekildi. Bu gelişmeler Meclisin 8 ve 12 Eylül 1921 tarihli oturumunda duyuruldu.³⁴⁷ İzmir'in Yunan işgalinden kurtarılışı ve Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasına kadar yaşanan her başarı, ülke çapında olduğu gibi, bu cildin ilgi alanı olan Isparta, Denizli, Burdur, Antalya ve Muğla'da büyük sevinçler ve aynı zamanda Türk ordusuna minnet ve dualarla karşılanmıştır.

Üzerine Bazı düşünceler", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Temmuz 1991, sayı 21; " İkinci İnönü Zaferi'nin Anadolu'daki Yankıları", *Millî Kültür*, Nisan 1991, sayı: 336.

³⁴⁵ ATASE Arş., KI: 709, D: 22, Fh: 57.

³⁴⁶ Süleyman Sami, *Kuruluşundan Günümüze*, s. 378.

³⁴⁷ Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.IV, s. 37, 45.

7. Millî Mücadele’de Şehit Olan Ispartalılar

Millî Mücadele’de şehit olan Ispartalıların tespitinde Millî Savunma Bakanlığının yayınlamış olduğu *Şehitlerimiz*³⁴⁸ adlı dokümanter yayın esas alınmıştır. Ancak şehit araştırmalarında asla ihmal edilemeyecek önemli bir kaynak da *Vefayâta Mahsus Vukuat Defterleri*dir. Önceleri il, ilçe Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Müdürlüğü arşivlerinde bulunan ve araştırılabilen bu defterler, daha sonra 2010’lu yılların başından itibaren Ankara’da toplanmış ve henüz araştırmacıların hizmetine sunulamamıştır. Söz konusu defterler mahallinde iken tarafımızdan yapılan araştırmalarda, MSB’nin *Şehitlerimiz* adlı yayınındaki verileri zenginleştiren hatta tashih eden bilgilere rastlanmıştır.³⁴⁹ Dolayısıyla, şehitler ile ilgili araştırmalarda her iki kaynağın karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesinden daha sağlıklı verilere ulaşılabilecektir. *Vefayâta Mahsus Vukuat Defterleri* Ankara’ya taşınmadan önce yani araştırmaya açık olduğu dönemde tarafımızdan *Yalvaç Vefayâta Mahsus Vukuat Defterleri* araştırılmış ve şehitler tespit edilmiş³⁵⁰ ve yapılan güncellemede *Şehitlerimiz* adlı yayında yer alan listeden daha fazla şehit künyelerine ulaşılmıştır. Dolayısıyla, diğer ilçelerin de *Vefayâta Mahsus Vukuat Defterleri* ile şehit tespitleri yapıldığında *Şehitlerimiz*’de yer alan Ispartalı şehitlerin sayılarının artacağı düşünülmektedir. Ancak, mevcut verilerden hareketle yani *Şehitlerimiz* ve *Yalvaç Vefayâta Mahsus Vukuat Defterleri* birlikte değerlendirildiğinde Millî Mücadele’de şehit olan 293 Ispartalı’nın künye bilgilerine ulaşılmıştır.

Tespit edilebilen Millî Mücadele’de şehit olan Ispartalıların listesi şu şekildedir:³⁵¹

Lakap	Baba Adı	Adı	Doğum Yılı	İlçe	Köy/Mahalle	Şehadet Tarihi	Yaş
Binbaşı	Ali	Ahmet	1895	Merkez	Çukurköy	27.03.1921	26
Bektaş Oğulları	Ali	Ahmet	1894	Merkez	Çukurköy	22.01.1921	27
Çaylı Oğulları	Ali	Ahmet	1891	Merkez	Kayıköy	28.06.1921	30
Ahmet	Musa	Ali	1897	Merkez	Çukurköy	30.03.1921	24
Mahmut Oğulları	Mahmut	Ali	1900	Merkez	Büyükhacılar	26.08.1921	21
Bekir Oğulları	Hasan	Bekir	1888	Merkez	Bozanönü	08.07.1921	33
-	İmam	Hasan Süleyman	1889	Merkez	Bozanönü	20.08.1921	32
Cafer Oğulları	Ali	İbrahim	1900	Merkez	Alıköy	10.06.1921	21
Çınar Oğulları	İsmail	Mehmet	1898	Merkez	Kayıköy	17.07.1921	23
KaraAli Oğulları	Yusuf	Mehmet	1897	Merkez	Kışlaköy	30.08.1922	25
-	Hafız Mehmet	Selim	1900	Merkez	İğdecik	05.07.1921	21
Keban Oğulları	Mehmet	Ali	1894	-	-	21.06.1921	27
Sulaz Oğulları	Salih	Ali	1896	-	-	13.05.1921	25
Kara Ömer Oğulları	Osman	Hakkı	1897	-	-	7.05.1921	
-	Salih	Hakkı Zati	1897	-	-	26.06.1922	25
Köprülü Oğulları	Ali	Halil	1891	-	-	29.06.1922	31
-	Yahya	Halil İbrahim	1895	-	-	28.04.1922	27

³⁴⁸ *Şehitlerimiz*, (MSB Yay.), C.3, s. 112- 137.

³⁴⁹ Vefayâta Mahsus Vukuat Defterlerini tanıtan ve Şehitlerimiz (Ankara,1998) ile karşılaştırmalı bazı analizler için bkz., Nuri Köstüklü, “Balkan Savaşlarından Millî Mücadele’ye Şehitler Üzerine Yapılacak Araştırmalarda Metod ve Kaynak Meselesine Dair Bazı Düşünceler”, *Dokuzuncu Askeri Tarih Semineri Bildirileri II -22-24 Ekim 2003*, Ankara: Genelkurmay ATASE Yay., 2006, s. 205- 219.

³⁵⁰ Nuri Köstüklü, *Yalvaç Tarihi Üzerine Araştırmalar (Tanzimat’tan Cumhuriyet’e)*, Ankara: Yalvaç Belediyesi Yay., 2010, s. 206- 213.

³⁵¹ Listede *italik* karakterde yazılanlar, *Yalvaç Vefayata Mahsus Vukuat Defterleri*’nden tespit edilenleri ifade etmektedir.

-	Mehmet	Halil İbrahim	1900	-	-	26.06.1922	22
-	Ali	Hasan	0	-	-	01.07.1921	
-	Bayram	Hasan	1897	-	-	19.07.1922	25
Satır Oğulları	Halil	Hasan	1895	-	-	30.08.1922	27
-	Hüseyin	Hasan	1896	-	-	21.07.1921	25
Kandiller	Hüseyin	Hasan	1897	-	-	13.10.1921	24
İmam Oğulları	İbrahim	Hasan	1896	-	-	24.08.1921	25
Velibey Oğulları	İbrahim	Hasan	1884	-	-	29.06.1922	
Kulaöğünlü Oğulları	İsmail	Hasan	1888	-	-	10.09.1921	33
Botan Oğulları	Ahmet	Hüseyin	1881	-	-	26.08.1922	41
Karaali Oğulları	Ali	Hüseyin	1899	-	-	18.05.1921	22
Demirayaş	Ali	Hüseyin	1892	-	-	17.07.1920	28
Tekkenişin Oğulları	Ali Rıza	Hüseyin	1887	-	-	27.11.1921	34
Velibey	İbrahim	Hüseyin	1885	-	-	29.08.1922	
Kadış Oğulları	İsmail	Hüseyin	1898	-	-	5.08.1921	23
-	İsmail	Hüseyin	1900	-	-	17.08.1921	21
Karahüseyin Oğulları	Mehmet	Hüseyin	1884	-	-	25.08.1921	37
Göz Oğulları	Ömer	Hüseyin	1896	-	-	29.01.1921	25
-	Rıza	Hüseyin	1882	-	-	27.11.1921	39
Hasankahya Oğulları	Süleyman	Hüseyin	1900	-	-	28.08.1921	21
Müezzin Oğulları	Hafız Osman	İbrahim	1892	-	-	00.07.1921	29
-	Ahmet	İbrahim	1885	-	-	29.06.1922	37
İlyas Oğulları	Mehmet	İlyas	1900	-	-	30.08.1922	22
Astar Oğulları	Ahmet	İsmail	1884	-	-	26.08.1921	37
Şahra Oğulları	Ahmet	İsmail	1891	-	-	28.06.1921	30
Dokuzlu Oğulları	Mehmet Ali	İsmail	1882	-	-	00.00.1921	27
Kocayusuf Oğulları	Yusuf	Kadir	1900	-	-	16.05.1921	21
Hacı Mehmet	Mehmet	Lütfi	1884	-	-	10.07.1921	37
Hasan Oğulları	Abdullah	Mehmet	1898	-	-	4.07.1921	23
-	Ahmet	Mehmet	1895	-	-	18.09.1921	26
Arap Hacı Mehmet Oğulları	Hacı Mehmet Ali	Mehmet	1886	-	-	18.01.1921	35
-	Hüseyin	Mehmet	1898	-	-	29.08.1921	23
Göynek Oğulları	İbrahim	Mehmet	1900	-	-	30.06.1922	22
Kocaali Oğulları	Osman	Mehmet	1891	-	-	26.08.1922	31
Demirci Oğulları	Ömer	Mehmet	1900	-	-	29.08.1921	21
Raşit Efendi Oğulları	Mehmet Raşit	Mehmet Esat	1899	-	-	29.06.1921	22
Alimestan Oğulları	Ali	Mehmet Fatih	1902	-	-	26.08.1921	19
Arin Oğulları	Mustafa	Mevlüt	1899	-	-	29.08.1921	22
Dağlı Oğulları	Mustafa	Mevlüt	1890	-	-	13.07.1922	32
Hüseyin Oğulları	Mizak	Muhsin	1900	-	-	18.07.1922	22
-	Mehmet Nuri	Musa Kazım	1901	-	-	8.05.1921	20
Öksüz Oğulları	Hakkı	Mustafa	1892	-	-	15.05.1921	29
Kadı Oğulları	Osman	Osman	1883	-	-	26.08.1922	39
Hacımolla Oğulları	Veli	Ömer	1886	-	-	16.09.1921	35
Rüstem Oğulları	İslam	Rahim	1897	-	-	15.06.1922	25
Osmanoğullarından	Hasan Hüseyin	Ramazan	1885	-	-	26.08.1922	37
-	Mehmet	Ramazan	1894	-	-	27.08.1922	28
Abdullah Oğulları	İsmail	Recep	1898	-	-	02.07.1922	24
Hacı Salih Oğulları	Mehmet	Salih	1893	-	-	13.05.1921	28
Salihoğulları	Mevlüt	Salih	1897	-	-	26.08.1921	24
Emir Kethüda Oğulları	Ahmet	Sarı Mehmet	1894	-	-	00.00.1922	28
-	Musa	Süleyman	1899	-	-	27.08.1922	23
Tekeli Oğulları	Süleyman	Süleyman	1890	-	-	29.08.1922	32
Muhacir Oğulları	Abdullah	Şaban	1894	-	-	26.08.1922	28
Feyzi Beşe Oğulları	Yahya	Şaban Feyzi	1900	-	-	00.00.1921	21
Hasan Oğulları	Ahmet	Şakir	1900	-	-	29.08.1922	22
-	Mehmet	Şerif	1892	-	-	16.05.1921	29
-	Ahmet	Şükrü	1894	-	-	14.09.1921	27
Hafız Oğulları	Ahmet	Şükrü	1892	-	-	26.08.1921	29
Dikdiş Oğulları	İsmail	Tahsin	1897	-	-	27.06.1922	25
Sarı İdrisli Oğulları	Hüseyin	Yakup	1893	-	-	01.09.1921	28
İmam Oğulları	Osman	Yusuf	1893	-	-	30.01.1921	28
Hacıbey Oğulları	Mehmet	Ahmet	1898	Atabey	-	30.08.1922	24
Raşit Efendi Oğulları	Raşit	Esat	1899	Atabey	-	16.07.1921	22

Kadı Oğulları	Ali	Ethem	1898	Atabey	Harmanören	14.05.1921	23
Kaçakçı Oğulları	Ali	Hasan Hüseyin	1896	Atabey	Kapıcak	17.01.1921	25
İmam Oğulları	İbrahim	Hüseyin	1896	Atabey	-	24.06.1921	25
Koca Oğulları	İsmail	Hüseyin	1900	Atabey	Harmanören	05.08.1921	21
Sipahi Oğulları	Ahmet	Mustafa	1881	Atabey	Harmanören	16.08.1921	40
Ahmet Bey Oğulları	Ahmet	Mustafa	1882	Atabey	Harmanören	16.08.1921	39
Boz Ahmet	Osman	Ahmet	1885	Eğirdir	Bağacık	01.09.1921	36
Semerci	Ömer	Ahmet	1894	Eğirdir	Cami Mah	14.02.1921	27
Koca Ali	Ali	Ali	1898	Eğirdir	İmaret Mah	01.08.1922	24
Gökoğlan	Mehmet	Jandarma Yaşar	1897	Eğirdir	Kâtip Mah	11.09.1920	23
Cingöz	Osman	Mehmet	1897	Eğirdir	Bağlılı	26.08.1922	25
Halil Efendi Oğulları	Emin	Mustafa	1893	Eğirdir	Gökçehöyük B.	14.07.1923	30
Koca Bey Oğulları	Hasan	Mustafa	1898	Eğirdir	Aşağı Gökdere	25.06.1921	23
Vezir	Mehmet Emin	Mustafa	1892	Eğirdir	Kale Mah	28.07.1921	29
Gemci	Mehmet	Mustafa	1886	Eğirdir	Cebel Yukarı Mah	02.05.1920	34
-	Mustafa	Osman	0	Eğirdir		12.07.1922	
Pir Oğlu Biraderi	Hasan	Raif	1890	Eğirdir	Tarlabas Mah	11.09.1922	32
Meşabin	Raşit	Raşit	1897	Eğirdir	Demirkapı Mah	11.12.1922	25
Piri Oğulları	Hasan	Rauf	1890	Eğirdir		11.07.1922	32
Kocabas	Osman Çavuş	Yusuf	1895	Eğirdir	Yenice	27.08.1922	27
-	Ahmet	İsmail	1899	Gelendost		16.06.1921	22
Küçük	Ahmet	İsmail	1899	Gelendost		26.06.1922	23
Naim Hoca	Nuri	Mehmet	1894	Gelendost		16.05.1921	27
Mustafa	Mustafa	Hasan	1893	Eğirdir	Bağlılı	28.03.1921	28
Musa Efendi Oğulları	Musa	Mestan	1894	Gelendost	Yakaköy B.	20.07.1921	27
Mehmet	Mehmet	Nasrullah	1883	Gelendost		27.06.1922	39
Ayan Oğulları	Halil	Ahmet	1899	Keçiborlu		10.09.1921	22
Ali Efendi Oğulları	Mehmet	Ali	1900	Keçiborlu	Güneykent B.	27.08.1922	22
Kasap Oğulları	Mestan	Ali Rıza	1900	Keçiborlu		16.09.1921	21
-	Koca Ömer	Arif	1896	Keçiborlu	Kılıç B.	01.08.1921	25
-	Hasan	Bekir	1888	Keçiborlu		08.07.1921	33
Kâtip Oğulları	Hafız	Emin	1895	Keçiborlu		26.08.1921	26
Hamza Oğulları	Murat	Halil	1900	Keçiborlu	Senir B.	29.08.1922	22
-	Mustafa	Hüseyin	1897	Keçiborlu		28.01.1921	24
Uzun Emir Oğulları	Mustafa	Hüseyin	1897	Keçiborlu		28.09.1921	24
Şeyh Oğulları	Yahya	Hüseyin Hilmi	1900	Keçiborlu		10.07.1921	21
ÇolAli Oğulları	Mehmet	İbrahim	1891	Keçiborlu		01.07.1922	31
Çöl Oğulları	Mehmet	İbrahim Ethem	1891	Keçiborlu		02.07.1922	31
-	Ali	Kadir	1896	Keçiborlu	Kılıç B.	27.07.1921	25
Koca Yusuf Oğulları	Yusuf	Kadir	1900	Keçiborlu	Güneykent B.	01.07.1921	21
Fidai Oğulları	Mehmet	Mehmet	1900	Keçiborlu		03.07.1922	22
-	Halil	Mustafa	1894	Keçiborlu	Aydoğmuş B.	25.03.1921	27
Şaban Oğulları	Süleyman	Mustafa	1898	Keçiborlu		27.06.1922	24
Mahmut Oğulları	Osman	Ömer	1889	Keçiborlu		11.07.1921	32
Abdullah Oğulları	İsmail	Recep	1900	Keçiborlu		31.08.1921	21
Çıldırkel Oğulları	Mehmet	Rıza	1899	Keçiborlu		27.06.1922	23
Kasap Oğulları	Mestan	Rıza	1900	Keçiborlu		29.08.1921	21
Tarnada Oğulları	Mehmet	Selim	1900	Keçiborlu		19.09.1921	21
Kozak Oğulları	Mehmet	Ahmet	1890	Sütçüler	SarıMehmetler	12.04.1920	30
Kıştan	Ömer	Hasan	1885	Sütçüler	SarıMehmetler	21.07.1921	36
Ali Kâhya	Abdullah	İbrahim	1888	Sütçüler	Kasımlar	05.09.1921	33
Armutlu Oğulları	Mehmet	Abdulkadir	1898	Şarkikaraağaç	Ördekçi	13.05.1921	23
Sabri	Ali	Abdullah	1893	Şarkikaraağaç	-	29.06.1922	29
Kalkar Oğulları	Mehmet	Abdurrahman	1898	Şarkikaraağaç	-	09.04.1922	24
Kara Ömer Oğulları	Süleyman	Adıgüzel	1899	Şarkikaraağaç	Köprüküyü	16.05.1921	22
-	Mehmet	Ahmet	1898	Şarkikaraağaç	-	16.05.1921	23
-	Mustafa	Ahmet	1888	Şarkikaraağaç	-	27.06.1922	34
Topal	Veli	Ahmet	1898	Şarkikaraağaç	Beyköy	26.06.1922	24
Ahmet	Ahmet	Ali	1898	Şarkikaraağaç	-	31.06.1922	24
Abdil	Mahmut	Hasan	1900	Şarkikaraağaç	-	02.08.1921	21
Göz	Şems	Hüseyin	1895	Şarkikaraağaç	-	28.03.1921	26
Kahrman	Abdullah	Hüseyin	1892	Şarkikaraağaç	-	10.11.1921	29
Karagöz Oğulları	Ömer	Hüseyin	1895	Şarkikaraağaç	Yukarıdinek	30.01.1921	26

-	Abdullah	İbrahim	1892	Şarkikaraağaç	Çaltı	19.05.1921	29
Kara Baş	Süleyman	İbrahim	1883	Şarkikaraağaç	Beyköy	27.09.1921	38
-	Hasan	İzzet	1891	Şarkikaraağaç	-	25.07.1921	30
Ethem	Veli	İzzet	1896	Şarkikaraağaç	Beyköy	26.06.1922	26
-	Mevlüt	Mahmut	1890	Şarkikaraağaç	-	03.06.1921	31
Naim Hoca	Nuri	Mehmet	1899	Şarkikaraağaç	-	21.05.1921	22
Yaşa	Ahmet	Mehmet	1890	Şarkikaraağaç	-	15.05.1921	31
Arık	Mestan	Mehmet	1895	Şarkikaraağaç	-	26.06.1922	27
İmam Oğulları	Şaban	Mehmet	1890	Şarkikaraağaç	Beyköy	28.12.1920	30
Çolak	Ali	Mehmet Ahmet	1890	Şarkikaraağaç	-	31.06.1922	32
Bıyık	Hacı Mehmet	Mehmet Ali	1897	Şarkikaraağaç	-	7.08.1921	24
-	Halil	Mehmet Ali	1898	Şarkikaraağaç	Çiçekpınar B.	29.06.1922	24
İmam Oğulları	Veli	Mehmet Emin	1898	Şarkikaraağaç	Beyköy	26.08.1922	24
İmam Oğulları	Veli Efendi	Mehmet İzzet	1896	Şarkikaraağaç	Beyköy	26.08.1922	26
Gerli	Ali	Mevlüt	1895	Şarkikaraağaç	-	30.06.1922	27
Çorak Oğulları	Ali	Mevlüt	1867	Şarkikaraağaç	-	14.02.1921	54
-	Musa	Musa	1899	Şarkikaraağaç	-	20.05.1921	22
-	Ali	Mustafa	1896	Şarkikaraağaç	-	17.07.1921	25
Molla Veli	Abdurrahman	Mustafa	1899	Şarkikaraağaç	-	29.06.1922	23
Gözcü	Halil	Mustafa	1894	Şarkikaraağaç	Çiçekpınar B.	21.05.1921	27
Bal Oğulları	Hüseyin	Mustafa	1898	Şarkikaraağaç	-	30.03.1921	23
Mehmet Efendi	Hasan	Osman	1896	Şarkikaraağaç	Çaltı	8.07.1921	25
-	Mustafa	Osman	1894	Şarkikaraağaç	-	21.05.1921	27
Ahçaz	Ömer	Osman	1900	Şarkikaraağaç	-	1.07.1921	31
Hasan Hüseyin Oğulları	Hasan	Ömer	1892	Şarkikaraağaç	Köprüköy	27.03.1921	29
Kel Ömer	Hüseyin	Ömer	1892	Şarkikaraağaç	Köprüköy	27.01.1921	29
Hasan	Hasan	Ramazan	1889	Şarkikaraağaç	-	29.06.1922	33
Uzun	Mustafa	Ramazan	1892	Şarkikaraağaç	-	28.01.1921	29
Salih	Mehmet	Salih	0	Şarkikaraağaç	-	10.05.1921	
-	Emin	Süleyman	1889	Şarkikaraağaç	-	21.05.1921	33
-	Mustafa	Süleyman	1886	Şarkikaraağaç	-	14.05.1921	35
-	Mustafa	Şükrü	1898	Şarkikaraağaç	-	6.08.1921	23
-	Osman	Yusuf	1892	Şarkikaraağaç	-	30.03.1921	29
Nasuh	Osman	Yusuf	1897	Şarkikaraağaç	-	5.07.1921	24
-	Ahmet	Durmuş Ali		Uluborlu	-	30.06.1922	
-	Hacı Ali	Hasan Tahsin	1887	Uluborlu	-	31.06.1921	34
Maden Oğullarından	Hüseyin	Hüseyin	1895	Uluborlu	-	16.08.1921	26
-	Süleyman	Hüseyin	1893	Uluborlu	-	26.06.1922	29
-	Mehmet	Hüseyin Çavuş	1893	Uluborlu	-	27.03.1921	28
Toydan Oğulları	Ömer	İbrahim	1888	Uluborlu	-	11.08.1922	34
-	Ahmet	Mehmet	1882	Uluborlu	-	28.08.1920	38
-	Mustafa	Mehmet	1895	Uluborlu	-	1.08.1921	26
Ali Oğullarından	Ali	Mustafa	1892	Uluborlu	-	30.08.1920	28
Karagöz Oğulları	Ali	Mustafa	1893	Uluborlu	-	26.08.1920	27
-	Hasan	Mustafa	1888	Uluborlu	Dereköy	8.07.1921	33
-	Ali	Mustafa Sait	1899	Uluborlu	-	11.07.1921	22
Kara Hüseyin	Mehmet	Osman	1899	Uluborlu	-	27.08.1922	23
Hacı Ömer Oğulları	Halil	Ömer	1892	Uluborlu	-	28.07.1921	29
Koca Bıyık Oğulları	İsmail	Ömer	1891	Uluborlu	-	18.05.1921	30
-	Hasan Usta	Süleyman Kâmil	1894	Uluborlu	-	10.07.1921	27
Tuğun Oğullarından	Mehmet	Veli	1898	Uluborlu	-	27.08.1921	23
-	Mehmet	Abdulkadir	1898	Yalvaç	-	13.07.1921	23
Hasan Hüseyin Oğulları	Mestan	Abdullah	1896	Yalvaç	Kumdanlı	30.01.1921	25
Selim	Salim	Abdurrahman	1897	Yalvaç	-	27.01.1921	24
Deliadaoğlu	Süleyman	Adem	1886	Yalvaç	Salur m.	11.09.1921	35
İpsiz	Süleyman	Adem	1887	Yalvaç	-	11.07.1921	34
-	Yusuf	Adil	1896	Yalvaç	Elbengi	30.08.1922	25
Cartlıoğlu	Ramazan	Adil	1891	Yalvaç	Kırkbaş	27.08.1921	30
Çandır Oğulları	Ramazan	Ahmet	1898	Yalvaç	Kumdanlı	30.01.1921	23
Zenneoğlu	İbrahim	Ahmet	1904	Yalvaç	Müderriş m.	29.09.1921	21
Hızıroğlu	Ramazan	Ahmet	1898	Yalvaç	Kumdanlı	27.03.1921	23
Hızıroğlu	Halil	Ahmet Kâmil	1898	Yalvaç	Ayvalı	29.03.1921	23
Selveroğlu	İbrahim	Ali	1897	Yalvaç	Sofular m.	15.07.1921	24

Halil Efendi Oğulları	Ahmet	Ali	1895	Yalvaç	Gelegermi	10.04.1921	26
Kaltak Oğulları	Bekir	Ali	1894	Yalvaç	-	4.10.1922	28
Sakar Oğulları	Halil	Ali	1898	Yalvaç	-	30.01.1921	23
Odabaşoğlu	Musa	Ali	1896	Yalvaç	Sücutlü	...02.1921	25
Müminoğlu	Osman	Ali	1898	Yalvaç	Terziler	26.04.1921	23
HacıHalil Ağazade	Halil	Ali	1884	Yalvaç	Görgücamı m.	19.08.1921	33
Mahmut	Osman	Ali	1894	Yalvaç	-	21.05.1921	27
Ali Osman oğlu	Hüseyin	Ali Osman	1898	Yalvaç	Manarga	26.08.1922	24
Hızroğlu	Kadir	Ali Rıza	1891	Yalvaç	Kırkbaş	27.08.1921	30
Durmuşoğlu	Mehmet	Durmuş	1888	Yalvaç	Eğirler	10.09.1921	33
Hasan Ali	Yusuf	Durmuş	1894	Yalvaç	-	21.05.1921	27
-	Mehmet	Durmuş	1895	Yalvaç	-	26.06.1922	27
Sarı	Ali Osman	Durmuş Ali	1884	Yalvaç	-	01.07.1921	37
-	Durmuş	Emin	1890	Yalvaç	-	16.07.1921	31
Hatipoğlu	Halil İbrahim	Hamit	1901	Yalvaç	Eğirler	7.12.1921	20
İmamoğlu	İsmail	Hasan	1888	Yalvaç	Kaşacıbey m.	.../.../1921	33
-	Halil	Hasan	1894	Yalvaç	-	26.08.1922	28
Sarioğlu	Ali Osman	Hasan	1900	Yalvaç	Kumdanlı	30.08.1921	31
-	Hacı İbrahim	Hasan	1895	Yalvaç	Görgü m.	17.03.1920	25
Kansızoğlu	Durmuş	Hasan	1891	Yalvaç	Sücutlü	9.08.1921	30
-	Mehmet	Hasan	1899	Yalvaç	-	23.01.1921	22
-	Durmuş Ali	Hasan	1891	Yalvaç	-	28.06.1921	30
Bektaş	Hasan	Hasan Hüseyin	1888	Yalvaç	Hüyükli-Mescid	10.08.1921	33
Eyüboğlu	Ali	Hikmet	1899	Yalvaç	Görgübayram	24.09.1921	22
-	Durmuş Ali	Hüseyin	1891	Yalvaç	-	28.06.1921	
Mahmutoğlu	Mehmet	İbrahim	1899	Yalvaç	Kuyucak	27.03.1922	23
Cübürdüklüoğlu	Musa	İbrahim	1891	Yalvaç	Yarıkkaya	30.08.1922	31
Müminoğlu	Osman	İbrahim	1894	Yalvaç	Terziler	30.01.1921	27
Balcı	İbrahim	İbrahim	1892	Yalvaç	-	26.08.1922	30
Köseoğlu	Osman	İbrahim	1895	Yalvaç	-	18.05.1921	26
Gök Ömeroğlu	Ömer	İbrahim	1899	Yalvaç	Sücutlü aşağı	11.09.1921	22
Zene	İbrahim	İbrahim	1900	Yalvaç	-	29.06.1921	21
Kazıkçı	Mustafa	İsmail	1900	Yalvaç	-	26.08.1922	22
Şekerci	Abdullah	İsmail	1891	Yalvaç	-	30.08.1922	31
Tebrikoğlu	Ahmet	İsmail	1899	Yalvaç	Örkenez	10.08.1921	22
-	Hasan Hüseyin	İsmail	1895	Yalvaç	-	1.05.1921	26
Kurtoğlu	İbrahim	Kâmil	1888	Yalvaç	Altıkapı	14.07.1921	33
Sandıkcıoğlu	İsmail	Lütfi	1895	Yalvaç	Pazar Yukarı	14.04.1921	26
Talipoğlu	Ahmet	Mehmet	1891	Yalvaç	Gemen-Güney	30.09.1922	31
Şerifoğulları	Osman	Mehmet	1895	Yalvaç	-	00.00.00	
Köse	Ali	Mehmet	1894	Yalvaç	-	23.08.1922	28
-	Mehmet	Mehmet	1896	Yalvaç	-	20.02.1922	26
-	Osman	Mehmet	1898	Yalvaç	-	12.07.1921	23
Karacaagaç	Molla Mehmet	Mehmet	1898	Yalvaç	Hisarardı	28.08.1922	24
Küçük Alioğlu	Mehmet	Mehmet	1898	Yalvaç	Salur m.	30.08.1922	24
Gökmenoğlu	Ali	Mehmet Ali	1888	Yalvaç	Körküler	9.09.1921	33
Göğüç	Ali	Mehmet Ali	1888	Yalvaç	-	30.08.1921	33
Deli Musluoğlu	Turan	Mehmet Ali	1894	Yalvaç	Hüyükli-Geçit	8.04.1921	27
-	Abdurrahman	Mehmet Lütfi	1886	Yalvaç	-	00.00.00	
Canbaz Oğulları	Mehmet	Mestan	1894	Yalvaç	Terziler	30.01.1921	27
Gök Ömer	Mehmet	Mevlüt	1890	Yalvaç	Sücutlü-Aşağı	30.08.1922	32
Gücanoğlu	Osman	Mevlüt	1899	Yalvaç	Manarga	20.08.1921	22
Ömer Ağaoğlu	Hacı İbrahim	Muslu	1891	Yalvaç	Tokmacık	26.04.1922	31
Hacı Mehmet	Osman	Mustafa	1896	Yalvaç	-	26.08.1922	26
Kara Hacıoğlu	İsa	Mustafa	1898	Yalvaç	Sücutlü-Aşağı	.../.../1922	24
İmam	Yusuf	Mustafa	1896	Yalvaç	Sücutlü-Aşağı	1.10.1921	25
Gökmenoğulları	Mehmet Ali	Mustafa	1890	Yalvaç	Sücutlü-Aşağı	30.08.1922	32
Haşim	Abdurrahman	Mustafa	1886	Yalvaç	-	29.08.1922	36
-	Turan	Mustafa	1894	Yalvaç	-	28.01.1921	27
Cuma Oğulları	Mehmet	Mustafa	1894	Yalvaç	Gemen-Bayat	14.04.1921	27
Kodalıoğlu	Hacı Yusuf	Mustafa	1884	Yalvaç	Abacılar m.	13.10.1921	37
Hatip	Osman	Mustafa	1899	Yalvaç	Eyuplar	14.07.1921	22
Zobuoğlu	Kadir	Mustafa	1899	Yalvaç	Gemen-Kuz	27.03.1921	22
Hacı Halil	Halil	Mürsel	1898	Yalvaç	-	14.06.1921	23

Çalık	Hacı Ali	Osman	1896	Yalvaç	-	26.02.1920	24
-	Abdurrahman	Ömer	1895	Yalvaç	-	27.01.1921	26
Mahmut	Ali	Ramazan	1888	Yalvaç	-	23.08.1922	34
-	Bilal	Raşit	1882	Yalvaç	-	6.01.1922	40
Eğirlerlioğlu	Süleyman	Recep	1897	Yalvaç	Bahtiyar	25.08.1921	24
Çümçü	Ali Osman	Sadık	1885	Yalvaç	Üyükü	18.08.1922	37
Mıkçı	Ali	Salim	1888	Yalvaç	-	26.08.1922	34
-	Osman	Süleyman	1897	Yalvaç	Salur m.	31.09.1921	24
Osman	Ömer	Süleyman	1899	Yalvaç	-	26.08.1922	23
Osman	Ahmet	Süleyman	1898	Yalvaç	-	25.09.1921	23
Abbas	Kadir	Süleyman	0	Yalvaç	-	29.08.1922	
Hacı Halil	Ali	Süleyman	1896	Yalvaç	-	15.08.1922	26
-	Muhsin	Süleyman	1893	Yalvaç	-	20.06.1922	29
-	Osman	Süleyman	1892	Yalvaç	Çetince B.	28.06.1921	29
Yağcıoğlu	Yakup	Şakir	1897	Yalvaç	Bağkonak	21.07.1921	24
Kürtoğulları	Mehmet	Tahir	1304	Yalvaç	Ayvalı	4.07.1921	33
Hızıroğlu	Halil	Turan	1314	Yalvaç	Bahtiyar	29.03.1921	23
Eğirlerlioğlu	Süleyman	Yusuf	1313	Yalvaç	Eğirler	25.08.1921	24
Hatiboğlu	Halil İbrahim	Yusuf	1307	Yalvaç	Eğirler	7.12.1921	30
Durmuşoğlu	Mehmet	Yusuf	1304	Yalvaç	Elbengi	10.08.1921	33
-	Yusuf	Yusuf	1313	Yalvaç	-	30.08.1922	25
Kara Veli	İsmail	Mehmet	1884	Yenişar- bademli	-	3.06.1922	38

Yukarıdaki liste, Isparta merkez ve ilçelere göre değerlendirildiğinde;

Isparta merkez:79, Yalvaç:97, Şarkikaraağaç:46, Keçiborlu:22, Uluborlu:17, Eğirdir:14, Atabey:8, Gelendost:6, Sütçüler:3, Yenişarbademli:1 şehit verdiği görülüyor.³⁵² Burada *Yalvaç Vefayâta Mahsus Vukuat Defterleri* değerlendirmeye dâhil edildiğinden³⁵³ şehit sayısı Yalvaç'ta en fazla gözlenmiştir. Eğer ileride Isparta merkez ve diğer ilçeler *Vefayâta Mahsus Vukuat Defterleri* incelenebilirse, buralardaki şehit sayılarında da artış olacağı kuvvetle muhtemeldir.

Şehitlerin yaş durumuna bakıldığında; 22-27 yaş aralığında yoğunlaşma olmakla beraber, 19 yaşında ve 54 yaşında şehit olan da vardır. Isparta merkezden Ali Mestanoğulları sülalesinden Ali oğlu Mehmet Fatih Ağustos 1921'de Türbetepe Muharebesi'nde şehit olduğunda henüz 19 yaşında idi. Şarkikaraağaç'tan Çorakoğulları sülalesinden Ali oğlu Mevlüt, Şubat 1921'de şehadet şerbetini içtiğinde 54 yaşında idi. Bu tablo bize, eli silah tutan bütün Ispartalıların vatan savunmasına koştuğunu gösteriyor.³⁵⁴

Şehit isimlerine bakıldığında en fazla gözlenen isim ve sayısı şöyledir; Mehmet (37), Mustafa (27), Hasan (22), Ali (18), Ahmet (15).

³⁵² Türkiye Cumhuriyeti Müdafaa-i Milliye Vekâleti Sıhhiye Dairesince hazırlanan, *İstiklâl Harbi Sıhhiye Raporu* (İstanbul 1341), adlı yayında, askerlik şubelerinden alınan bilgiye göre İstiklâl Savaşı'nda şehit ve hastalık vb. diğer sebeplerden ölen askerlerin sayıları verilmiştir. Buna göre şehit ve diğer ölüm sebepleriyle birlikte toplam; Isparta 246, Eğirdir 150, Yalvaç 138, asker kaybetmiştir (İstiklâl Harbi Sıhhiye Raporu, s. 52- 60).

³⁵³ Listede *italik* yazılanlar, Yalvaç Vefayata Mahsus Vukuat Defterinde yer alan şehit künyeleridir.

³⁵⁴ Dumlupınar Şehitliğinde, şehitlerin hatırasına mermer üzerine yazılan isimler arasında; "Isparta -Yalvaç Halil oğlu Zekeriya, Doğum 1905, 17 Yaşında", "Isparta- Uluborlu Hüseyin oğlu Hasan, Doğum 1876, 46 Yaşında" yazılı şehit künyeleri bulunmaktadır. MSB kayıtlarında rastlanmayan bu şehitler muhtemelen başka kaynaklardan tespit edilmiş olmalıdır.

Şehit lakapları da bize bazı önemli ipuçları vermektedir. Birkaç örnek verecek olursak; Ispartalı şehitler arasında “İmamoğulları” lakaplı 8 şehit bulunmaktadır. 3’ü Şarkikaraağaç Beyköy’den; Şaban oğlu Mehmet (30 yaşında), Veli oğlu Mehmet Emin (24 yaşında), Veli oğlu Mehmet İzzet (26 yaşında). Yalvaç Sücüllü’den Yusuf oğlu Mustafa (25 yaşında), Kaşhacıbey Mahallesi’nden İsmail oğlu Hasan (33 yaşında). Yine “Gök Ömeroğulları” sülalesinden Yalvaç Sücüllü Aşağı mahalleden Ali oğlu Mehmet Ali ve Ömer oğlu İbrahim. “Hatıpoğulları”ndan Yalvaç Eğirler köyünden Halil İbrahim oğlu Yusuf (30), Halil İbrahim oğlu Hamit (20 yaşında). Bu tür örnekleri çoğaltmak mümkündür. Buradan anlaşılmaktadır ki, aynı sülaleden hatta aynı babanın oğullarından birden fazla şehitler vardır.

Millî Mücadelenin hangi zor şartlarda kazanıldığı hususu şehitler üzerine yapılacak değerlendirmeler ile daha anlaşılır hale gelecektir. Hatta ilgili ilçelere şehitlerin isimlerinin yer aldığı anıtların yapılması millî tarih şuurunun inşası bakımından önem arz etmektedir.³⁵⁵

Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla birlikte, ülke genelinde olduğu gibi, Isparta halkı da diken üstünde idi. 4. Bölümde ayrıntılı olarak ele alındığı üzere, Mütarekeden yaklaşık 5 ay sonra 28 Mart’ta İtalyanların Antalya’ya asker çıkarması, Ispartalı vatanseverleri tedirgin etmeye başladı. Müteakiben 15 Mayıs’ta İzmir’in işgali, Isparta halkını galeyana getirdi. Yalnızca Isparta merkez değil, sancağa bağlı hemen bütün ilçelerde aynı gün ve takip eden günlerde İzmir’in işgali çeşitli yollarla protesto edildi. Bu protestoların ve millî tepkinin oluşmasında Isparta’da başta Hafız İbrahim (Demiralay) olmak üzere Belediye Başkanı, Askerlik Şubesi Başkanı, Isparta Gençler Yükselme Cemiyeti Başkanı ve eşraftan ileri gelenlerin öncülük ettiği görülmüştür. İlçelerde ise, yine belediye başkanları, müftüler, askerlik şube başkanları ve halktan ileri gelenler başı çekmiştir. Isparta Mutasarrıfı Talat Bey’in engellemelerine rağmen, 11 Haziran ve 20 Haziran’da (1919) iki büyük miting yapıldı. 18 bin kişinin katıldığı hatta çoğunun da silahlı olduğu ikinci miting sırasında şehrin bütün minarelerinden tekbirler getirilerek halk vatan savunmasına davet edildi. Mitingin hemen arkasından *Isparta Millî Müdafaa-i Vataniye Heyeti* kuruldu. Heyet adına Hafız İbrahim imzası ile bir beyanname hazırlanarak bütün köylere dağıtıldı. Ayrıca, 23 ve 24 Haziran’da başta bölgedeki Türk makamları olmak üzere, Sadarete, İstanbul’daki İtilaf temsilcilerine ve basına, Wilson Cenaplarına, Paris Barış Konferansı’na hemen bütün köy ve kasabalardan katılanlarla birlikte 3000 civarında imzanın bulunduğu işgalleri protesto eden telgraflar gönderildi. Konya Valisi Cemal ve Isparta Mutasarrıfı Talat Bey’in baskılarına rağmen, Isparta’daki bu millî hareketliliği 2. Ordu Müfettişi Küçük Cemal Paşa ve Burdur Askeralma Bölge Başkanı Miralay İsmail Hakkı (Küçük) el altından destekliyordu. Bu durum bize, bölgedeki mülki idarecilerin olumsuz tavrına karşılık, askerî makamların da desteği ile Isparta’da tamamen tabana yayılan bir millî refleksin oluştuğunu göstermektedir.

³⁵⁵ Bu konuda, Nuri Köstüklü’nün tespit ve önerileri ile Yalvaç Anlatan Meydanına Balkan Savaşlarından Millî Mücadele’ye şehit olan Yalvaçlıların isimleri listeler halinde inşa edilmiştir.

Nitekim mücadelenin sistemli bir şekilde yürütülmesi için bütün ilçelerde ve hatta mahalle ve köylere varıncaya kadar millî teşkilatlar kurulmaya başlanmıştır. Bu teşkilatlanmada, Isparta Millî Müdafaa-i Vatanîye Heyeti'nin öncülük yaptığı görülmüştür. Söz konusu millî heyet Ağustos 1919'da yeniden teşkilatlanmış ve Hafız İbrahim'in başkanlığında; Askerlik Şubesi Başkanı Nurullah, Müftü Şakir Efendi, Isparta'daki askerî birliklerde görevli Yzb. Hüsnü ve Yzb. Mustafa, Posta Müdürü Kahvecibaşının Mehmet, müderrislerden Hacı Hüsnü ve Şerif Efendiler, Mevlevî şeyhi Ali Dede ve Isparta eşrafından Tahirpaşazade Hüsnü, Bodurzade Hacı Hasan, Ciğerezade Hacı Mustafa, Emir Alizade Hacı Arif, Kaçkınızade Hacı Ahmet, Bezirgânzade Hacı Hafız İbrahim ve Gençler Yükselme Cemiyeti üyelerinden Uçkuruczade Ali ve Akkaşzade Süleyman Turgut, millî teşkilatta görev almış idi. Bu tablo -bazı istisnaları olmakla birlikte- askerinden din görevlisine, bürokratından eşrafına varıncaya kadar Isparta'da her kesimden kişinin millî harekete destek verdiğini göstermektedir.

Söz konusu teşkilat, 21 Eylül 1919'da resmen *Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* adını alarak Isparta ve ilçelerinde pek çok alanda ciddi tasarrufa sahip bir güç haline geldi. Tabii ki bu gücü Heyet-i Temsiliyenin verdiği yetkiden alıyordu. Bölgedeki hemen bütün askerlik şube başkanları ve bazı askerî birlik komutanları da Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile birlikte hareket ediyorlardı. Hatta Isparta'da askeralma işlemlerinde cemiyetin yetkilendirdiği kişiler askerlik şubesinde görev yapmaya, Kuvâ-yı Milliye için asker celp etmeye başladılar. Isparta millî teşkilatı yalnızca askerî alanda değil, toplumun değer yargılarına zarar verecek, Millî Mücadele ruhunu olumsuz etkileyecek; işret, kumar, fuhuş ve diğer safahatlar üzerinde de tasarrufa giderek bütün bu davranışları sancak genelinde yasakladı. Başkan Hafız İbrahim'in ifadesi ile Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Isparta'daki otoritesi açısından "*adeta ufak bir devlet gibi*" icraat yapmaya başladı. Hatta zaman zaman Burdur'daki millî teşkilatlanmaya ve teşkilat aleyhinde olanlara bile müdahale ediyordu.

İlçelerde önce Heyet-i Milliye adıyla oluşan örgütlenmelerin, daha sonra Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını alarak Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile iş birliği içinde çalışmalarını sürdürdükleri görülmüştür. Eğirdir'de; Tıglızade Hakkı, Müftü Hüseyin, Hacı Osmanzade İbrahim, Hatıpzade Rifat, Hafız Ağazade Ömer, Telgraf müdürü Selami, Bidayet Mahkemesi üyesi Hakkı, İdare Meclis-i üyesi İbrahim, Tüccardan Abdullah, Askerlik şubesinden Yzb. Şükrü, Jandarma Teğmen Kemal Bey ve Efendiler millî teşkilatlanmada fiilen görev alanlardandır. Tabii ki, mahalle ve köy millî heyetlerinde de o yerin önde gelenleri görev aldılar. Bir başka ifade ile toplumun hemen her kesiminden millî teşkilata destek yağıyordu. Aynı şekilde diğer ilçe ve nahiyelerde de tabana mâl olan bir teşkilatlanma görülmüştür. Keçiborlu'da; Başta Nahiye Müdürü Hikmet Bey ve daha sonra halefi Mehmet Zühdü olmak üzere Belediye başkanı Kadızade Ali ve halefi Nuri Efendi, Hocazade Sadık, Bnb. Tevfik, Hâkim Ahmet, Jnd. Çavuş Rıza ve her mahalleden de bir ila üç kişi millî teşkilatta fiilen görev aldılar. Uluborlu'da; Kaymakam Said Bey ve

Askerlik Şubesi Başkanı Karabeyzade Hamdi Bey'in önderliğinde Müftü Tahir, Mumcuzade Mustafa, Fakızade Faik, Koçurzade Hacı Tahir, Durakoğlu Hafız İbrahim, Sipahizade Nuri, Alemşahzade Vasıf, Çıkrıkçızade Hüsnü, Peştemalcızade Hacı Hakkı, Hacı Emirzade Yakup, Sohtazade Nafiz Bey ve Efendiler Müdafaa-i Hukuk Cemiyetinin kuruluşu ve faaliyetlerinde yer aldılar. Bu isimler, Uluborlu halkının her kesimini temsil eden şahsiyetler idi.

Yine Isparta'nın diğer bütün ilçelerinde Senirkent, Yalvaç, Şarkikaraağaç, Sütçüler'de ve nahiyelerde tabandan gelen bir hareket olarak millî cemiyetler kuruldu. Buralardaki teşkilatlanmalarda Senirkent'te Bezirganzade Ali Efendi; Yalvaç'ta Belediye Başkanı Abdullah ve halefi Osman Ağazade İsmail Remzi (Berkün), Müftü Hüseyin Avni Efendi; Sütçüler'de Hasan Ali Efendizade Osman Efendi; Şarkikaraağaç'da Müftü Hacı Ahmet Efendi; Gönen nahiyesinde Müderris Hilmi Efendi'nin öncülük ettiklerini görüyoruz.

Mondros Mütarekesi ve arkasından başlayan işgaller ve özellikle Yunan işgalini müteakip Isparta Sancağında oluşan millî heyecan, kısa sürede teşkilata bürünmüş ve vatan savunması için bir taraftan dâhili şer odaklarına karşı bölge halkını uyarırken bir taraftan da cepheye yönelik maddi manevi desteklerini sürdürmüştür. Isparta'nın işgaline yönelik İtalyan faaliyetleri belki bazı yönetici ve halk kesimleri tarafından fark edilememiş olmakla birlikte Hafız İbrahim ve onunla birlikte hareket edenler, İtalyanların sinsi niyetlerinin farkında idiler. Dolayısıyla, Ispartalı Kuvâ-yı Milliyecilerin duyarlılığı ve tavrı sayesinde Isparta'nın İtalyanlarca işgalinin önlendiği söylenebilir.

Ispartalılar bir taraftan muhtemel İtalyan işgaline karşı müteyakkız olur iken bir taraftan da Denizli istikametinde ilerleyen Yunan işgallerine karşı koymak için elinden gelen personel ve lojistik desteği sağlamaya çalışıyordu. Yukarıda da kısmen temas edildiği üzere, İzmir'in işgalinden yaklaşık 1,5 ay sonra 1919 Haziran ayı sonlarında *Isparta Mücahitleri* adıyla gönüllü milis kuvvet toplanmaya başlanmış idi. Kendi silahlarıyla birlikte toplanan bu milis kuvvete Mahmut Efe komutan tayin edilerek cepheye gönderilmiş ve Aydın'ın ilk kez Yunan işgalinden kurtarılışında görev almışlardı. Askerlik şubesi ile iş birliği içinde hemen her ilçeden bu gönüllü milis kuvvete asker takviyesi yapılıyordu. Cephedeki mücahitlerin ailelerine de millî teşkilatlar tarafından yiyecek vb. ihtiyaçları için yardımlar yapılıyordu. Gelişen şartlar içerisinde 1920 Ağustos ayı başlarında yeni bir düzenlemeye gidilerek, bundan sonra adından cepheye sık sık bahsedilecek olan *Demiralay* gönüllü milis teşkilatı kuruldu. İlçelerden gelen gönüllüler ve hatta Burdur Millî Taburunun da katılımı ile önemli bir kuvvet haline gelen Demiralay, 9 Ağustos 1920 de Hafız İbrahim'in komutasında Sarayköy Cephesi'ne uğurlanmış idi. Milis teşkilat olmasına rağmen nizami bir birlik gibi teşkilatlanan Demiralay, Buldan-Güney- Çal- Sarayköy dörtgeni içerisinde Yunan'a karşı mukavemet eden kuvvetlerin başında geliyordu. 2 Aralık 1920 tarihinde düzenli ordu içine alındıktan sonra da 39.Piyade Alayı adıyla Millî Mücadelenin sonuna kadar vatan savunmasında yerini aldı.

Söz düzenli ordudan açılmışken, Batı Cephesi'nde işgalci Yunan kuvvetleriyle mücadelede ve Isparta bölgesinde Delibaş İsyanı'nın bastırılmasında önemli hizmetleri görülen Demirci Mehmet Efe kuvvetlerinin Düzenli Orduya geçiş sürecinde, Keçiborlu'nun İğdecik köyünde dağıtıldığını hatırlamak gerekiyor. Ancak, bu süreç çoğu yayında haksız olarak "Demirci Mehmet Efe İsyanı" şeklinde tanımlanmaktadır. Metin içerisinde de belgeleriyle analiz edildiği üzere, Demirci Efe'nin isyan ettiğine dair elde bir veri yoktur. Kaldı ki, tenkil kuvveti komutanı Refet (Bele) Bey'in açıklamalarından Efe'nin kaçmasına ve kuvvetlerinin zararsız bir şekilde dağılmasına müsaade edildiği anlaşılıyor.

Biz yine Isparta'dan cepheye yapılan yardımlara dönecek olursak; Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ve ilçelerdeki Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri bir taraftan cephe için asker toplarken bir taraftan da milis gönüllü kuvvetlerin ve cephenin lojistik ihtiyaçlarını karşılamakta fedakârca çalışıyorlardı. Daha 1919 Haziran ayının son günlerinden itibaren köy ve ilçelerden önemli miktarda yardım toplanmaya başlanmıştı. Bu yardımlar millî heyetlerce tek tek kayda geçiriliyordu. Kayıtlarda bir çift çorap, bir çift çarığın -hatta kullanılmış- yer alması, ihtiyacın hat safhada olduğunu göstermesi bakımından oldukça anlamlıdır. Aydın'ın işgal altında bulunduğu günlerde az sayılamayacak miktarda ilaç, yiyecek maddeleri, nakit para ve silah gönderildi. Yiyecek yardımları içerisinde; Un, Buğday, patates, arpa, fasulye, soğan başta geliyordu. Bunlarla birlikte çadır, elbise, çorap vb. malzemeler de Isparta Sancağından gönderilen yardımların başında geliyordu. Bu yardımların nereden ve ne miktarda gönderildiği bilgisi metin içerisinde ayrıntılı olarak verilmiştir. Öte yandan, Isparta'daki Asker ve Kızılay Hastaneleri ile ilçelerdeki bazı küçük çaptaki hastaneler de Millî Mücadele yıllarında bir taraftan bulaşıcı hastalıklarla mücadele eden bölge halkı, bir taraftan da cepheden gelen yaralı ve hasta askerler için asla göz ardı edilemeyecek hizmetler verildiği görülmüştür. Kısaca ifade etmek gerekirse, Denizli'nin batısındaki cephenin ikmalinde Isparta sancağı önemli bir merkez haline gelmiş bulunuyordu.

Bütün bu destek faaliyetleri, millî heyecanın inşası ve sürdürülmesi kolay olmuyordu. Halkın fakirliği ve yorgunluğu bir tarafa, Millî Mücadele'yi olumsuz etkileyen olay ve olgular ve bazı aleyhte propagandalar ile de mücadele etmek mecburiyetinde kalınmıştır. Heyet-i Nâsiha ve Hürriyet ve İtilaf Fırkasının millî direnişi pasifize etme gayretleri, bölgedeki bazı Rum ve Ermenilerin işgalcilerle iş birliği içinde bulunmaları, otorite boşluğunun yaşandığı bu günleri fırsat bilip vurgun ve soygun peşinde koşan çetelerin faaliyetleri vb. gelişmeler, Ispartalı Kuvâ-yı Milliyecilerin bir diğer mücadele alanı idi. Sütçüler, Şarkıkaraağaç, Senirkent, Uluborlu civarında türeyen çeteler ve bölgeye yayılmış olan Delibaş isyancılarına karşı ciddi bir mücadeleye girilmiştir. Bu mücadelede Demirci Mehmet Efe'nin de önemli hizmetleri görülmüştür. Şüphesiz, çoğunun asker kaçağı olduğu isyancılar askere alımları olumsuz etkiliyor ve firarları teşvik ediyordu. Delibaş İsyanı'nın bölgedeki etkilerinin arttığı ve çete takiplerinin yapıldığı günlerde 1920 Ekim ayı ortalarında bir tedbir olarak bölgeye İstiklâl

Mahkemesi gönderildi. Şarkikaraağaç, Yalvaç ve Isparta'da bazı davalara bakan Isparta İstiklâl Mahkemesi buradan Antalya'ya gitmiş ve gerek görülmesi üzerine 1921 Ocak ayının ilk haftasında Isparta'ya tekrar dönmüştür. Mahkeme, Eğirdir'de Delibaş isyanı ile ilgili, Sütçüler bölgesindeki çeteler ve Isparta'da firarlarla ilgili pek çok davaya bakmıştır. Bu süreçte I. Dönem Isparta İstiklâl Mahkemesi, 114 davayı sonuçlandırmış ve 126 kişiyi mahkûm etmiştir. Mahkemenin, kararlarında genel olarak hapis cezası vermeyi tercih ettiği ve mecbur kalmadıkça idam cezası vermekten kaçındığı görülmüştür.

Görüleceği üzere Millî Mücadele'de Isparta sancağı, bir taraftan bölgesindeki millî refleksi canlı tutup vatan savunması için elinden gelen yardımı yaparken, bir taraftan da Millî Mücadele karşıtı veya Millî Mücadeleye zarar verici hareketlerle mücadele etmek durumunda kalmıştır. Düzenli Orduya geçişle birlikte zafer haberlerinin gelmesiyle bütün Ispartalılar Türk ordusunun zaferinin büyük coşkularla kutlamışlardır. Tabii ki bunun da bir bedeli olmuş, Batı Anadolu'daki muharebeler ve devamında Büyük Taarruz ile taçlanan 9 Eylül 1922 İzmir'in Yunan işgalinden kurtarılışı sürecinde Isparta sancağı pek çok vatan evladını şehit vermiştir. Mevcut verilere göre 293 Ispartalı şehidin künyesine ulaşılmıştır. Yalvaç dışındaki diğer kazalara ve Isparta Merkeze ait Vefayata Mahsus Vukuat Defterleri değerlendirmeye açıldığında şehit sayılarının artış göstermesi kuvvetle muhtemeldir.

Kaynaklar / References

Arşivler

- A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (=TİTE) Arşivi
Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı (=BOA) Arşivi
Cumhurbaşkanlığı Arşivi (Cum. Arş.,) (Günümüzde Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesine alınmıştır).
Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (=ATASE) Arşivi (Günümüzde Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı bünyesine alınmıştır).
Millî Savunma Bakanlığı Arşivi
Ödemiş Yıldız Kent Arşivi ve Müzesi
Türkiye Cumhuriyeti Roma Büyükelçiliği Arşivi (TCRBA)

Sürelî yayınlar

- Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*
Belgelerle Türk Tarihi Dergisi (=BTDD)
Hakimiyet-i Milliye
Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (=HTVD)
Hür Senirkent
İkaz Gazetesi
Meclis-i Mebûsan Zabıt Ceridesi
Yeni Gazete

Kitap, tez ve makaleler

- Akbıyık, Yaşar, "Millî Mücadele Sırasında Maraş'a Yapılan Yardımlar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 21, Temmuz (1991): 591- 601.
- Akbıyık, Yaşar, *Millî Mücadele'de Güney Cephesi Maraş*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1990.
- Aker, M. Şefik, *İstiklâl Harbi'nde 57.Tümen ve Aydın Millî Cidali*, I, II, III, İstanbul: Askeri Matbaa, 1937.
- Akkaş, Turgut, "İbrahim Demiralay", *Ün (Isparta Halkevi Mecmuası)*, Nisan 1939, sayı: 61
- Apak, Rahmi, *İstiklâl Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, İstanbul: Güven Basımevi, 1942.
- Atatürk, Gazi Mustafa Kemal, *Nutuk-Söylev*, I, Ankara: TTK Yayınları, 1981.
- Aybars, Ergün, *İstiklâl Mahkemeleri*, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1975.
- Aygün, Bayram, "Bir Milletın Topyekûn Mücadelesi: Kurtuluş Savaşı ve Isparta". <https://www.son32.com/haber/bir-milletin-topyekun-mucadelesi-kurtulus-savasi-ve-isparta-17063h.htm> (erişim tarihi: 20.07.2022)
- Bayar, Celal, *Ben De Yazdım*, C. 7, İstanbul: Baha Matbaası, 1969.
- Baykal, Bekir Sıtkı, "Anadolu Kadınları Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Temmuz 1985, sayı: 3, 671- 710.
- Belen, Fahri, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara: Kültür ve Turizm Bak. Yay., 1983.
- Bozkurt, Recep, *Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda Eğirdir*, 2. Baskı, Eğirdir 2014.
- Cebesoy, A. Fuat, *Millî Mücadele Hatıraları*, İstanbul: 1953
- Çankaya, Özlem, "Millî Mücadele Döneminde Asker Firarileri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 29 (Bahar 2019): 175- 203.

- Çelebi, Mevlüt, *Heyet-i Nâsiha, Anadolu ve Rumeli Nasihat Heyetleri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2020.
- Çelebi, Mevlüt, *Millî Mücadele Döneminde Türk İtalyan İlişkileri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 2002.
- Çoşar, Sami, *İstiklâl Harbi Gazetesi*, Yeni İstanbul yayınları.
- Demirdal, Said, *Bütünüyle Uluborlu*, İstanbul: 1968.
- Ermumcu, Turgut, "I. Dönem TBMM'de Isparta Milletvekilleri ve Meclis Çalışmaları", *SDÜ Fen-Ed. Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı:21 (Mayıs 2010): 139- 153.
- Eröz, Mehmet, *Millî Kültürümüz ve Meselelerimiz*, İstanbul 1983
- Goloğlu, Mahmut, *Sivas Kongresi*, Ankara: Başnur Matbaası, 1969.
- Güneş, Günver, "Demirci Mehmet Efe (1883-1961)", *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/demirci-mehmet-efe-1883-1961/>
- Karallepulas, K.D, *Küçük Asya Mağlubiyeti*, Atina 1936, (Tercüme nüsha ATASE Kütüphanesi İstiklâl: 123'de kayıtlı)
- Kılıç, Ahmet İhsan "Millî Mücadele Yıllarında Senirkent", *Hür Senirkent*, 6 Eylül 1958, 20 Eylül 1958, 27 Eylül 1958, 20 Aralık 1958.
- Köstüklü, Nuri "Millî Mücadele'de Keçiborlu", *A.Ü. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Dergisi*, sayı: 2 (Kasım 1988): 257- 280.
- Köstüklü, Nuri, *Millî Mücadele'de Denizli, Isparta ve Burdur Sancakları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını, 1990; Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1999.
- Köstüklü, Nuri, "Millî Mücadele'de Bir Millî Kuvvet: Demiralay", *XI. Türk Tarih Kongresi, Bildiriler Kitabı*, 5-9 Eylül 1990.
- Köstüklü, Nuri, "Millî Mücadele'de Sandıklı Amele Taburu", *100. Yılında Uluslararası Büyük Taarruz ve Başkomutan Meydan Muharebesi Sempozyumu*, 26-28 Ağustos 2022, Afyonkarahisar.
- Köstüklü, Nuri, "Askerlik Şubesi Yazışmalarına Göre Batı Cephesi'nde Yaşanan Bazı Zorluklar", *VI. Uluslararası Atatürk Kongresi, 12-16 Kasım 2007, Bildiriler Kitabı*, C.I, Ankara: (2010.)
- Köstüklü, Nuri, "Birinci Dünya Savaşı Sosyal Tarihinin Yeterince Bilinmeyen Önemli Bir Kaynağı: Vefâyâta Mahsus Vukuat Defterleri", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, sayı:24, (Yaz 2017): 19- 30.
- Köstüklü, Nuri, "Isparta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 18 (Temmuz 1990): 601- 613.
- Köstüklü, Nuri, "Millî Mücadele'de Yalvaç ve Şehit Olan Yalvaçlılar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 74 (Temmuz 2009): 235- 251.
- Köstüklü, Nuri, "Türk Arşiv Belgelerine Göre Anadolu'da İtalyan İşgal Metodu", *Askeri Tarih Bülteni*, Ağustos 1989, sayı:27.
- Köstüklü, Nuri, *1820- 1836 Yıllarında Hamid Sancağı ve Türkiye*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yay., 1993.
- Köstüklü, Nuri, *Millî Mücadele'de Manisa Uşak Afyonkarahisar Konya Hattı (8. Fırka ve Akşehir Kalem Riyasetleri 1920 Yılı Şifre-i Mevrude Defteri*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yay., 2009
- Köstüklü, Nuri, *Yalvaç Tarihi Üzerine Araştırmalar*, Ankara: Yalvaç Belediyesi Yay., 2010.
- Kum, Naci, *Yalvaç Armağanı- (Yalvaç Tarih ve Coğrafyası)*, Yayına hazırlayan: Nuri Köstüklü- Ali Yüncü, Ankara: Yalvaç Belediyesi Yay., 2012

- Özkaynak, Kemal, *Akseki Kazası*, Ankara: Akgün Matbaası, 1954.
- Öztürk, Kazım, *Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay., 1981.
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.2, İstanbul: MEB Yay., 1983
- Sabis, A. İhsan, *Harp Hatıralarım*, C.5, Ankara: Güneş matbaacılık, 1951.
- Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV*, Ankara: TTK Yay., 1996.
- Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, (Yayına hazırlayan: Suat Seren), İstanbul: Serenler Yay., 1983.
- Sürmeli, Serpil, "Konya Delibaş Mehmet İsyanı Sırasında İsyancılara Esir Düşen Hakimiyet-i Milliye Gazetesi muhabiri Ensari Bülent Beyin Hatıraları", *Atatürk Ün., Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Dergisi*, 1 /1. (2012): 111- 135.
- Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-alâm*, İstanbul 1316.
- Tosun, Ulvi Ufuk, *Millî Mücadele Döneminde Asker Firarileri Sorunu*, Atatürk Araştırma Merk. Yay., Ankara 2021.
- Ünal, Kemal, "İbrahim Demiralay'a Ait Hatıralar" *Ün (Isparta Halkevi Mecmuası)*, 1939.

İnternet kaynakları

- <http://www.haber32.com.tr/ispartayi-taniyalim/isparta-nin-saglik-tarihi-h97244.html> (e.t. 22.07.2022);
- <http://www.ibradi.bel.tr/gecmisten-gunumuze-ibradi> (e.t. 20.06.2022).
- <http://www.isparta.gov.tr/isparta> (e.t., 25.07.2022)
- <http://www.medya32.com/saglik/isparta-asker-hastanesine-onun-ismi-verildi-3040h.html>, (e.t. 22.07.2022)
- <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/demirci-mehmet-efe-1883-1961/> (e.t. 20.07.2022).

Yazar Hakkında / About Author

**Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ | Necmettin Erbakan Üniversitesi |
nkostuklu[at]erbakan.edu.tr | ORCID: 0000-0003-4583-284X**

1959 Yılında Yalvaç/Isparta'da doğdu. İlk ve orta öğrenimini Yalvaç'ta, Yükseköğrenimini Ankara Üniversitesi ve Ankara Yüksek Öğretmen Okulu'nda tamamladı. 1983'te Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'ne Araştırma Görevlisi olarak girdi. Aynı Enstitü 'de Millî Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi alanında Yüksek Lisans ve Doktorasını tamamladı. 1989'da Selçuk Üniversitesi'ne Yardımcı Doçent olarak atandı. 1992'de Doçent, 1998'de Profesör oldu. Üniversitenin değişik kademelerinde yönetici olarak görev aldı. 1997'de YÖK/ Dünya Bankası projesi çerçevesinde İngiltere'ye gönderildi. Leeds Üniversitesi School of Education'da Tarih Eğitimi alanında eğitim gördü, buradan sertifika aldı. İngiliz Tarih Eğitimi sistemi üzerinde araştırma ve incelemelerde bulundu. 1995'den beri Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu-Atatürk Araştırma Merkezi Asli Bilim Kurulu Üyesi olan Köstüklü, yurtiçi ve yurtdışında çok sayıda bilimsel programlara katıldı. Halen N. Erbakan Üniversitesi'nde öğretim üyesi olan Köstüklü'nün; Yakınçağ Türk Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi ve Tarih Eğitimi alanında yayınlanmış yirminin üzerinde araştırma eseri ve çok sayıda bilimsel makalesi bulunmaktadır.

**Prof. Dr. Nuri KÖSTÜKLÜ | Necmettin Erbakan University |
nkostuklu[at]erbakan.edu.tr | ORCID: 0000-0003-4583-284X**

He was born in 1959 in Yalvac/ Isparta. He completed his primary and secondary education in Yalvaç, and his higher education at Ankara University and Ankara Higher Teachers' School. In 1983, he entered Ankara University Turkish Revolution History Institute as a Research Assistant. He completed his MA and PhD in the field of National Struggle and History of the Republic of Türkiye at the same Institute. He was appointed as Assistant Professor at Selçuk University in 1989. He became Associate Professor in 1992 and Professor in 1998. He worked as an administrator at different levels of the university. In 1997, he was sent to England within the framework of the YÖK / World Bank project. He studied History Education at Leeds University School of Education, where he received a certificate. He made researches and studies on the British History Education system. Köstüklü, who has been a member of the Atatürk Culture, Language and History Higher Institution- Atatürk Research Center Principal Science Board since 1995, has participated in many scientific programs at home and abroad. Köstüklü, who is still a faculty member at N. Erbakan University; He has more than twenty research works and many scientific articles published in the field of Modern Turkish History, History of the Republic of Türkiye and History Education.

